K.I. 1143

Biblioteca poporală a Asociaţiunii „Astra".

Anul al 24-lea. Nr. 209-212. 1934.

492 / 24

Trecutul nostru românesc

— Scurt manual de istorie naţională —

de

Prof. Ioan Lupaş.

Publicaţie periodică a „Asociaţiunii".

Editura Asociaţiunii „Astra", Sibiiu, Strada Şaguna 6.
Tiparul Institutului de arte grafice „Dacia Traiană", s. a., Sibiiu.

7678

Preţul 15 Lei.

9(R)

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român", „ASTRA".

Întemeiată în 1861.

PREȘEDINTE DE ONOARE:

M. S. Regele CAROL II.

Președinte activ:

Dr. Iuliu Moldovan.

Vice-președinte:
Dr. Gh. Moga.

Vice-președinte:
Dr. Gh. Preda.

Comitetul central al „Asociațiunii" numără 50 de fruntași din toate păturile societății românești.

E datoria fiecărui bun român să sprijinească „Asociațiunea", cetind publicațiile ei și înscriindu-se de membru.

Taxele de membru sunt următoarele:

Membru fondator al Casei Naționale, odată pentru totdeauna	Lei	5000·—
Membru fondator al „Asociațiunei", odată pentru totdeauna	„	1000·—
Membru pe viață al „Asociațiunei", odată pentru totdeauna	„	500·—
Membru activ al „Asociațiunei", anual	„	50·—
Membru ajut. al „Asociațiunei", anual	„	10·—

Nu se împru-
mută acasă.

Biblioteca poporală a Asociaţiunii „Astra".

Anul al 24-lea. Nr. 209-212. 1934.

292

Trecutul nostru românesc

— Scurt manual de istorie naţională —

de

Prof. Ioan Lupaş

Biblioteca Documentară
Piatra Neamţ
Regiunea Bacău

I. 678.
5.372

Publicaţie periodică a „Asociaţiunii".

Editura Asociaţiunii „Astra", Sibiiu, Strada Şaguna 6.
Tiparul Institutului de arte grafice „Dacia Traiană", s. a., Sibiiu.

Preţul 15 Lei.

k.1.1143

Introducere.

Impărţirea istoriei române în epoce. Este un obiceiu răspândit în deobşte, care cere să fie împărţită istoria în epoce, spre a înlesni în chipul acesta înţelegerea legăturilor fireşti dintre mai multe întâmplări apropiate unele de altele, contribuind astfel la o pătrundere mai temeinică a rostului lor.

Ca puncte de plecare ale acestor epoce pot fi socotite întâmplările istorice de însemnătate deosebită şi cari au avut urmări hotărîtoare în viaţa popoarelor. De altă parte isprăvile oamenilor mari, ale eroilor şi îndrumătorilor înţelepţi încă pot deschide epoce deosebite în viaţa unei naţiuni.

Istoria Românilor se poate împărţi în 4 epoce principale: 1. epoca veche, 2. epoca medie; 3. epoca modernă şi 4. epoca contemporană.

1. ***Epoca veche*** *cuprinde istoria celor mai vechi popoare, cari au fost așezate vremelnic sau statornic pe pământul Patriei noastre și îndeosebi istoria Dacilor. Cucerirea Daciei de către împăratul Traian, organizarea ei sub stăpânire romană, contopirea Dacilor cu Romanii, nașterea poporului român și soarta lui în timpul năvălirilor barbare, când „sângele curgea ca apa" — sunt tot atâtea momente însemnate pentru epoca veche a istoriei noastre naționale, care se întinde până la jumătatea secolului XIII (1241). O vom numi deci epoca formațiunii poporului român și a organizațiunilor lui primitive.*

2. ***Epoca medie*** *începe cu întemeierea și organizarea Principatelor Române (Transilvania, Țara Românească și Moldova), continuă cu desvoltarea lor, până în momentul, când începe domnia lui Mihai Viteazul (1593), care a reușit să unească subsceptrul său Țara Românească, Transilvania și Moldova. Transilvania a rămas ca voevodat în legătură cu regatul Ungariei, iar Țara Românească și Moldova au reușit a-și dobândi neatârnarea, luptând cu izbândă împotriva încercărilor necontenite ale regilor*

ungari de a-şi întinde stăpânirea, în mod statornic, în sudul şi răsăritul Carpaţilor. In luptele acestea Muntenii şi Moldovenii au fost ajutaţi de cetele numeroase ale Românilor din Transilvania şi Maramureş, cari au trecut munţii ca să scape de asupririle regilor ungari şi să poată trăi netulburaţi în vechia lor libertate şi în obiceiurile străbune. Dar cei trecuţi peste munţi n'au dat niciodată uitării locurile, de unde plecaseră, nici poporul din sânul căruia izbutiseră a se ridica. Precum au fost neîntrerupte stăruinţele voevozilor munteni de a stăpâni ţinuturile din sudul Transilvaniei, tot aşa au reuşit şi glorioşii Domni ai Moldovei Ştefan cel Mare şi Petru Rareş, să stăpânească teritorii ardelene, unde au întemeiat aşezăminte religioase. Acestea au fost dovezi trainice despre pătrunderea lor în pământul de obârşie de o parte, iar de alta solie binevestitoare, că urmaşii descălecătorilor din secolul al XIII-lea şi al XIV-lea nu se vor odihni până când nu vor izbuti prin altă descălecare să aducă sub veşnică stăpânire românească Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul. Numele corăspunzător al acestei epoce va fi: epoca organi-

zărli politice, sociale şi economice a voevodatelor şi principatelor române.

3. ***Epoca modernă (1593—1821)*** *cuprinde luptele glorioase ale lui Mihai Viteazul împotriva Turcilor, înfăptuirea trecătoare a unităţii naţionale la 1600, renaşterea literaturii şi culturii române în cursul secolului al XVII-lea şi amorţirea vieţii publice româneşti din timpul Fanarioţilor, în secolul XVIII, cu înzdrăvenirea firească dela începutul secolului XIX, când prin mijloace de cultură se trezeşte conştiinţa naţională şi pretinde restaurarea Domniilor naţionale. Epoca aceasta poartă numirea de* epoca tendinţelor de unitate naţională, politică, religioasă şi culturală, *fiindcă viaţa poporului nostru în toate aceste domenii a început a fi stăpânită de tendinţa spre unitate naţională românească.*

4. ***Epoca contemporană (dela 1821 până în prezent)*** *înfăţişează istoria* înfăptuirii treptate a unităţii naţionale-politice. *Prin literatură, prin şcoale şi ziare se întăreşte şi pătrunde în cercuri tot mai largi conştiinţa naţională, făcând pe Români să înţeleagă chemarea lor istorică de a fi o singură naţiune şi de a alcătui un singur stat. Mişcarea pan-*

românească din anii 1848—1849, unirea Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza (1859), dinastia ereditară şi Constituţia dela 1866, care a pus temelia statului român de azi, sunt tot atâtea dovezi însemnate ale progresului treptat spre îndeplinirea unităţii naţionale-politice, *care în timp de 59 de ani (1859—1918) ajunse la desăvârşita ei întrupare. Ea este deci* epoca de înfăptuire a unităţii naţionale-politice.

I.

Epoca veche.

1. *Pământul românesc* are o întindere de aproape 300.000 km. pătraţi, formând unitate compactă între Dunăre, Marea Neagră, Nistru şi Tisa. Înlăuntrul acestor graniţe fireşti se înalţă cununa de munţi a Carpaţilor, cari au îmbiat neamului românesc, prin codrii lor seculari şi prin poienile întinse, prielnice locuri de adăpost în timpurile înviforate, când însaş existenţa lui ar fi fost ameninţată, dacă aşezarea geografică a pământului strămoşesc nu i-ar fi oferit această cetăţue de scăpare. Rolul munţilor Carpaţi a fost în viaţa poporului român foarte însemnat, servind ca leagăn la naşterea lui şi ca scut ocrotitor împotriva primejdiilor, cari ameninţau să-l desfiinţeze. Din cuibul acestor munţi ocrotitori au pornit spre şes în diferite timpuri roiuri de ciobani şi oşteni

români, contribuind la progresul Munteniei şi al Moldovei, pentru ca mai târziu şi cartea românească să plece tot de aci în drumul ei de cucerire treptată a cugetelor şi de închegare a simţirilor într'o singură voinţă obştească.

Dacă ar fi lipsit din mijlocul pământului strămoşesc această cunună de munţi ocrotitori, soarta Românilor era cu totul alta. Despre ţara Egiptului se zicea în vechime că ar fi fost *un dar al Nilului.* Despre România s'ar putea spune că e un *dar al Carpaţilor şi al Dunării.* Aproape jumătate din pământul ei face parte din regiunea carpatică, unde se găsesc cele mai vechi şi mai temeinice sate româneşti, unde s'au putut păstra în goana veacurilor cele mai curate tradiţii şi obiceiuri româneşti, scutite de influenţe străine.

Iar Dunărea, spre care priveşte cealaltă parte a pământului strămoşesc, a avut şi ea rol binefăcător în trecutul poporului român, după cum va continua să aibă şi în viitorul lui, chemându-l să iasă în largul mărilor, spre a-şi încerca norocul în felurite întreprinderi, aducându-l în legătură cu alte po-

poare, servindu-i ca drum de comerţ şi întărindu-l ca o cingătoare măiastră. Nu fără motiv s'a simţit Vasile Alexandri îndemnat să preamărească pe acest rege al fluviilor prin versurile:

Dunăre, mamă vitează
De când lumea, stă de pază
Mă apără, mă 'ntăreşte
Mă încinge şi mă creşte . . .

Ţinuturile dela şes, fiind mai expuse invaziunilor străine, au dat adeseori prilej locuitorilor băştinaşi să ajungă în contact cu felurite elemente etnice, dintre cari unele s'au contopit în masele poporului român, altele au părăsit teritorul ocupat vremelnic ori au rămas colonizate aci păstrându-şi până în timpul de faţă firea şi obiceiurile strămoşeşti.

Şesul şi muntele au îndrumat pe cât deosebite desvoltarea poporului, obicinuindu-l a se îndeletnici în locurile roditoare din câmpie mai mult cu plugăria, iar în cele muntoase cu păstoritul şi cu diferite ramuri de industrie ca lemnăritul, băieşitul ş. a.

2. *Poporul românesc* s'a format din contopirea Dacilor băştinaşi cu Romanii, dela cari a moştenit şi numele şi limba asemănătoare cu vechia limbă latină, ca şi cu cele neolatine răsărite din ea (italiana, franceza, spaniola, portugheza).

Românii au rămas în partea cea mai mare un *popor de săteni*. Din cele mai vechi timpuri *satul* a fost vatra, care a ocrotit viaţa obştească a mai multor familii aşezate împreună într'un teritoriu mai restrâns. Trebuinţele întocmirii vieţii obşteşti îndemnară pe săteni să asculte pe cel mai destoinic şi mai priceput dintre dânşii, preţuindu-l ca pe un conducător. Sfatul lui îl urmau şi în vreme de pace şi în zile de luptă. De aceea trebuia să fie de obiceiu priceput şi în trebile răsboiului, precum şi în buna chivernisire şi îndrumare a sătenilor în vreme de pace. El judeca împreună cu *bătrânii satului*, şi în pricinile cari se iveau între săteni, făcându-le dreptate după cea mai bună chibzuială şi după cum cerea *obiceiul pământului*. Fiindcă avea drept să judece asupra semenilor lui, acest conducător sătesc purta în timpurile străvechi numele de *jude* (cuvânt

de origină latină). In unele ţinuturi muntoase numele acesta s'a păstrat până în zilele noastre, iar la şes a fost înlocuit cu numele de *cneaz* (cuvânt de origină slavonă).

Alături de cneaz mai era în fruntea satului un conducător sufletesc: *preotul*.

Uneori se întâmpla, ca aceeaşi persoană să îndeplinească şi slujba de preot şi pe cea de cneaz. Ori câte vijelii s'au abătut asupra satelor, ele s'au ştiut strecura prin furtuna năvălirilor barbare şi mai ales cele din regiuni muntoase s'au păstrat mai bine decât oraşele, cari în cuprinsul Daciei au fost în mare parte distruse, dupăce stăpânirea romană s'a retras din provincia aceasta.

3. *Sate vechi româneşti*. După potolirea năvălirilor satele mai populate şi cu conducători mai iscusiţi au reuşit să-şi clădească biserici trainice, de piatră, şi mai târziu şcoale pentru luminarea pruncilor. Intre cele mai vechi biserici săteşti din cuprinsul României este socotită cea dela Densuş (jud. Hunedoara) din secolul al XIII-lea sau al XIV-lea. Tot din acelaşi timp e amintită şi biserica românească din Peri (Maramureş)

Biserica din Densuş.

clădită de părinţii lui Dragu şi Baliţă, cari pe la 1391 au călătorit la Constantinopol să ceară ocrotirea patriarhului Antonie pentru

Locul unde a fost clădită mănăstirea Sf. Arh. Mihail şi Gavriil — scaunu' vlădiciei din Perii Maramureşului.

biserica şi mănăstirea lor părintească. Dintre satele româneşti, în cari se face amintire de şcoli mai vechi, e Geoagiul (pe la 1580), Sălişte a (1616), Mehadia (1782).

4. *Oraşe-centre de cultură românească.* Din sate s'au strecurat cu timpul spre *oraş* locuitorii mai răsăriţi, cari au început a se ocupa cu industria şi comerţul ori au intrat în diferite funcţiuni. Oraşele din Dacia au sporit şi au luat o desvoltare plină de avânt în timpul stăpânirii romane. Dar după retragerea Romanilor toate s'au ruinat din cauză că popoarele năvălitoare se năpusteau mai ales asupra lor, căutând să-şi însuşească bogăţiile adunate în ele. După ce s'au mai liniştit vremile, pe ruinele vechilor oraşe daco romane au început a se înfiripa alte aşezări orăşeneşti, — întemeiate şi în România, ca şi în ţările vecine, mai ales de colonişti germani. Viaţa orăşenească, fiind mai complicată, s'a desvoltat mai târziu şi cu ajutorul elementelor româneşti de baştină, cari au isbutit să pătrundă anevoie la conducerea ei, întâmpinând împotrivirea coloniştilor. Totuşi ea s'a desvoltat mai felurit, decâ viaţa satelor, cari au rămas până în

timpul de față păstrătoare credincioase ale vechilor datini și tradiții populare românești. Orașe — centre de cultură românească — mai însemnate au devenit Târgoviștea (1508), Sibiul (1544), Brașovul (cu școală românească amintită pentru întâia dată la 1495, clădită din piatră la 1597), Caransebeșul (1582), Suceava, Iașii (1643), Făgărașul (1657), Câmpulungul (1679), Blajul (1754), Aradul (1812), ș. a.

5. *Neamul Tracilor*. In ținuturile locuite azi de Români au fost așezate din vechime diferite ramuri ale marelui popor al Tracilor, răspândiți pe amândouă malurile Dunării și în partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice. Herodot „părintele istoriografiei" spune că *neamul Tracilor* era cel mai mare după al Inzilor, dar lipsa de bună înțelegere între diferitele lui ramuri îl împiedeca să ajungă la o stăpânire mai întinsă și mai bine înjghebată.

Au fost totuși câteva seminții ale Tracilor, cari au izbutit uneori să se ridice deasupra neînțelegerilor și vrăjmășiilor lăuntrice, pentru ca împreunându-și energiile să poată întemeia regate cu bun nume în istorie, stăpâniri respectate de prieteni și temute de dușmani.

Astfel au fost Geţii, cari sunt amintiţi adeseori şi cu numele de Daci.

Civilizaţia şi cultura Geto-Dacilor. Indeletnicirea de căpetenie a Geto-Dacilor era agricultura şi păstoritul. Aveau bogăţie mare în roada holdelor ca şi în produsele numeroaselor turme de oi, cari păşunau prin poienile Carpaţilor şi pe câmpia „getică". Erau mai mult un popor de săteni, decât de orăşeni. Sătenii îşi făceau locuinţele la câmp din nuiele lipite cu pământ, în forma unor bordeie, iar la munte clădeau case de bârne cu câte două-trei încăperi încunjurate cu garduri de scânduri sau de nuiele. Intreagă agricultura şi gospodăria lor era primitivă: arau cu plug de lemn, în casele lor aveau unelte şi vase de lemn. Femeile purtau singure întreaga gospodărie a casei, ţesând pânză de cânepă şi făcând hainele necesare pentru toţi ai casei, iar bărbaţii pregăteau pluguri, hamuri, cojoace, căciuli şi opinci.

La luptele lor participau adesea şi femeile cu o vitejie, care nu era mai prejos decât a bărbaţilor. Femeile au avut rol însemnat în păstrarea şi perpetuarea deprinderilor religioase. Ele îndemnau pe bărbaţi

la închinare evlavioasă, la rugăciuni și la ținerea posturilor. Râvna religioasă era o însușire precumpănitoare a poporului geto-dac.

Ceea ce le împrumuta avânt deosebit în răsboaie, ca și în toate încercările din viață, era *credința* lor în nemurirea sufletului. Ca întemeietor al acestei credințe considerau pe zeul Zalmoxis. După credința lor, sufletul luptătorului căzut pe câmpul de bătaie mergea în cer, la stăpânul trăsnetelor.

Asupra Geto-Dacilor au năvălit din răsărit Sciții, a căror stăpânire a durat dela 700—300 a. Chr., iar din miazăzi s'au strecurat printre ei neguțători greci, străbătând de-a-lungul văilor și râurilor până în nordul Carpaților cu diferitele lor articole de comerț, pentru care cumpărau în schimb grâne și alte produse ale pământului dacic.

6. *Dromichete și Burebista.* Din sudul Dunării veniau câteodată și primejdii amenințătoare, cum a fost expediția lui Darius, regele Perșilor (la 513 a. Chr.) și a lui Alexandru cel Mare (la 335 a. Chr.) Mai târziu, unul dintre urmașii acestuia *Lisimachos* avu prilej să cunoască de aproape *vitejia* și *omenia* Dacilor. Trecând (292) în nordul Dunării, el

fu prins de Daci, al căror rege *Dromichete* l-a întâmpinat însă cu multă cinste, ospătându-l la un prasnic îmbelşugat.

De aci se vede că situaţia Dacilor din nordul Dunării pe timpul lui Dromichete era destul de bună având armată gata a se împotrivi duşmanului, care venia să le cutropească ţara. Dar cei dela Dunăre nu erau încă uniţi cu cei din Carpaţi, spre a forma împreună un stat puternic.

Pe la 300 a. Chr. pătrunseră Celţii în teritoriul Dacilor încetăţenind aci fierul ca material civilizator şi înrâurind astfel în mod însemnat desvoltarea spre progres a locuitorilor de baştină.

Dar înmulţindu-se Celţii în aceste părţi şi puterea lor devenind ameninţătoare, s'a născut o reacţiune firească în sufletul Daco-Geţilor, cari s'au unit sub conducerea vestitului lor rege *Burebista*, numit *„cel dintâiu şi cel mai mare dintre regii Tracilor"*. Cu ajutorul preotului Deceneu, a reuşit Burebista să înduplece pe Daci la stârpirea viilor, ca desvăţându-i de patima beuturii, să-i obişnuească cu traiul cumpătat şi cu iubirea virtuţii. Făcând astfel să renască în sufletul po-

Regele Burebista.

porului său avântul vitejiei, Burebista a învins pe Celţi pustiindu-i aproape cu totul. De aceea i s'a dat numele de ucigător al Celţilor (Celtohtonul). A supus neamurile vecine şi a întemeiat o împărăţie respectată în centrul şi răsăritul Europei, întinzându-i hotarele dela pădurea hercinică (Moravia de azi) până la Nistru şi la Bug, din Carpaţii nordici până la sud de Balcic.

Iuliu Caesar se pregătea să pornească împotriva lui cu oaste spre a-l înfrâna. Duşmanii săi nu i-au dat însă răgaz să-şi ducă la îndeplinire planul acesta, ci conspirând împotriva lui, l-au ucis în primăvara anului 44 a. Chr. Curând după moartea lui, căzu şi Burebista răsturnat de o revoltă a Dacilor nemulţumiţi, cari începură din nou a se sfăşia în partide, lipsindu-le şi lor, ca şi altor seminţii ale Tracilor, simţul pentru viaţa de stat unitar.

7. *Cucerirea romană în sudul şi în nordul Dunării.* In epoca sa de înflorire imperiul roman cuprindea aproape întreaga Europă (afară de părţile nord-estice), provinciile din Asia până la râul Eufrat, Egiptul şi întreg ţărmul roditor al Africei de nord. Talentul

politic de a organiza şi conduce viaţa de stat, îl aveau Romanii în măsură mai mare decât neamul Tracilor şi decât toate celelalte neamuri din vechime.

Cuceririle Romanilor în sudul Dunării au progresat repede. Macedonia, Grecia, Iliricul au ajuns provincii romane, una după alta în răstimp de o jumătate de veac (168—118 a. Chr.) Impăratul Octavian August află de trebuinţă să mute graniţele imperiului roman la Dunăre, organizând aci provincia Moesia (6 p, Chr.) Tot el întinse stăpânirea romană şi asupra Panoniei. Pentru Daci devenia tot mai amenințător pericolul din partea Romanilor. Lupta lor, pe viaţă şi pe moarte, împotriva „cuceritorilor lumii“ nu putea să mai întârzie mult.

8. *Decebal şi Traian.* Prin vitejia sa Decebal, regele Dacilor, a înfrânt oastea împăratului roman Domiţian. Roma fu silită să plătească tribut Dacilor.

Cum ajunse pe tron, împăratul Traian s'a pregătit să spele de pe obrazul poporului roman ruşinea de a plăti tribut Dacilor.

Regele Decebal.

Impăratul Traian.

Cu o armată vitează porni în primăvara anului 101 contra lui Decebal. Ajuns la Dunăre, aşternu două poduri de luntri, ca să poată trece cu armata sa în Dacia şi anume în părţile Banatului de azi.

Călăreţ din armata lui Traian.

Biblioteca Documentară
Piatra Neamţ
Regiunea Bacău

Lui Decebal i-a rămas puțin timp de pregătire. Ca să mai amâne ciocnirea, a trimis lui Traian solie de pace, dar fără nici un rezultat.

Intre Romani și Daci s'a încins lângă Tape, în Banat, o luptă înverșunată. Dacii au fost învinși. Dar și dintre Romani au căzut mulți pe câmpul de luptă. Intru pomenirea lor a înălțat Traian un altar de închinare. In fiecare an se făceau rugăciuni pentru odihna sufletească a eroilor.

Ca să odihnească armata în timpul iernii, Traian s'a retras în sudul Dunării, de unde a pornit în primăvara anului 102 din nou spre inima Daciei, spre Sarmisegetuza, tot prin Banat. Pe drumuri grele și neumblate a străbătut cu armata până în valea Streiului.

Dacii fiind iarăși bătuți au fost siliți să se retragă prin codrii.

In urma acestei înfrângeri, Decebal a încheiat pace cu Romanii primind condițiunile grele, pe care i le-a dictat învingătorul Traian. In înțelesul acestora trebui să dea îndărăt meșterii romani, cu ajutorul cărora întărise cetățile Daciei, să nu mai ceară tributul anual și să primească în cetățile sale trupe romane de supraveghere.

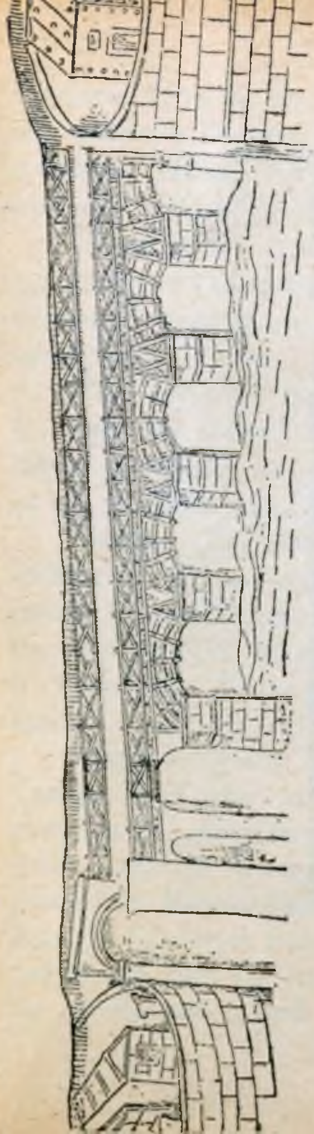
Lupta Romanilor cu Dacii lângă Tape.

Luptători daci.

In toamna anului 102 Traian s'a întors ca un biruitor la Roma, unde i s'a dat numele de Dacicus (învingător al Dacilor).

Romanii se bucurau crezând că orice primejdie din partea Dacilor a fost cu de-

Podul lui Traian dela Turnu Severin.

săvârşire înlăturată prin învingerile lui Traian, care se obişnuise şi el cu gândul că Dacia formează o parte întregitoare a împărăţiei romane.

Pacea încheiată între Traian şi Decebal n'a ţinut însă mult. Dacii nu puteau suferi în părţile lor stăpânirea romană. In taină se pregăteau iarăşi de răsboiu ca la un moment potrivit să poată scutura jugul roman.

Dar Traian a prins de veste, ce plănueşte Decebal. Din încredinţarea lui a clădit inginerul vestit Apollodorus din Damasc minunatul pod de piatră peste

Stâlp din podul lui Traian peste Dunăre.

Dunăre. Urmele acestui pod se văd şi acum din valurile Dunării la Turnu-Severin. Pe aci a trecut Traian cu o oaste mai mare decât cea din primul răsboiu.

După lupte grele, Romanii au ajuns în apropierea Sarmisegetuzei, de astădată prin Oltenia, străbătând prin pasul Turnu Roşu spre inima Daciei.

Sub zidurile cetăţii, ostaşii lui Decebal îşi mai încercară odată norocul. Decebal dădu poruncă celor din cetate să aprindă şi să prefacă totul în cenuşe.

Oastea Dacilor fu sfărâmată, iar Decebal, ca să nu ajungă în prinsoare la Romani, îşi străpunse pieptul cu sabia. El şi-a încheiat astfel vieaţa ca un adevărat erou al libertăţii. Exemplul lui l-au urmat şi alţi Daci.

După această nouă biruinţă s'a întors Traian la Roma în toamna anului 106. Romanii s'au pregătit să-l primească cu cel mai strălucit triumf. El a amânat însă intrarea în Roma până a sosit şi maică-sa din Spania. Vestitul biruitor al Dacilor a dovedit astfel, că nici în culmea gloriei desăvârşite nu vroia să pună la uitare binefacerile

Arderea cetăţii Sarmisegetuza.

Sinuciderea lui Decebal.

maicii sale, ci a ţinut s'o vadă şi pe ea bucurându-se de această intrare triumfală în cetatea eternă.

In cea mai frumoasă piaţă a Romei s'a ridicat în amintirea acestei biruinţe, un mo-

nument de marmoră, care se numeşte columna lui Traian. Această columnă are înălţimea de 43 metri şi 124 de tablouri, cari înfăţişează momente însemnate din luptele lui Traian cu Dacii.

In amintirea biruinţelor sale asupra Dacilor a ridicat şi împăratul Traian un monument lângă satul Adam-Clisi (Dobrogea) închinându-l zeului Marte Răzbunătorul (Mars Ultor).

9. *Colonizarea şi organizarea Daciei Romane.* In războaiele purtate contra Romanilor au căzut mulţi Daci. Iar dintre cei rămaşi în vieaţă cete întregi s'au retras spre munţi, în părţile nord-estice ale Daciei. Aci şi-au continuat încă timp îndelungat traiul lor în libertate, neliniştind hotarele cuceririi romane.

Spre a înlătura lipsa oamenilor şi a braţelor de muncă, Traian a adus în Dacia, din toate părţile împărăţiei romane, foarte mulţi oameni pentru lucrarea ţarinelor şi îngrijirea oraşelor. Aceşti locuitori noui ai Daciei sunt cunoscuţi sub numele de colonişti romani, iar aşezarea lor în această provincie se zice colonizarea Daciei.

Columna lui Traian.

Coloniştii romani au fost oameni harnici şi pricepuţi. Prin munca lor stăruitoare au pus în valoare bogăţiile ascunse în pământul Daciei şi în scurtă vreme au făcut din ţara aceasta o provincie romană înfloritoare.

Dela o vreme Dacii de prin satele lor, precum şi cei întorşi din pribegie au început a se împăca cu soarta, pe care n'o mai puteau schimba. Au intrat în legături familiare cu coloniştii romani, însuşindu-şi dela ei cuvinte şi obiceiuri de ale Romanilor.

Pentru statornicirea stăpânirii romane în Dacia s'au luat toate măsurile de organizare: s'au clădit drumuri trainice, ca să înlesnească circulaţia şi să poată pătrunde elementele culturii romane cât mai adânc în ţara Dacilor. Prin răspândirea culturii a fost cu putinţă romanizarea locuitorilor într'o măsură aşa de însemnată, încât ea a dăinuit şi dăinueşte şi în timpul de faţă, cu toate că stăpânirea romană nu a durat aici decât 165 de ani.

Drumuri şi oraşe romane. De câte ori cucereau Romanii o provincie nouă, cel dintâi lucru era, să-şi pregătească drumuri cât mai solid clădite, ca să poată înlănţui

noua provincie cu capitala imperiului, cu Roma, spre care duceau toate drumurile. Pământul cucerit, numai cu ajutorul acestor drumuri putea să răsplătească osteneala şi sacrificiile cuceritorilor. Drumurile construite de Romani în pământul Daciei se îndreptau toate spre centrul provinciei, spre oraşul *Apulum* (Alba-Iulia).

Astfel o linie principală pornea dela Dunăre, pe unde trecuse Traian la 101 şi 105, atingea Orşova, Mehadia, Caransebeşul, Ulpia Traiană şi ajungea la Apulum, de unde pornea spre Turda, Cluj, Moigrad (Porolissum).

Pe drumurile romane era o circulaţie neîntreruptă, fiind ele în epoca romană cu mult mai bine îngrijite decât în evul mediu şi chiar decât mai târziu.

Tot felul de clădiri frumoase: palate, temple, băi, teatre începură a înfrumseţa oraşele romane din Dacia. Toate le întemeiau Romanii ca pentru veşnicie. Şi astăzi se mai pot găsi în multe părţi urme şi rămăşiţe ale impunătoarelor clădiri romane.

Legiunile. Pentru o bună pază a Daciei, Traian a aşezat aci legiunea III (Gemina) cu

lagărul în Apulum. Iar mai târziu a fost adusă şi legiunea V (Macedonica) şi aşezată la Potaissa (Turda).

Fiindcă Traian a cucerit şi orânduit ţara aceasta, ea s'a numit Dacia Traiană spre deosebire de cea Aureliană, care cuprindea mai târziu ţinuturile celor două Moesii din sudul Dunării, unde romanizarea se produsese de mai înainte şi a lăsat urme durabile.

Locuitorii Daciei Traiane sporeau în număr şi bunăstare sub ocrotirea imperiului roman. Bogăţiile pământului, mai ales minele de aur din cuprinsul Daciei, atrăgeau aci pe mulţi doritori de a se îmbogăţi repede.

10. *Năvălirile barbare.* Incepând a năvăli din Răsărit şi Miazănoapte diferite popoare barbare, legiunile romane au ţinut câtva timp piept cu năvălitorii. Mai târziu însă împăratul Aurelian a retras legiunile romane în sudul Dunării, în Dacia Aureliană (275), lăsând Dacia Traiană în grija Goţilor şi a Gepizilor, cu cari încheiase alianţă.

Deodată cu legionarii şi cu dregătorii romani s'au retras din Dacia Traiană şi oamenii mai bogaţi de prin oraşe, cari se puteau despărţi cu uşurinţă de nişte ziduri de

cetate, spre a se muta în altele. Dar poporul dela sate, autohtonii sau băştinaşii Daciei, fiind strâns legaţi de glia strămoşească, nu s'au mutat nicăiri, ci au rămas aci, unde văile şi codrii puteau să le îmbie în vârtejul tuturor năvălirilor adăpost mai bun, de cum l-ar fi găsit în sudul Dunării prin locuri neumblate de ei.

11. *Creştinismul în Dacia şi formarea poporului român.* Năvălirea popoarelor barbare ameninţa din afară graniţele imperiului roman. Răspândirea creştinismului începuse a-i sgudui alcătuirea dinlăuntru. Haosul religios, care se produsese în vastul imperiu prin mulţimea zeităţilor străine, a contribuit să grăbească sfârşitul păgânismului.

Intre coloniştii aduşi de Traian în Dacia au fost şi creştini. Aceştia însă n'au putut găsi aci chiar dela început împrejurări prielnice pentru întemeierea şi organizarea bisericii creştine. Totuşi dela ei au avut prilej să cunoască legea creştină şi s'o urmeze şi unii dintre locuitorii băştinaşi ai Daciei Traiane.

Din Dacii porniţi curând pe calea învăţăturilor creştine şi din elementele diferite

colonizate aci de către împăratul Traian precum şi din cele strecurate în cursul năvălirilor barbare, mai ales din Slavi, — s'a format cu timpul un popor nou: poporul român. Dela Daci a moştenit poporul acesta făptura trupească, avântul spre vitejie, credinţa, datinile, obiceiurile, felul de locuinţă şi de îmbrăcăminte, iar dela Romani făptura sufletească exprimată prin limba română, care este foarte asemănătoare cu graiul vechiului popor roman dela sate. Coloniştii romani, cari fuseseră foarte numeroşi, deşi erau din diferite ţări, vorbeau şi se înţelegeau între dânşii în limba aceasta, care a pătruns repede şi la cunoştinţa locuitorilor băştinaşi ai Daciei. Numai aşa se poate explica faptul istoric, că graiul roman a rămas stăpânitor în aceste părţi de-a-lungul secolelor şi n'a putut fi desrădăcinat nici după ce stăpânirea romană a dispărut din Carpaţi şi dela Dunăre.

Traiul noului popor daco-român în ţinuturile din nordul Dunării a fost destul de greu, dupăce s'au retras legiunile romane. Dar, dacă nu-l mai puteau apăra de primejdii lăncile legionarilor romani, n'a lipsit

să-l apere cetatea de munţi a Carpaţilor, clădită par'că de providenţă anume, ca să dea poporului băştinaş putinţa de a-şi păstra firea nestrămutată chiar şi în vârtejul timpurilor celor mai înviforate.

Deodată cu formarea poporului român şi a limbii sale s'a îndeplinit şi pătrunderea creştinismului în sufletul său. Avea dreptate vestitul Domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, când spunea că nu se poate arăta prin mărturii lămurite ale istoricilor, când au părăsit strămoşii noştri credinţele deşarte ale păgânătăţii, dar este de crezut că religia creştină a pătruns în Dacia în timpul împăratului Constantin cel Mare. La sinodul din Nicea (325) a luat parte episcopul Goţiei Teofil. Ceva mai târziu episcopul Goţilor Ulfila a predicat în sudul şi în nordul Dunării în limba grecească, gotică şi latină.

Dar ca cel mai plin de râună răspânditor al evangheliei lui Christos la strămoşii noştri e amintit Sf. Nichita din Remesiana (366—414) un mare predicator şi un iscusit purtător de condeiu, căruia prietinul său din Italia, episcopul Paulin de Nola îi adresa versuri de laudă ca acestea:

Pre tine tot norodul părinte te numeşte
De-a tale graiuri Scitul pătruns se umileşte
Şi-apoi îşi domoleşte pe cel de fiară piept
Căci adevăr învaţă cuvântul tău cel drept...

12. Bulgarii. De pe lângă râul Volga a pornit neamul Bulgarilor, care era de acelaşi sânge cu Hunii şi cu Avarii. De aceea li s'a zis Huni dela Volga (Volgares), iar mai târziu Bulgari. Câtva timp au stat sub stăpânirea Avarilor. Când şi-au întemeiat stăpânirea lor, erau împărţiţi în 5 hoarde sau seminţii.

După moartea hanului lor Cubrat (660), Bulgarii cari se aşezaseră în nordul Mării Negre, s'au certat şi desbinat. Sub conducerea lui Asparuch, fiul lui Cubrat, unii dintre ei au trecut în Peninsula Balcanică, în sudul Dunării (678). Aci fiind populaţia rărită de multele războaie şi năvăliri, nouii veneticî şi-au putut întemeia stăpânirea lor printre Slavi, cu cari s'au contopit, împrumutând limba acestora şi dând uitării propriul lor graiu strămoşesc.

Boris Mihail. La stăruinţa hanului Boris, au primit şi Bulgarii legea creştinească, răspândită la toate neamurile din apropierea

lor. Insuşi Boris s'a botezat (864), luându-şi în botez numele de Mihail, după al împăratului bizantin Mihail III, care a primit să-i fie naş, cu prilejul botezului creştinesc.

Creştinarea Bulgarilor nu s'a îndeplinit însă tocmai neted şi fără împotrivire. O bună parte a lor, stăruind în credinţele păgâneşti, s'a răsculat contra lui Boris. Dar acesta a izbutit a potoli răscoala şi a preface Bulgaria în stat creştin. Al doilea fiu al lui Boris, Simion (893—927) şi-a luat titlul de ţar al Bulgarilor.

Ţarii Bulgarilor au purtat multe războaie cu împăraţii creştini din Constantinopol. Voiau să ajungă să stăpânească ei din această vestită cetate. Dar împăratul Vasile II i-a bătut cumplit în lupta din 1018. De aceea i s'a dat numele de Vasile omorîtorul Bulgarilor (Bulgarohtonul).

Chiril şi Metodie. Pentru organizarea bisericii bulgare şi-au câştigat merite însemnate ucenicii călugărilor Chiril şi Metodie, cari au tradus Sf. Scriptură în vechia limbă slavonă. De aceea sunt consideraţi ca nişte apostoli ai slavismului. Biserica bulgară şi limba slavonă au avut înrâurire însemnată

asupra vieţii religioase şi politice-culturale a poporului român. Dela Bulgari a trecut scrierea chirilică şi la Români cari s'au folosit de ea până în secolul XIX.

13. *Ungurii.* Către sfârşitul secolului IX (896) s'a ivit la hotarele răsăritene ale pământului românesc încă un popor turanic: Ungurii, cari erau împărţiţi în 7 seminţii, cu 7 căpetenii deosebite. Conducătorul lor Arpad a reuşit însă a pune toate seminţiile acestea sub ascultarea sa.

Creştinarea lor. După ce s'au aşezat în noua lor patrie, Ungurii au început a primi şi ei creştinismul, aducându-şi episcopi dela patriarhul din Constantinopol. Un astfel de episcop ortodox a fost *Ieroteiu,* despre care arată trei cronicari bizantini (Skylitzes, Kedrenos şi Zonaras) că a fost sfinţit de patriarhul din Constantinopol Teofilact pe la 950 şi a răspândit cu bun rezultat evanghelia creştină în părţile Transilvaniei. In timpul mai nou încep a recunoaşte şi istoricii străini, că scaunul acestui episcop ortodox nu a putut fi decât în Alba-Iulia. Mai târziu însă cel dintâi rege al Ungurilor Ştefan (997—1038), din motive politice, a intrat în legături cu

Apusul. Papa dela Roma i-a trimis preoţi misionari, să-i stea în ajutor la răspândirea catolicismului printre Unguri. Dar precum la Bulgari, tot astfel nici la Unguri n'a progresat uşor creştinarea. Cei rămaşi în obiceiurile lor păgâneşti s'au răsculat de două ori contra lui Ştefan, care a izbutit a birui în lupte sângeroase pe cei ce se împotriveau a primi botezul creştinesc. Intre cei răsculaţi a fost şi căpetenia Ardealului Gyula, pe care Ştefan l-a învins în luptă, l-a prins şi l-a dus în Ungaria. Dar şi după aceste biruinţe ale lui Ştefan au mai rămas timp de 70—80 de ani Unguri, cari se închinau la copaci şi la pâraie, după datina lor păgânească. Ştefan a organizat biserica Ungurilor, înfiinţând mai multe episcopii. Deaceea a fost trecut în rândul sfinţilor apuseni. Amintirea lui e cinstită de Unguri ca a unui apostol şi cel dintâi rege al lor.

14. *Împotrivirea Românilor.* Cu încetul au pătruns Ungurii şi în ţinuturile locuite de Români pe văile Crişurilor, apoi pe valea Someşului şi a Mureşului. Voevozii români au ajuns cu timpul sub ascultarea regilor unguri, dar şi-au păstrat drepturile de a stăpâni ţinutu-

rile lor după vechia datină româneseă, după obiceiul pământului. Fiecare voevod, cu mai mulţi cneji (juzi) sub ascultarea sa, avea dreptul de judecată, de conducere a oştirii şi chiar de a dărui moşii în cuprinsul voevodatului său. Când au încercat regii Ungariei a supune cu totul pe voevozii din Transilvania, au întâmpinat împotrivire din partea lor. Aşa se explică faptul, că Transilvania nu a putut fi contopită niciodată cu desăvârşire în regatul Ungariei, ci şi-a păstrat secole de-arândul fiinţa ei de ţară deosebită, având la cârmă un voevod cu depline puteri, atât în conducerea oştilor, cât şi în trebile politice şi judecătoreşti. Voevodul Transilvaniei era domn aproape tot aşa de puternic cum a fost mai târziu şi voevodul Munteniei sau al Moldovei, dar trebuea să asculte de regele Ungariei în mai mare măsură decât cei din urmă, fiindcă el avea dreptul să-l numească ori să-l schimbe cu altul. Au fost însă şi voevozi de aceia, cari ştiau să se facă ei temuţi de regii Ungariei.

15. *Pecenegii şi Cumanii.* In răsăritul Carpaţilor se aşezară Pecenegii şi mai târziu Cumanii, cari îşi aveau capitala haga-

nului lor între Don şi Nipru. Când încheiau vre-o alianţă, Cumanii aveau obiceiul, ca hanul şi mai marii lor să-şi împungă braţul şi amestecându-şi sângele cu vin şi cu apă să-l bea. Acest obiceiu îl aminteşte tradiţia şi la Unguri, cari şi-au întărit jurământul faţă de Arpad, prin aşa numitul „contract de sânge", în acelaşi chip: bând din propriul lor sânge, picurat într'un vas. Pecenegii şi Cumanii erau seminţii înrudite cu Avarii şi cu Ungurii.

Sub stăpânirea lor, mai mult nominală decât reală, au stat Românii din răsăritul şi sudul Carpaţilor. Mulţi Pecenegi şi Cumani s'au contopit cu Românii, după cum se poate vedea aceasta din numirile de râuri şi localităţi, precum şi din numele de persoane Coman, foarte răspândit la Români. Cumanii au năvălit adeseori în Ungaria şi în Transilvania. Pentru apărarea graniţelor răsăritene a aşezat regele Ungurilor Ladislau I (la sfârşitul secolului XI) cete de ostaşi în preajma Carpaţilor, pe aşa numiţii Secui.

16. *Secuii* aveau organizare asemănătoare cu vechile scaune de judecată ale cnezilor şi voevozilor români. Erau împăr-

ţiţi în 7 scaune. In fruntea tuturor scaunelor secueşti era un comite (comes Siculorum).

Comitele Secuilor era pus, la început, sub autoritatea directă a regelui ungar, ceeace nu era însă pe placul voevodului ardelean. De aceea erau destul de dese neînţelegerile dintre comitele Secuilor şi voevodul ardelean, care nu se putea împăca să i se ştirbească autoritatea, ce i se cuvenea asupra întregului Ardeal. Nici nu s'au odihnit voevozii ardeleni până nu au izbutit a-şi asigura stăpânirea şi asupra Secuilor, adăugând la titlul lor şi demnitatea de „comite al Secuilor".

Secuii fiind aşezaţi la graniţele regatului ungar şi obligaţi a face servicii militare, de câte ori cerea trebuinţa, nu plăteau dare. Când era însă vre-un prilej de bucurie la curtea regelui, nuntă sau botez, de fiecare curte secuiască li se lua câte un bou (darea boilor). Cine avea 4 boi, al 4-lea trebuia să-l dea regelui. Cine avea numai 2, se întovărăşea cu un vecin, ca să poarte împreună această sarcină.

Secuii erau adeseori nemulţumiţi de aceasta. Cei din scaunele Ciucului şi Odor-

heiului plăteau mai târziu (1471) dijmă lui Ştefan-cel-Mare, Domnul Moldovei, care se mulţumea cu mai puţin. Sub steagurile acestui Domn viteaz au luptat Secuii la Podul Inalt contra Turcilor (1475) ascultând de dânsul „ca de Domnul lor". La 1493 se plângeau Secuii regelui Vladislav II, că din cauza persecuţiunilor pornite împotriva lor de către voevodul ardelean Ştefan Bathory au fost siliţi să plece mulţi dintre ei în Moldova şi în Ţara Românească. Iar la sfârşitul secolului XVI îi găsim luptând în armata lui Mihai Viteazul contra Bathoreştilor, cari desfiinţaseră vechile drepturi ale Secuilor.

17. *Românii din Peninsula Balcanică*. In secolul XII imperiul bizantin avu, din familia Comnenilor, un vrednic împărat, pe *Manuel*, care în timpul îndelungatei sale domnii fusese călăuzit de dorinţa să adune lumea creştină din nou într'o singură împărăţie, cu centrul la Constantinopol. El a avut lupte cu Ungurii (la 1164) şi pentru a-i birui a ridicat numeroase oşti de Români de pe lângă Marea Neagră.

Prin legături dinastice a căutat apoi să-şi întindă stăpânirea asupra Ungariei, mă-

ritându-şi fata după regele Bela III, iar în Italia a cucerit Ancona. După moartea lui Manuel au izbucnit însă revolte mari împotriva fiului său neurâstnic Alexios. De turburările acestea a profitat generalul Isac Anghelos, reuşind să dobândească tronul împărătesc. El s'a căsătorit a doua oară cu fiica regelui ungar Bela III. Cu prilejul nunţii s'au făcut cheltueli mari, pentru acoperirea cărora s'au aruncat biruri grele asupra locuitorilor din împărăţie. Din cauza aceasta s'au ivit nemulţumiri. Intre cei nemulţumiţi erau şi Bulgarii şi Românii din sudul Dunării. Ei trimiseră pe doi *celnici*[1]) ai lor, pe fraţii *Petru* şi *Asan*, ca să înduplece pe împăratul a mai împuţina dările.

Petru şi Asan. Rugămintea lor însă n'a fost ascultată. Dimpotrivă, Asan care vorbise mai cu îndrăzneală, arătând nemulţumirile poporului, fu lovit peste obraz. Această nesocotinţă avea s'o plătească scump însuşi împăratul Isac. Căci fraţii Petru şi Asan, jigniţi

---

[1]) Românii din sudul Dunării erau organizaţi, ca şi cei din nord, în cnezIate sau judecii, dar *cnezii* lor purtau *numele* de *celnici*=fruntaşi, dela cuvântul bulgar *cealǎ=frunte.*

în demnitatea lor de trimişi ai poporului, s'au întors în munţi şi au răsculat pe Români şi pe Bulgari împotriva împăratului. Cu ajutor primit şi din nordul Dunării, ei au învins pe Isac şi au întemeiat *imperiul româno-bulgar (1186).* Oştile Asanizilor se compuneau mai ales din Români şi Cumani. Impăratul Isac Anghelos a avut prilej să cunoască vitejia Românilor, scriind despre ei că erau foarte răsboinici şi dispreţuitori de moarte, călăreţi iscusiţi şi totodată arcaşi cumpliţi; atacurile lor, întovărăşite de chiote, erau înfricoşate, săgeţile lor grozave.

Ioniţă (1197—1207). După moartea lui Petru şi Asan a urmat la domnie fratele lor Ioniţă (1197—1207), care se întitula „ţar al Bulgarilor şi al Românilor" având-şi reşedinţa în Târnova. In timpul domniei lui, o armată din Apus trecea spre Răsărit către Ierusalim (cruciada a 4-a: 1202—1204). Cu ajutorul acestor cruciaţi, fiul lui Isac redobândi tronul. Dar neputând restitui banii făgăduiţi, fu alungat din nou. Iar contele de Flandra, *Balduin,* unul dintre conducătorii cruciaţilor, a întemeiat în Constantinopol imperiul latin (1204—1261), instituind aci şi un patriarh catolic. Cruciaţii

uitară cu totul, că ei plecaseră spre pământul sfânt; au rămas la Constantinopol, împărţind între ei imperiul bizantin. Dar imperiul latin s'a dovedit mai slab decât cel grecesc. Cei ce-l conduceau, mai ales Veneţienii, urmăreau numai interesele lor comerciale.

Impăratul Ioniţă, fiind jignit de Balduin, a pornit cu oaste contra lui, l-a învins la Adrianopol şi l-a aruncat în temniţă, unde şi-a terminat viaţa. Ioniţă ceru dela papa titlul de împărat şi trimiterea unui patriarh deosebit pentru ţara sa. Incoronarea lui s'a făcut la Târnova cu pompă mare (1205), dar nu ca împărat, ci numai ca rege.

Ioniţă voia să întindă stăpânirea peste întreagă Peninsula Balcanică, dar fu omorît de duşmanii săi în tabără, când asedia Salonicul, înainte de a-şi fi putut îndeplini dorinţa.

Asan Burul, 1207—1218. După asasinarea lui Ioniţă tronul fu uzurpat de Asan Burul (Burilă), care luă în căsătorie pe văduva lui Ioniţă, fata principelui Cumanilor. Urmaşul legitim, Ioan Asan, nepotul lui Ioniţă era minor. Asan Burul începu raporturi bune cu Ungurii. De aceea la 1210, când avu să lupte contra Vidinului, care nu voia să i se supună,

regele Andrei II îi trimise într'ajutor pe Ioachim, comitele Sibiului cu oaste de Saşi, de Români, de Secui şi de Biseni. Această oaste fiind atacată pe drum de 3 conducători cumani, pe doi i-a omorît, iar pe al 3-lea (Karaz) l-a aruncat în lanţuri, a plecat apoi mai departe şi a secerat biruinţă la Vidin.

Ioan Asan, 1218—1241. Cu acesta se încheie şirul domnitorilor din dinastia română a Asanizilor. Pe timpul acestei dinastii, Românii din nordul Dunării au intrat în legături politice mai strânse cu cei din sud. In stăruinţa lor de a-şi întinde stăpânirea şi asupra ţinuturilor din nordul Dunării, Asanizii au ajuns în conflict cu Ungurii. Aceştia reuşind să învingă o armată a lui Ioan Asan la Vidin, au pus stăpânire asupra unei părţi a Olteniei, unde au înfiinţat „banatul Severinului" (1233) ca să poată apăra noua cucerire. Regii Ungariei au înţeles pericolul ce ameninţa stăpânirea lor, dacă Asanizii ar fi reuşit să se întindă şi la nordul Dunării, întărind elementul românesc de aci şi pornindu-l contra Ungurilor. De aceea s'au grăbit să promoveze pătrunderea Ungurilor în ţinuturile româneşti.

Imperiul româno-bulgar a început a slăbi, sub conducere bulgărească, iar mai târziu s'a desființat cu totul sub loviturile Turcilor, cari pe la jumătatea secolului XIV au pătruns în Peninsula Balcanică. La 1398 întreaga Bulgarie ajunse sub stăpânire turcească.

17. Năvălirea Tătarilor și urmările ei. In Răsăritul îndepărtat se uniră la începutul secolului XIII, sub conducerea hanului *Ginghiz* mai multe seminții ale Tătarilor (Mongolilor). Sub urmașul său, marele han *Ogotoi* (1229—1241) porniră spre Apus cotropind țările și popoarele din calea lor.

Cumanii înspăimântați au cerut dela regele Ungariei, Bela IV, adăpost. Acesta i-a primit cu 40.000 de corturi și i-a așezat în țara sa între Dunăre și Tisa. Ungurii s'au răsvrătit însă împotriva Cumanilor și au ucis pe hanul lor Chuten, iar Cumanii din răzbunare au început a pustii Ungaria. Era deci sfâșiată Ungaria înlăuntrul ei, când la granițele de nord, răsărit și sud s'a ivit pericolul cel mare al invaziunii Tătarilor. Orașele ardelene au fost devastate atunci de Tătari.

Armata ungurească fu sdrobită cu desăvârşire în primăvara anului 1241. Insuşi regele Bela abia a putut scăpa cu fuga.

In iarna anului 1242, Tătarii trecând Dunărea îngheţată au început a pustii şi Ungaria de vest. Intr'aceea sosind ştirea că a murit marele han, Batu care râvnea să ajungă în locul lui, s'a grăbit spre Răsărit părăsind în primăvara anului 1242 Ungaria.

Românii din răsăritul Carpaţilor, spre a-şi scăpa viaţa din acel potop de jaf şi pustiire, s'au supus fără împotrivire Tătarilor dimpreună cu cnejii lor bolochoveni (dela oraşul Bolochov — Villa Valachorum — oraşul Românilor), obligându-se a cultiva grâul şi meiul trebuitor pentru oştile lui Batu.

Urmările năvălirii Tătarilor. Năvălirea Tătarilor a produs o puternică sguduire, menită a da în scurt timp altă înfăţişare ţinuturilor, în care locuia din vechime poporul român. Cum face uneori câte un cutremur de pământ să surpe anumite straturi dela suprafaţă, deschizând o privire spre straturile din adâncime, tot aşa a deschis năvălirea Tătarilor o privire spre adâncurile, cari erau ascunse sub scoarţa stăpânirii Un-

gurilor la nord şi a Cumanilor la sud şi răsărit de Carpaţi. S'a văzut în scurtă vreme, că aceste stăpâniri erau pur nominale şi că de fapt şi de-o lature a Carpaţilor şi de cealaltă, trăia vechia poporaţie băştinaşe dacoromană, cu aşezămintele şi obiceiurile sale deosebite de ale stăpânitorilor vremelnici.

II.

Epoca medie

1. Cneziate şi voevodate româneşti înainte şi după năvălirea Tătarilor. Câtă vreme în sudul Dunării elementul românesc a fost absorbit în mare parte de cel slavon, în Dacia Traiană el a resistat cu izbândă influenţelor germanice şi turanice, pentruca după retragerea sguduitoarei năvăliri a Tătarilor dela mijlocul secolului XIII să poată ieşi teafăr din ascunzişul codrilor şi al văilor, cu întreagă organizaţia sa de cneziate mărunte şi voevodate mai mărişoare atât în nordul cât şi în sudul Carpaţilor. Din închegarea acestor formaţiuni politice primitive a răsărit de o parte voevodatul ardelean, care deşi supus regatului ungar,

a fost în stare să-şi menţină secole dearândul autonomia teritorială şi constituţională-administrativă, iar de altă parte statele române aproape independente ale Ţării Româneşti şi ale Moldovei. Cu aceasta s'a încheiat epoca veche — cea mai grea şi mai întunecată — a istoriei Românilor, epoca formaţiunii şi închegării lor în state primitive cu fiinţă proprie, deosebită de a celorlalte neamuri şi state împrejmuitoare, cum le aminteşte cronicarul anonim al regelui Bela în părţile ardelene, bihorene şi bănăţene în legătură cu venirea Ungurilor (sec. IX) cum era cel amintit în isvoarele bizantine la Dunăre, Paristrion (sec. XI) al Bolochovenilor şi al Brodnicilor, menţionat în Moldova în preajma invaziei Tătarilor şi cele din dreapta şi stânga Oltului, ieşite la iveală îndată după retragerea valurilor de năvălire cumană şi tătară.

2. Elemente de colonizaţiune apuseană în teritorul românesc. Oraşele săseşti. Inflorirea comerţului. Simultan cu aceste năvăliri din răsărit şi în mare parte determinate de necesitatea unei apărări sistematice se ivesc în teritorul naţional şi pătrunderile unor elemente etnice apusene, cum erau cavalerii teu-

toni din țara Bârsei, coloniștii sași în ținutul Sibiului și al Bistriței, cavalerii ioaniți în părțile Banatului și Olteniei. Dintre toate aceste elemente de colonizație un rol deosebit de important au avut Sașii prin îndeletnicirile lor cu industria și comerțul contribuind la organizarea și înflorirea vieții orășenești atât în nordul, cât și în sudul Carpaților. Ei au obținut îndată după așezarea lor în părțile Transilvaniei o situație deosebit de privilegiată. Prin o diplomă regală de la 1224 li s'au asigurat tot felul de drepturi și scutințe, fiind obligați numai să dea regelui 500 de ostași în caz de răsboiu și o dare anuală de 500 mărci de argint. Încolo erau liberi a-și alege conducătorii administrativi și preoții „după plăcere“, fiind scutiți de orice judecată străină și neavând nici unul dintre nobili dreptul să se așeze în mijlocul lor ori să ceară vreun sat sau vreo proprietate în această regiune. Doar *pădurea Românilor* și apele erau obligați e le folosi în devălmășie cu Românii băstinași în aceste părți. Iar neguțătorii lor erau liberi a circula pe toate drumurile și la toate târgurile, fiind scutiți de orice taxă și de orice vamă. Această scutință acordată

şi de regii Ungariei şi de Domnii de mai târziu ai Ţării Româneşti şi ai Moldovei i-a ajutat pe Saşi să-şi creieze o însemnată bunăstare materială şi să contribue la înflorirea unor oraşe ca Braşovul, Sibiul, Clujul, Bistriţa. Iar prin expediţiile cruciate, dintre cari unele străbat şi ţinuturile locuite de Români, teritorul acesta ajunge în sfera comerţului internaţional, care-şi transportă mărfurile dela Danzig, prin Polonia spre Cetatea Albă şi din Flandra, Boemia, Ungaria prin Sibiu şi Braşov spre Brăila creându-se astfel la câte o încrucişare de drumuri comerciale, condiţiile de traiu ale unor aşezări negustoreşti, din cari se desvoltă şi la noi ca şi în Apus oraşele, cu deosebirea că elementele burgheze orăşeneşti se recrutează mai mult dintre străini decât din sânul populaţiei băştinaşe. Din acest motiv clasa orăşenească-burgheză nici nu putea să aibă o influenţă aşa de puternică, cum era a tovărăşiilor burgheze din Apus.

Iar populaţia băştinaşe, adăpostită în parte mare în preajma munţilor, pe unde s'au format „centrele de viaţă" ale neamului nostru, avea sub conducerea cenezilor şi

voevozilor, o organizaţie patriarhală, primitivă care n'a fost în stare să împiedece multă vreme tendinţele de organizare monarhică, centralistă a marilor voevozi de pe amândouă laturile Carpaţilor. Procesul acesta se desfăşură mai repede în Transilvania, apoi în Muntenia şi la urmă în Moldova.

3. Voevodatul Transilvaniei. Concentrarea micilor voevodate într'o formaţiune politică bine organizată s'a îndeplinit mai întâi în nordul Carpaţilor, unde probabil începutul penetraţiunii ungureşti a determinat pe localnici la unirea forţelor spre a-şi spori puterea de resistenţă. La începutul secolului XII (1103) apare documentar un principe al Transilvaniei *(princeps Ultrasilvanus)*. Mai târziu numirea aceasta e înlăturată de cea tradiţională: „Vajvoda", care se menţine până în secolul al XVI-lea. Purtătorul ei apare investit cu autoritatea şi puterea unuia dintre cei mai însemnaţi demnitari ai statului ungar, ocupând în ierarhia demnităţilor regatului ungar locul al 2-lea, imediat după palatinul ţării, mai târziu al 3-lea sau al 4-lea, bucurându-se de calificativul „Magnificus Dominus" (Măria Sa

Domnul Voevod) şi având lângă sine ca ajutor în cârmuirea Ardealului pe *vice-voevodul*, căruia i se cuvenea titlul de „nobilis vir" (bărbat nobil).

Către sfârşitul secolului XIII voevozii Transilvaniei sunt în conflict permanent cu regatul Ungariei, slăbit de certele şi frământările interne. Iar în frământările urmate după stângerea dinastiei lui Arpad şi până la consolidarea domniei regelui Carol Robert de Anjou (1301—1310) voevodul Transilvaniei Ladislau Borza stăpâneşte ca un adevărat suveran, spre curtea căruia năzuesc pretendenţii la coroana ungară, considerându-l astfel ca pe un arbitru al situaţiei politice din Ungaria.

Numai aşa se poate înţelege, cum pretendentul la tronul Ungariei, Otto din Bavaria află potrivit să alerge pentru sprijin la curtea voevodului ardelean Ladislau (1307) ducând cu sine coroana Sf. Stefan şi cerându-i fiica în căsătorie. S'a înşelat însă Otto în planurile sale, căci voevodul Ladislau l-a aruncat în prinsoare şi i-a luat coroana, iar pe fiica sa nu a stat la îndoială a o mărita în vara anului 1309 după fiul regelui Serbiei Ştefan Milutin,

după Ştefan Uroş, care urcă tronul tatălui său la 1321. Astfel deveni Ardeleanca, peţită zadarnic de Otto din Bavaria, mama vestitului ţar sârbesc Ştefan Duşan.

Nici regele Carol Robert nu a reuşit să-l înduplece pe Ladislau a-i extrada coroana Sf. Stefan. Deaceea cardinalul Gentilis, care fusese trimis de papa dela Roma în sprijinul lui Carol Robert îl ameninţă pe Ladislau la sfârşitul anului 1309 cu excomunicarea (afurisania) care va fi publicată în tot cuprinsul ţării sale „în sunetul clopotelor şi cu candelele aprinse“, dacă nu se va întoarce la supunere şi nu va restitui coroana până la 2 Februarie 1310. Efectul acestei ameninţări nu a întârziat. Un act de împăcare a fost semnat la Seghedin (8 Aprilie 1310) de către voevodul Ladislau, care „atingând lemnul de viaţă făcătoarei cruci“ a jurat credinţă lui Carol Robert ca stăpânului său „firesc şi legiuit“.

4. *Voevodatele din sudul Carpaţilor. Biruinţa lui Basarab cel Mare.* In secolul XIII începură stăruinţele şi pentru unirea micilor voevodate din sudul Carpaţilor. Litovoi din dreapta Oltului, întinzându-şi stăpânirea şi

asupra voevodatului din stânga Oltului — moştenirea lui Seneslav dela 1247 — se credea destul de puternic acum în marele său voevodat, ca să poată face încercarea de a scăpa de tutela regatului ungar. Dar încercarea nu reuşi deocamdată. Oastea ungurească trimisă împotriva supuşilor răzvrătiţi rămase biruitoare. Litovoi însuşi pieri în luptă, ca un erou al tendinţelor de neatârnare, iar fratele său, voevodul Bărbat, căzu în prinsoare ungurească, de unde fu eliberat mai târziu în schimbul unei mari sume de bani.

Incercarea fu repetată cu deplină izbândă la 1330 de către „marele Basarab voevod". Izbutind să zdrobească armata trufaşului rege ungar Carol Robert de o parte, iar de alta .să alunge rămăşiţele Tătarilor şi să-şi întindă stăpânirea până către gurile Dunării, Basarab „a salvat naţionalitatea românească de Turanieni" şi a devenit „deşteptătorul Latinilor transalpini, Moise, care a dus un mare popor din întunecimile sclăviei în plină lumină a istoriei". Progresul, pe care l-a putut realiza Ţara Românească din timpul lui Litovoi, luptătorul martir al tendinţei de neatârnare şi până în zilele lui Basarab cel Mare, înfăp-

tuitorul acestei neatârnări, era foarte însemnat. Adevărat că şi în documentul dela 1247, în care se face pentru întâiaş dată

Basarab cel Mare şi solul lui Carol Robert.

amintire de ţara voevodului Litovoi, aceasta e înfăţişată ca un teritor înzestrat cu biserici, cu clădiri şi sămănături, cu mori, cu fânaţe şi păşuni, cu pescării, din foloasele şi veniturile cărora locuitorii băştinaşi trebuiau

să cedeze jumătate regelui ungar, afară de cei din ţara Haţegului, care se afla şi ea sub stăpânirea lui Litovoi. Situaţia mai privilegiată a Românilor din această regiune faţă de cei din sudul Carpaţilor a îndemnat pe unii dintre cercetătorii trecutului să cerce a o lămuri prin presupunerea, că însuşi Litovoi şi fratele său Bărbat sau careva dintre înaintaşii lor va fi descălecat în sudul Carpaţilor într'un timp, pe care nici cronicile nici documentele cunoscute până acum nu dau putinţa a-l preciza. Se mai spune apoi în pomenitul document dela 1247 că Românii din ţara lui Litovoi îşi aveau propriul lor „aparat ostăşesc spre apărarea ţării şi spre înfrângerea necuviinţelor", ce veneau din partea duşmanului. Acest aparat ostăşesc se vede însă că nu era destul de puternic şi de numeros ca să-i poată asigura lui Litovoi biruinţa în lupta lui pentru neatârnare (1279). Cu o jumătate de secol mai târziu oştirea Ţării Româneşti a fost în stare însă a da trufaşului rege Carol Robert, care năvălise cu armata sa până în apropierea Argeşului, o lovitură aşa de zdrobitoare în lupta dela Posada (1330), încât năvălitorii

Lupta dela Posada.

duşmani n'au uitat multă vreme înfrângerea sângeroasă, a cărei descriere amănunţită s'a păstrat într'o cronică latinească din acel timp, numită cronica zugrăvită (Chronicon

pictum) fiindcă povestirea e însoţită şi de mici icoane zugrăvite în diferite culori. Din cronica aceasta cunoaştem însuşi chipul lui Basarab şi al ostaşilor săi, despre cari citim că „au luat mulţi prizonieri răniţi, precum şi nevătămaţi şi au primit foarte multe arme şi hainele de preţ ale tuturor celor căzuţi, şi bani în aur şi în argint şi vase preţioase şi brâuri de sabie şi multe pungi de groşiţe şi mulţi cai cu şele şi frâne, pe toate luându-le şi ducându-le lui Basarab Voevod". Acesta în semn de mulţumită lui Dumnezeu pentru biruinţa strălucită a început zidirea Bisericii Domneşti dela Curtea de Argeş, în care a fost înmormântat (1352).

Ceeace povesteşte pe larg cronica latinească (Chronicon pictum) e arătat pe scurt în următoarele versuri scrise de Constantin Manea:

— „Măria Ta, oştirea îţi retrage
„Şi vom plăti despăgubire Ţie".
Dar Carol Robert râse cu trufie:
— „Păstor valah, de barbă te voi trage"!

Insă intrând cu oastea-i argintie
In munţii plini de codri şi viroage,
Valahii toţi, cu arcuri şi cu ghioage,
Vârâră spaima 'n rege şi 'n armie.

Și multe zile fu 'nvrăjbită.
Iar bietul crai fugi c'o rană 'n spate
Văzându-și nobilimea irosită.

..La Vișegrad, cu capete plecate,
Veniră popi din șaptezeci de sate
Și ungurimea plânse umilită...

5. *Urmașii lui Basarab cel Mare.* Fiul lui Basarab cel Mare, Alexandru urmă o politică mai împăciuitoare față de ambițiosul rege ungar Ludovic I, fiul lui Carol Robert. Prin soția sa a doua, Doamna Clara, de origine ardeleană, cultivă bune relații cu vecinii din nordul Carpaților, iar prin cele două fiice ale sale, măritate una după țarul Strașimir al Bulgarilor, alta după Sârbul Vucașin, intră în strânse legături familiare cu dinastiile slave din sudul Dunării. E vădită tendința lui de a păstra bune relații de pace cu toți vecinii, spre a proceda la organizarea internă a țării, — care în timpul acestei cârmuiri își primește și conducătorul bisericesc, în persoana mitropolitului Iachint, sfințit la patriarhia din Constantinopol (1359).

Vlaicu Vodă, fiul lui Alexandru, manifestă însă porniri mai pronunțate spre inde-

pendenţă şi nu se grăbi a răspunde regelui ungar darurile, pe care acesta le aştepta ca dela un „vasal". Totuş, spre a nu face din el un duşman periculos chiar dela început, Ludovic socoti că este în interesul planurilor sale de misionar catolic în Balcani, să cedeze lui Vlaicu banatul Severinului şi ducatul Făgăraşului ca feude, ceeace contribui din nou la întărirea legăturilor dintre Românii din sudul şi din nordul Carpaţilor. Vlaicu admise şi el, de dragul bunei vecinătăţi, un episcop catolic la Argeş, luând măsuri însă în acelaş timp, pentru instituirea unui al doilea mitropolit ortodox la Severin şi sprijinind acţiunea călugărului Nicodim pentru înfiinţarea mânăstirilor Vodiţa şi Tismana. Secolul al XIV-lea ne înfăţişează principatul Ţării Româneşti în vădit progres politic şi cultural. Radu, tatăl lui Mircea cel Bătrân, continuă opera începută de înaintaşii săi, urmând ca Mircea s'o desăvârşească atât prin lărgirea hotarelor, prin organizarea internă, cu colorit slavo bizantin, cât şi prin consolidarea situaţiei externe.

6. Mircea cel Bătrân; alianţa lui cu Polonia şi cu Ungaria. Din cauza posesiunilor ardelene,

Mânăstirea Tismana.

ajungând la începutul domniei în relații încordate cu Sigismund, regele Ungariei. Mircea încheie tratat de alianță cu Polonia (1390), iar

mai târziu pericolul turcesc îl apropie şi de Sigismund, cu care se întâlni la Braşov (1395), tratând ca dela egal la egal. Tratatul cu Vladislau, regele Poloniei, l-a încheiat însuş Mircea la Lublin semnându-l în calitate de „Voevod al Ţării Româneşti, duce al Făgăraşului şi Amnaşului, comite al Severinului, Despot al ţării lui Dobrotici şi Domn al Silistrei", iar doi boieri trimişi de el întâlnindu-se mai târziu, în acelaş an la Suceava cu trimişii regelui polon au precizat dispoziţiunile acestui tratat de alianţă. In tratul încheiat la Braşov titlul lui Mircea îl aflăm redus la formula aceasta: „Voevod al Ţării Româneşti, duce de Făgăraş şi Ban al Severinului", de unde putem deduce, că Dobrogea şi Silistra fuseseră luate de Turci încă înainte de 1395. Intre alte motive şi împrejurarea aceasta va fi îndemnat pe Mircea să nu întârzie a încheia tratatul de alianţă ofensivă şi defensivă, prin care el se obligă a participa personal de câteori va merge în persoană la oaste şi regele Ungariei, iar când acesta nu merge în persoană va proceda şi Mircea la fel, trimiţându şi numai oastea împreună cu a lui Sigismund.

Mircea cel Bătrân.

Tratatul acesta dela Braşov era cu atât mai necesar, cu cât creştinii se pregăteau pentru o luptă mare contra Turcilor, luptă care s'a dat la Nicopol în toamna anului 1396. Oastea creştinilor a fost întâmpinată aci de sultanul Baiazid Ilderim (Fulgerul).

Un Bavarez, care a luat şi el parte la lupta aceasta crâncenă (Ioan Schiltberger) scrie ca martor ocular că „Mircea s'a îmbiat să înceapă el atacul, ceeace regele Sigismund ar fi încuviinţat foarte bucuros. Dar ducele de Burgundia, fălindu-se cu cei 6000 de soldaţi, pe cari el i-a adus regelui în ajutor, cu sumele de bani cheltuite cu oştirea aceasta, nu voia să încuviinţeze nici lui Mircea, nici altuia cinstea aceasta". Urmarea a fost, că întreaga oaste a creştinilor a suferit înfrângere cumplită.

7. *Stăpânirea lui Mircea în sudul Dunării. Tratatul de comerţ cu Braşovenii (1413).* Mai târziu însă Mircea izbuteşte a-şi întinde din nou domnia şi asupra părţilor din sudul Dunării, după cum se poate constata din tratatul de comerţ încheiat cu Braşovenii la 1413, când se intitulează astfel: „Eu cel în Christos Dumnezeu credinciosul, şi de

Christos iubitorul şi de sine stăpânitorul, Io Mircea mare Voevod şi Domn stăpânind şi domnind peste întreagă Ţara Ungrovlahiei şi peste părţile de dincolo de munţi şi peste cele tătăreşti şi peste amândouă ţărmurile pe Dunărea întreagă până la Marea cea mare şi din mila lui Dumnezeu şi al cetăţii Dârstorului stăpânitor". Prin acest tratat împlineşte Mircea rugămintea Braşovenilor, învoindu-le şi întărindu-le aşezămintele „pentru vamă prin târgurile" din Ţara Românească „şi pe drumul Braşovului până la Brăila" aşezăminte cari fuseseră încuviinţate Braşovenilor la 1368 şi de către Vlaicu-Vodă, bunicul lui Mircea. Acesta arată în mod amănunţit toate vămile ce trebueau să plătească neguţătorii braşoveni după postavurile aduse de prin Belgia (Ipriu = Ipres şi Luvia = Louvain) din Colonia (Köln) sau Cehia (Boemia), după vin miere, ceară, piper, şofran, bumbac, păr de cămilă, piei de miel şi „alte mărfuri ce vin peste mare"; apoi după vite dela 1 porc 2 ducaţi, dela un bou 3 ducaţi, dela o vacă 3 ducaţi, dela 1 berbece 1 ducat, dela o piele de cerb un ducat; de vor fi şi alte piei cu ea, să nu dea ni-

mica, dela un burduf de brânză un ducat. Călărețul care trece pe la Bran 3 bani; pedestrul 1 ban; și celce trec cu pește, dela un car cu pește, iar pentru ce va fi de-asupra să nu dea nimica. Iar la Brăila de maje 1 perpere, iar la Târgșor de car 1 pește; la Târgoviște așișderea; un cal încărcat cu orice, 3 ducați. Iar la Dâmbovița, câți cai de car, atâția ducați și un pește, iar dela un cal încărcat 3 bani, dela alte mărfuri nimica; un cal slobod un ducat, iar pedestrul 1 ban. Și iarăși, cine-și dă marfa pe datorie, să-și caute datornicul sau chezașii, dacă-i are, iar de oameni drepți să nu se atingă. Și nimenea să nu bântuiască pe vre-un om drept. Și iarăși cine se va încerca dintre boierii Domniei mele, mari și mici, fie că va fi cumpărată (arendată) acea vamă fie că va fi dăruită cuiva de pomană și va adăuga și nu va rămânea pe lângă cele ce le-am întărit și legiuit în așezământul de mai sus, unul ca acela va avea să primească mare rău și urgie dela Domnia mea. — Și s'au făcut acestea, când au venit la Câmpulung Felentin și Martin și Cruș (Valentin, Martin și Crusius). Iată și martorii: Radul Ban, jupân Andriaș,

jupân Radul, fratele jupânului Cazan, jupân Şerban al lui Bilcear, jupân Stoica Rusul, jupân Badea al Vameşului. Şi eu logofătul Baldovin am scris, în luna lui August în 6 anul 6921 (= 1413).

Io Mircea Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn".

8. Influenţe apusene şi răsăritene. Descoperirile făcute în ultimul timp la Curtea de Argeş, arată că prin legăturile neîntrerupte cu Ardealul, formele vieţii feudale apusene au pătruns şi în viaţa publică a Ţării Româneşti. Organizarea cancelariei domneşti indică influenţă apuseană, după cum se vede din documentele latineşti ale acestor Basarabi, din monedele şi peceţile lor cu inscripţii latineşti. Această influenţă începe însă a slăbi în secolul XV, ivindu-se un primejdios rival în curentul grecesc, care va deveni cu timpul covârşitor atât prin relaţiile comerciale şi culturale-bisericeşti, cât şi prin cele politice. Ţării Româneşti, ajunsă chiar pe timpul lui Mircea în relaţii de uşoară vazalitate faţă de Turci, i se impunea necesitatea de a urma directivele politice din Răsărit, lăsându-se influenţată de ele mai mult decât de cele din Apus.

De altfel ciocnirea dintre influențele răsăritene și apusene era permanentă, nu numai în sudul, ci și în nordul Carpaților. Propaganda catolică întâmpină obstacole serioase. Papa Inocențiu III. făcea regelui ungar la 1204 imputare că în țara lui sunt mai multe mânăstiri grecești, decât latinești. Cu trei decenii mai târziu arăta scrisoarea papei Grigorie IX. că populația băștinașă, alipită sufletește bisericii răsăritene, se împotrivea să dea ascultare misionarilor catolici, înduplecând chiar și pe coloniștii catolici, unguri și teutoni, să primească anume datini răsăritene și să urmeze învățătura unor „pseudo-episcopi" grecești. Totuși în timpul domniei îndelungate a lui Ludovic de Anjou (1342—1382), care făcea cu mijloace politice slujba misionarului catolic, se pot înregistra cazuri de convertire a câtorva elemente românești la biserica dominantă a statului ungar. Prigonirile de ordin religios s'au continuat și mai târziu. La 1479 e amintit chiar cazul când preotul catolic Ladislau Thabiasi a tras în țapă pe un Român „eretic".

9. Mânăstirea maramurășană din Peri și patriarhul Antonie din Constantinopol.

Reacţiunea ortodoxă-răsăriteană s'a trezit însă şi aci foarte repede. Voevozii Baliţă şi Dragoş, pe cari Ludovic îi înălţase (1378) la treapta de „comiţi supremi“ ai Maramurăşului şi Sătmarului, curând după moartea protectorului lor au călătorit la Constantinopol şi au cerut patriarhului Antonie pentru mânăstirea Sf. Arhanghel Mihail din Peri — zidită de părinţii lor — dreptul de „stavropighie“ (adecă să nu mai fie supusă autorităţilor bisericeşti locale, ci numai patriarhiei din Constantinopol). Prin hrisovul din *13 August 1391* patriarhul încuviinţă cererea lor, dând egumenului Pahomie stăpânire deplină asupra bisericilor şi preoţilor români din ţinutul Sălajului, Sătmarului, Ugocei, Beregului, Ciceului, Unguraşului şi până în părţile Bihorului. Un punct important al acestui hrisov, tradus mai târziu latineşte, încuviinţa localnicilor dreptul electoral în viaţa constituţională-bisericească, precizând că după moartea lui Pahomie se vor aduna toţi fraţii duhovniceşti, împreună cu Baliţă şi Dragu, precum şi *toţi oamenii lor mici şi mari* din acele părţi în adunare obştească, spre a-şi alege un alt conducător bisericesc, cu învoirea şi binecuvântarea patriarhului.

De aci rezultă că felul de alegere a conducătorilor bisericeşti — cum se obişnueşte până în timpul de faţă, după constituţia bisericii ortodoxe române din Transilvania, — prin adunări obşteşti, la cari iau parte „şi cei mari şi cei mici“, — este de obârşie foarte veche, din timpul când democraţia rurală, care întemeia orice autoritate pe consimţământul obştei, era încă în floare. Acest uz popular izbuti să aibă, la sfârşitul secolului XIV., în sprijinul său chiar şi încuviinţarea celei mai înalte autorităţi bisericeşti din Răsărit, a patriarhului consantinopolitan.

10. Exodul Românilor maramurăşeni şi întemeierea Moldovei. Dar politica de expansiune maghiaro-catolică a regelui Ludovic, pe lângă că rămase aşa de lipsită de rezultate durabile la Românii de pe amândouă laturile Carpaţilor, dădu naştere şi unui important exod al Românilor maramurăşeni, cari ieşind în taină de sub stăpânirea regelui ungar, trecură sub conducerea voevodului Bogdan în răsăritul Carpaţilor şi, înfrăţindu-şi armele cu elementele româneşti de aci, contribuiră la întemeierea principatului

independent al Moldovei. Câtă vreme, mai înainte voevodatul dela Baia nu era decât un post de apărare al Ungariei împotriva Tătarilor şi, după alungarea acestora, Ludovic se silea să asigure prin Dragoş dăinuirea suzeranităţii ungare în răsăritul Carpaţilor, Bogdan a păşit dela început ca un luptător aprig pentru neatârnare.

Precum puterea voevodatului Transilvaniei s'a afirmat în stăpânirea de aproape un sfert de secol a lui Ladislau şi în resistenţa lui dârză faţă cu regele ungar Carol Robert, precum întemeierea principatului Ţării Româneşti s'a îndeplinit prin lupta hotărîtoare dela 1330, în care arcaşii „marelui Basarab Voevod" au sdrobit oştirea aceluiaş Carol Robert, tot asemenea a răsărit principatul independent al Moldovei, cu două-trei decenii mai târziu, din luptele încordate, pe cari le-a purtat descălecătorul din Maramurăş, Bogdan-Voevod cu deplină izbândă împotriva lui Ludovic cel Mare — fiul regelui Carol-Robert — şi împotriva Dragoşeştilor susţinuţi de dânsul. In luptele sale contra regelui Ludovic de Anjou Bogdan a fost sprijinit nu numai de alipirea Românilor, cari părăsiră Maramu-

murăşul împreună cu dânsul, ci şi de a celor aşezaţi de mai înainte în răsăritul Carpaţilor. Toţi împreună i-au asigurat biruinţa asupra lui Ludovic, care nu a lipsit a se răzbuna pentru aceasta, confiscând moşiile lui Bogdan dela Cuhea, din cele două Vişee, dela Borşa, din cele două Sălişti şi din alte sate maramurăşene (1365). Şi în aceste lupte vedem ciocnindu-se influenţa apuseană cu cea răsăriteană, care şi de astădată rămâne biruitoare ca în cele mai multe cazuri de ciocnire a Ungurilor cu Românii. Resistenţa acestora se sprijinea şi pe puterea bisericii ortodoxe, care prinsese rădăcini puternice — după cum am văzut — în sufletul locuitorilor de amândouă laturile Carpaţilor. De aceea papa Eugen al IV-lea se plângea şi mai târziu (1439) că nu numai în Moldova sporeşte din zi în zi „erezia grecească", dar că ea prinde tot mai adânci rădăcini şi în ţara Secuilor şi în părţile transilvane.

Dela Bogdan s'a păstrat şi cea dintâi monedă a Moldovei, cu legendă latinească, semn al influenţei apusene şi dovadă în acelaş timp că noul principat îşi dobândise suveranitatea de stat. Dar fiindcă

statul acesta se născu luptând împotriva suzeranităţii ungureşti, trebuia să-şi caute un sprijin în altă parte. Il găsi în Polonia, al cărui vasal se mărturisea Laţcu, fiul şi ur-

Monedă de aramă a lui Bogdan Vodă

Monedă de argint a lui Bogdan Vodă

maşul lui Bogdan, iar Petru voevodul Moldovei, intră mai târziu şi în relaţii familiare cu regele polon, lămurind situaţia politică prin un tratat (1387) care puse temeiul suzeranităţii polone în Moldova.

11. Domnia lui Alexandru cel Bun. Domnia paşnică şi îndelungată a lui Alexandru cel Bun urma să întindă hotarele Moldovei, alungând Tătarii peste Nistru, să consolideze bunele relaţii de vecinătate cu regele Poloniei şi cu Mircea, Domnul Ţării Româneşti, să rezolve conflictul cu patriarhia din Constantinopol relativ la conducătorul ierarhic al mitropoliei moldovene şi să desăvârşească după norme bizantino-polone

organizarea politică şi socială a ţării. Firea pacinică a lui Alexandru a ieşit la iveală chiar dela începutul domniei prin silinţele lui, încoronate de succes, de a îndupleca pe Matei patriarhul Constantinopolului, să ţină seamă de dorinţa Moldovenilor şi să le dea mitropolit din neamul lor, pe Iosif Muşat. Acesta a şi venit dela Cetatea Albă şi s'a aşezat în scaunul mitropolitan al Sucevii, aducând cu sine şi moaştele sfinte ale mucenicului Sf. Ioan cel Nou, cinstit apoi ca un patron duhovnicesc al Moldovei.

Cu Transilvania a păstrat Alexandru bune legături de vecinătate şi împreună cu voevodul acestei provincii — Ştibor, care era de obârşie polonă — a luat măsuri pentru înlesnirea celor ce treceau cu mărfuri dela Bistriţa spre Moldova, precum şi a Moldovenilor, cari aduceau vite de vânzare în Transilvania. Precum acordaseră Domnii Ţării Româneşti, Vlaicu şi Mircea, înlesniri neguţătorilor saşi din Braşov, tot astfel a încuviinţat şi Alexandru neguţătorilor poloni din Lemberg (Liov) prin actul din 1407, stabilind că la Suceava trebueau să plătească vama de căpetenie sau „vama cea mare“,

iar postavurile să le vândă după preţul obicinuit în Liov. Le-a îngăduit să aibă în Suceava o casă a lor, dar cu condiţia să nu fie cârciumă în ea, nici măcelărie. Comerţul de transit al Polonilor prin Moldova, ca şi al Sibienilor şi Braşovenilor prin Ţara Românească a contribuit, în mod însemnat la promovarea bunei stări economice în amândouă ţările, sporind în acelaş timp progresul şi îmbogăţirea oraşelor ardelene şi polone, ai căror cetăţeni se îndeletniceau cu astfel de comerciu.

12. Desăvârşirea organizaţiunii administrative în Ţările Române. Insemnătatea domniei lui Mircea şi Alexandru. Tradiţia atribue lui Mircea cel Bătrân şi lui Alexandru cel Bun organizarea dregătoriilor administrative. Aceasta nu însemnează că înainte de ei nu ar fi existat asemenea dregătorii sau că numai în timpul lor ar fi fost introduse după modelul statelor vecine. Fără îndoială şi ei au moştenit dela înaintaşii lor oarecare organizare mai primitivă. Sporind teritorul ţării şi grupând la un loc voevodatele mai mărunte, s'a ivit în mod firesc necesitatea de a-şi alcătui rosturi mai temeinice, po-

trivite cu noua situație, dând sfetnicilor denumiri și atribuțiuni, cum se găseau la popoarele vecine.

In timpurile mai vechi caracteristica esențială a boeriei nu era dregătoria, ci moșia. In documente boerii fără titluri sunt amintiți adeseori înaintea celor cu titluri și slujbe. Mai târziu însă reprezentanții puternicei clase de mari proprietari caută dregătoriile înalte ale statului ca mijloace de afirmare a superiorității lor economice și sociale. La originea marilor dregătorii românești se poate constata o influență bizantină-sârbă (logofăt, vistier) și bizantină-bulgară (comis) sudslavică-sârbă (vornic, păharnic, postelnic) și sudslavică-bulgară (stolnic), ungară (ban). S'au împrumutat însă uneori numai numirile dela popoarele vecine, atribuțiile dregătoriei luând la noi alte proporții. Așa d. p. atribuțiile vornicului român se deosebeau de ale vornicului croat, fiind mai asemănătoare cu ale palatinului din Ungaria. In Moldova problema influențelor străine în organizarea administrativă e mai simplă, întrucât erau aci așezăminte asemănătoare, uneori chiar deopotrivă cu cele din Muntenia,

Schimbarea marilor dregători se făcea de obiceiu la sfârşitul anului, atunci îşi depuneau cei vechi însemnele dregătoriei în mâna Domnului, care în timpul nopţii lui Sân-Văsâi lua hotărîrea, să le dea a doua zi tot vechilor dregători, sau să distingă pe alţii cu ele. O amintire a acestui obiceiu s'a păstrat în următorul fragment de poezie populară: „slujeşte-mi slujeşte pân' la Sân-Văsâi, să'mpart boerìi, că te-oi ridica ban la Craiova şi tu că-i băni, de te-i ferici"... Domnii cei buni şi chibzuiţi aveau în de obşte obiceiul de a păstra cât mai mult pe aceiaşi dregători.

Domniile paralele, a lui Mircea în Muntenia şi a lui Alexandru în Moldova, caracterizate prin simţul prevederii şi încununate de rezultate aproape la fel în privinţa consolidării situaţiei interne şi externe a Ţărilor Române, încheie cu vrednicie secolul XIV, un secol de stăruinţe necurmate spre independenţă şi de considerabile succese politice-culturale în istoria Românilor din nordul Dunării. Aceste succese se explică nu numai prin destoinicia conducătorilor, ci şi prin bună starea şi prosperitatea mate-

rială a populației, care deși începuse de mai înainte a se diferenția în clase sociale, păstra totuși un echilibru just de repartizare a drepturilor și datoriilor, clasa țărănească bucurându-se și de libertatea și de proprietatea, pe care și-o apăra cu vitejie apărând totodată și pământul țării. Această împrejurare face, ca secolul consolidării Principatelor Române să fie și un timp de considerabilă expansiune a clasei libere țărănești.

13. Căderea Constantinopolului. Rolul Românilor ca apărători ai creștinătății. Buna pornire pe calea progresului fu în curând stânjenită de neînțelegeri și lupte între frați. Aceste lupte frământară viața Principatelor Române sub domnia certăreților urmași ai lui Mircea și Alexandru. De altă parte primejdia turcească devenea tot mai amenințătoare. Sultanul Mohamed II cuceri Constantinopolul în primăvara anului 1453. Cetatea, care a resistat atâta timp năvălirei păgâne, căzu. Turnul de veghe al creștinătății se prăbuși, înlesnind Turcilor drumul spre inima Europei creștine. In această luptă de apărare a creștinătății împotriva islamului, neamul românesc își luă cu prisosință partea

de sacrificii, atât la sfârşitul secolului XIV, precum şi în cursul veacurilor următoare. Curajul, de care a dat dovadă Mircea cel Bătrân, oferindu-se în preajma luptei dela Nicopol, să înceapă el atacul împotriva Turcilor, nu a lipsit nici urmaşilor săi în scaunul domnesc al Munteniei. In orice clipă de primejdie pentru ţară sau pentru creştinătate Românii au fost gata să se arunce în vâltoarea luptelor cu întreg avântul eroic şi cu dispreţul morţii, cum se aruncau odinioară strămoşii lor, Dacii împotriva celor ce năvăleau cu gând duşman în frumoasa lor ţară. Neamurile din vecinătate, Sârbii, Grecii, Bulgarii, Ungurii au ajuns în cursul veacurilor grele să-şi vază ţările lor cutropite de mulţimea ienicerilor şi sfâşiate în paşalâcuri turceşti. Muntenia, Moldova şi Transilvania nu au căzut niciodată aşa de adânc sub iataganul păgânului. Chiar, dacă au fost îngenunchiate uneori, s'au ştiut ridica din nou prin vitejia luptătorilor, în sufletul cărora nu s'a stâns niciodată dragostea de ţară şi de creştinătate, nici eroica hotărâre de a se jertfi pentru apărarea lor.

Cu neclintită bărbăţie şi-au îndeplinit Românii rolul de străjeri la porţile Europei

creştine, dând ţărilor mai fericite din Apus putinţa să facă paşi însemnaţi de progres economic, cultural şi artistic, în vreme ce lor li se cerea să fie în orice clipă cu braţul înarmat, spre a înfrunta şi respinge năvala oştirilor păgâne.

14. Răscoala ţăranilor din Transilvania şi unirea celor trei neamuri (1437). Conducătorii Transilvaniei n'au ţinut seamă de ameninţătoarea primejdie turcească, în faţa căreia s'ar fi cuvenit să fie laolaltă uniţi într'un gând toţi locuitorii ei, boeri şi ţărani de o potrivă. Dar soarta ţăranilor români şi unguri se înrăutăţise mult mai ales din pricina episcopului catolic Gheorghe Lepeşi, care sprijinit şi de frate-său Lorand, vicevoevodul Transilvaniei, începuse a stoarce dijme şi biruri nedrepte dela ei. Negăsind jalbele lor nicăiri ascultare, ţăranii din părţile Someşului s'au răsculat sub conducerea lui Antonie Lungu şi a lui Mihail Valahul din Vireag (plasa Beclean). Răscoala lor s'a întins repede şi asupra ţinuturilor sătmărene, maramurăşene şi bihorene, pe unde este amintit conducătorul Martin care pricinuea cu cetele sale de ţărani multe pagube nobi-

lilor de prin sate şi oraşe. In fața acestei primejdii nobilii din Transilvania au încheiat împreună cu Secuii şi cu Saşii aşa numita *unire a celor trei națiuni* (15 Sept. 1437) cari au reuşit să monopolizeze cârmuirea acestei provinciii până la anul 1848 despoind pe Români de drepturile politice şi cetățeneşti.

15. Iancu de Huniade şi Ştefan cel Mare. Până în August 1456, Românul Iancu de Huniade, voevodul Transilvaniei şi câtva timp guvernator al Ungariei, fusese comandantul cel mai temut al luptătorilor creştini împotriva Turcilor, pe cari i-a învins în mai multe lupte cu răsunet mare în toată creştinătatea. Scriitori greci începură a-l asemăna pe Huniade când cu Achile, când cu Hector — vestiții eroi din vechime. Iar papa Pius II (Aeneas Silvius Piccolomini) scria despre el că, întunecând cu numele său pe ceilalți luptători împotriva Turcilor, nu a sporit gloria Ungurilor, ci mai mult pe a Românilor din coapsele cărora s'a născut.

Cea din urmă biruință a lui asupra păgânilor a fost cea dela Belgradul Sârbiei, în vara anului 1456. Izbucnind ciuma în tabără, a căzut şi el pradă molimei înfricoşate,

Rămăşiţele i-au fost aduse — potrivit ultimei sale dorinţe — la Alba-Iulia şi înmormântate în catedrala, în care se vede până în timpul de faţă mormântul acestui strălucit vlăstar

Iancu de Huniade.

al Transilvaniei. Cronicarul Ioan Turoczi, care a trăit în acelaş timp, scrie că întreagă creştinătatea a fost tulburată de nespusă durere, când a primit vestea că aprigul luptător Huniade s'a stâns din viaţă...

Moartea îi smulse deci după biruinţa dela Belgradul Sârbiei, arma din mână;

dar ea fu încinsă în primăvara anului următor (1457) de alt Român, de Domnul Moldovei, Ştefan cel Mare şi Sfânt, un mândru reprezentant al renaşterii culturale şi al vitejiei străbune. Nepot al lui Alexandru cel Bun, Ştefan alungă din scaunul Moldovei pe ucigaşul tatălui său, pe voevodul Petru Aron, care trimise solie de închinare şi tribut de vasalitate sultanului biruitor Mohamed II. Ştefan reuşi totuş să-şi înceapă domnia îndelungată şi glorioasă ca Domn neatârnat croind şi ducând la îndeplinire un program aşa de vast, încât putu să asigure Moldovei nu numai starea de înflorire din timpul bunicului său, ci o situaţie politică şi culturală strălucită, cum nu o mai avuse niciodată până la dânsul. Curând după urcarea tronului, prin obşteasca învoire a ţării, el se apucă de reorganizarea politică, socială şi mai ales militară înţelegând că în acele timpuri grele, împresurată de duşmani sau de prieteni falşi la toate graniţele, Moldova nu va putea dăinui şi înainta decât fiind pururea gata să respingă orice atac. Numeroasele răsboaie ale lui Ştefan aveau de cele mai multe ori un caracter defensiv. Pentru apărarea ţării sale a construit şi ce-

tăţi de strajă, reînoind şi fortificând în mod corăspunzător pe cele mai vechi astfel, încât Moldova era încinsă ca cu un brâu de întărituri aşezate cu bun plan de-alungul graniţelor. La graniţa de sud, către Ţara Românească, Ştefan, lipsit de norocul bunicului său Alexandru, nu putea să aibă nici o linişte, nici o siguranţă, căci toate silinţele sale de a ridica în scaunul acestei ţări un Domn, în statornicia căruia să fi putut avea deplină încredere în luptele sale cu Turcii, au rămas zadarnice.

16. *Ştefan cel Mare, Matei Corvinul şi Cazimir, regele Poloniei.* La graniţa apuseană, deşi era atunci rege al Ungariei, un descendent de viţă românească, fiul lui Iancu-Vodă, vestitul rege Matia Corvinul, a trebuit deasemenea să lupte şi să înfrângă la Baia trufia celui ce venia să-l alunge din scaun şi să-l înlocuească cu Petru Aron. Graniţa dinspre Răsărit era mereu neliniştită de Tătari, urmând să simtă şi ei ascuţişul sabiei moldovene. Iar dinspre Polonia, deşi i se făceau lui Ştefan multe promisiuni de bună vecinătate şi de ajutor contra păgânilor, se pândea prilejul de a-l umili, cum a făcut re-

gele Cazimir la Colomea întocmind anume lucrurile astfel ca în clipa, când Ştefan făcea jurământul de credinţă şi supunere, pânza cortului regesc să cadă şi cele ce se petreceau în ascuns să iasă la arătare, în văzul tuturor. Adevărat că umilirea aceasta avea s'o plătească scump, mai târziu, armata polonă a lui Ioan Albert în lupta din codrii Cozminului. In sfârşit, faţă de Turci, pe lângă toată strălucita lui biruinţă din 1475, de lauda căreia a răsunat Europa, nu şi-a putut duce la îndeplinire proiectul de cruciată creştină nici cu ajutorul puterilor din occidentul, nici cu al celor din orientul Europei. Şi unele

Ştefan cel Mare.

şi altele, preocupate mai mult de intrigile şi interesele lor mărunte, decât de gândul salvării definitive a creştinătăţii, nu l-au sprijinit pe Ştefan decât cu promisiuni şi cu „vorbe goale“. Avea dreptate istoricul maghiar Istvánffy să spună despre Ştefan că „în privinţa vecinic admirabilei virtuţi şi vitejii s'a arătat mai presus de toţi duşmanii săi“, precum şi istoricul contemporan polon Wapowski, care ne asigură că Ştefan era „principele şi luptătorul cel mai vestit pe vremea aceea“ „pentru destoinicia lui în ale răsbotului şi pentru isprăvile lui strălucite împotriva Turcilor, Tătarilor şi Ungurilor“.

17. Pierderea Cetăţii Albe şi a Chiliei. După o serie întreagă de experienţe amare, în privinţa lipsei de sinceritate şi statornicie din partea aliaţilor săi creştini, către sfârşitul domniei, după ce pierdu în lupta cu Turcii (1484) cheile şi porţile Moldovei de jos, Cetatea Albă şi Chilia, Ştefan se văzu constrâns de împrejurări să urmeze pilda lui Mircea, recunoscând suzeranitatea turcească, dar asigurând autonomia internă a Moldovei, în schimbul unui modest tribut şi a unor daruri benevole, cari nu implicau pierderea

suveranităţii politice a Moldovei, ci erau mai curând condiţiile necesare spre a şi-o putea afirma faţă de alte puteri, în afară de Poarta Otomană. Astfel el lăsă urmaşilor săi — drept testament politic apropierea de Turci, a căror putere luase proporţii înfricoşate până la începutul secolului XVI, când avea să dea lovitura mortală şi regatului ungar.

18. Inflorirea culturală şi artistică a Moldovei. Multele războaie nu l-au împiedecat însă pe Ştefan a sprijini cu toată dărnicia şi lucrările de înaintare culturală-artistică a ţării sale. Moldova s'a împodobit în cursul domniei lui cu o serie întreagă de clădiri, biserici şi mânăstiri, la adăpostul cărora s'a desfăşurat o însemnată activitate de ordin literar-artistic, prin letopiseţe, prin manuscrise de cuprins bisericesc şi prin lucrări de pictură şi sculptură în stil propriu moldovenesc. Letopiseţul dela Bistriţa, redactat în limba slavonă şi început din timpul lui Alexandru cel Bun, cuprinde pentru domnia lui Ştefan o mulţime de amănunte, tot astfel şi letopiseţul dela Putna, încât e probabil că scriitorii acestor letopiseţe au fost martori contemporani ai isprăvilor săvârşite în timpul acestui

Mânăstirea Putna.

Domn. In anii din urmă a ieşit la iveală şi o cronică germană despre domnia lui Ştefan cel Mare, cronică al cărui original a fost descoperit de un învăţat polon, profesorul Gorka în Biblioteca din München (1929).

Incă din secolul XIV. pornise profesorul universităţii din Oxford, John Wicleff lupta contra unor deprinderi religioase adânc înrădăcinate în viaţa bisericească din Apus, cerând înlăturarea greşelilor şi arătând că în materie de credinţă religioasă autoritatea hotărîtoare poate fi numai cuvântul lui Dumnezeu, descoperit popoarelor prin Sf. Scriptură. Invăţăturile lui John Wicleff le-a răspândit între Cehi profesorul universităţii din Praga Ioan Hus (1369—1415) a cărui învăţătură s'a întins uimitor de repede, nu numai în Boemia, ci şi în Ungaria, Transilvania şi Moldova, unde s'au refugiat Huşiţii prigoniţi de regimul catolic al regelui ungar, Sigismund de Luxemburg. Doi dintre dânşii, Toma şi Balint, aşezându-se la Trotuş au tradus Sf. Scriptură în limba maghiară; cea dintâi traducere a cuvântului dumnezeesc în această limbă s'a făcut deci pe pământul Moldovei.

Mişcarea husită a avut însemnată înrâurire culturală şi asupra Românilor, îndemnând pe nişte preoţi necunoscuţi din Maramurăş să traducă părţi din Sf. Scriptură în limba română. Astfel cele dintâi încercări de a înveşmânta adevărul scripturilor sfinte în cuvintele graiului nostru strămoşesc, au fost direct influenţate de mişcarea husită şi indirect de curentul binefăcător, pe care îl pornise profesorul universităţii din Oxford, John Wicleff.

In mânăstirea Voroneţului, întemeiată de Ştefan cel Mare, s'au păstrat fragmente din aceste traduceri româneşti. In ele se cuprind părţi din Noul Testament, anume din „Faptele Apostolilor". De sigur au mai fost şi alte traduceri româneşti, cari s'au multiplicat şi au circulat în diferite còpii prin bisericile româneşti până a 2 a jumătate a veacului XVI, când diaconul Coresi, venind din Ţara Românească, a început să le tipărească la Braşov, în tipografia înfiinţată de reformatorul sas, Ioan Honterus (1533) transmiţându-le astfel posterităţii cu unele modificări, dar şi cu multe părţi păstrate întocmai cum au fost în traducerile husite.

Mânăstirea Voroneț.

19. Situația Românilor ardeleni și speranțele lor îndreptate spre Domnii Țărilor Române. Merită încă relevat interesul, pe care Ștefan l-a arătat pentru soarta Românilor ardeleni. Aceștia scăpătaseră în privința situației politice și sociale, slăbindu-le puterea și importanța, dupăce mulți dintre ei trecuseră în sudul și răsăritul Carpaților, ca să contribue la cimentarea statelor române de acolo, iar cnejii și voevozii

lor mai mărunţi se contopiră parte în mobilimea catolică maghiară, spre a-şi salva privilegiile, parte ajunseră în treapta ţăranilor simpli. Din cauza multor nedreptăţi se răsculară adeseori contra asupritorilor, cum s'a întâmplat la 1434 în părţile Făgăraşului, — când comitele Secuilor, Mihail Ieks a dat ordin Braşovenilor să-i stârpească cu totul, — sau la 1437, când s'au răsculat împreună cu ţăranii unguri, împotriva episcopului catolic Gheorghe Lepeş şi împotriva nobililor. Altă răscoală sângeroasă făcură ţăranii români împreună cu cei maghiari şi secui la începutul secolului XVI. Fiind concentraţi la o cruciată contra Turcilor, ei porniră atunci nu contra păgânilor, ci contra nobililor, cari îi chinuiau mai rău de cât păgânii. Dar şi răscoala aceasta fu în curând sugrumată, cu ajutorul voevodului ardelean Ioan Zápolya, iar conducătorul lor secuiul Gheorghe Doja, fu ucis în cele mai cumplite chinuri, — cum scrie autorul anonim al unei cronici: „Istorie de crăiia ungurească“ — „făcându-i cunună de fier aprinsă în foc, i-au pus o în cap cununându-l ca pe un craiu; apoi slobozindu-i sânge

din vine, au dat să bea oştenii lui, care erau prinşi cu dânsul, cu păharul". Ca răzbunarea să fie şi mai deplină, prin legiuirea lui Werböczi, *Tripartitum* (1514) au osândit întreaga ţărănime la robie deplină şi neîntreruptă. In astfel de împrejurări, singura mângâiere, ce mai putea picura câte o rază de lumină în sufletele copleşite de povara asupririi, era aceea pe care o putea da biserica şi evanghelia lui Christos.

Ştefan cel Mare profitând de faptul că, în înţelesul unui tratat de alianţă încheiat cu Matia Corvinul în vara anului 1475 i s'a încuviinţat ca loc de adăpost ţinutul Ciceului în Transilvania, a întemeiat aci episcopia Vadului, ca un semn de pătrundere a Moldovenilor în pământul de obârşie, precum şi ca o solie că urmaşii descălecătorilor din secolul al XIV-lea nu se vor linişti până când nu vor izbuti prin altă descălecare dinspre Răsărit să aducă Transilvania sub stăpânire românească statornică.

Acelaş lucru l-au făcut în secolul XVI şi Domnii cei pacinici ai Ţării Româneşti, Radu cel Mare şi Neagoe Basarab cari prin posesiunile lor din părţile sudice ale Transil-

vaniei au înțeles să privegheze soarta Românilor de aci și să consolideze legăturile de frăție și de solidaritate națională pe calea ierarhiei bisericești (episcopia Geoagiului).

20. *Nu numai Românii ardeleni, ci și Secuii și Sașii își puneau speranța în ajutorul lui Ștefan cel Mare.* Nu numai Românii ardeleni, dar și Secuii și Sașii priveau cu mai multă încredere spre Ștefan, Domnul Moldovei, decât spre Matia Corvinul, regele Ungariei. Adresa Brașovenilor dela 26 Aprilie 1479 către Ștefane o dovadă elocuentă în privința aceasta; „multă supunere și slujbă aducem — scriu ei — înainte de toate, Măriei Tale. Par'că ai fost ales și trimis de Dumnez-u *pentru cârmuirea și apărarea Ardealului*". Țara Ardealului avea în adevăr nevoe de ajutor în timpul, când încrederea Brașovenilor se îndrepta spre Domnul Moldovei. Căci în vara aceluiaș an pătrunseră Turcii pe la Câineni și, după ce au pustiit în părțile Sibiiului, porniră spre Alba Iulia. Voevodul ardelean Stefan Bathori îi întâmpină cu oștirea sa lângă Orăștie, dând lupta crâncenă de pe *Câmpul Pânii*, unde era aproape să fie înfrânt, dacă norocul lui și al Ardealului n'ar fi făcut să sosească

dinspre Banat Pavel Chinezul, care aruncându-se în focul luptei tocmai în clipa hotărâtoare a izbutit să sfarme oştirea turcească.

Prin această biruinţă primejdia cutropirii turceşti, ce ameninţa Ardealul şi Ţara Ungurească, a fost deocamdată amânată pe timp de aproape o jumătate de secol.

21. Cum sprijinea Ştefan cel Mare pe neguţătorii braşoveni? Din punct de vedere economic Ştefan cel Mare înţelegea să încuviinţeze însemnate înlesniri şi scutinţe neguţătorilor braşoveni, pe seama cărora n'a stat la îndoială a da, la începutul anului 1472, un hrisov de următorul cuprins: „Io Ştefan din mila lui D-zeu Voevod şi Domn a toată ţara Moldovlahiei dă domnia mea această scrisoare şi făgăduinţă, precum e obiceiul în toată lumea şi precum se cuvine unor adevăraţi creştini, bunilor noştrii prieteni şoltuzilor şi pârgarilor şi tuturor orăşenilor şi tuturor neguţătorilor dela Braşov, dela mare până la mic, spre aceasta: ca să vie şi să treacă la domnia mea şi la ţara domniei mele slobozi şi în bună voie cu toate mărfurile lor şi cu tot avutul lor, mult

puțin cât va avea fiecare ..... Și dacă ne vom învoi cu prietinii noștri pentru marfa lor cum e drept, să ne învoim, iar dacă nu ne vom învoi, oamenii lor să fie slobozi și volnici la noi și în țările noastre să-și vânză marfa lor în bună voie, câtă va avea fiecare, fie prin târguri, fie prin sate, peste tot locul în țările noastre, fără piedecă și fără pagubă. Deasemenea, nu se vor face opreli nicăiri în țările noastre, nici prin târguri, nici prin sate, nici pe la vămi, ori pe unde vor trece ei. Iar când le va veni vremea să se întoarcă la locul lor la Brașov, domniile lor să se ducă slobozi și în bună voie, cu toate mărfurile și avutul lor, mult puțin cât va avea fiecare, fără grije și fără pagubă, precum am scris și am făgăduit mai sus prietinilor noștri din Brașov, neguțătorilor celor mari și celor mici. Și spre aceasta este sufletul și credința domniei mele mai sus scrisului Ștefan Voevod și sufletul și credința tuturor boierilor domniei mele, și mari și mici".

21. Căderea Ungariei sub Turci. Urmările luptei dela Mohács pentru Țările Române. Spre toamna anului 1526 regatul Ungariei se prăbuși, mai mult strivit subt povara

cârmuirilor slabe, cari îl bântuiră în cele trei decenii din urmă, decât sdrobit de lovitura ce primi puţina oaste adunată în pripă, ca să dea piept cu valul cutropitor al năvălirii turceşti. Pe câmpia sângeroasă dela Mohács nu alergase la luptă izbânditoare ori la pieire cu glorie, toată puterea armată, câtă ar fi fost în stare Ungaria să pună pe picior de bătae — chiar în acele zile de cumplită destrăbălare; o parte însemnată a ei, subt steagurile voevodului ardelean Ioan Zápolya, se făcea numai că grăbeşte spre locul de luptă, dar potrivise lucrurile aşa, ca să nu sosească la vreme în gura morţii. Şi râvnitorul după coroana regească, Ioan Zápolya, va fi primit în drumul său spre Mohács, cu bucurie ştirea că acela, pe care îl privea ca unica piedecă în calea planurilor sale de mărire, regele încoronat al Ungariei, Ludovic II, pieri înecat în mocirla pârăului Csele. In altfel de împrejurări decât acelea, subt greutatea şi neorânduiala cărora pătimea regatul ungar în primele decenii ale secolului al XVI-lea, Domnii Ţărilor Române ar fi luptat şi ei, cum s'a întâmplat de atâtea ori în trecut, alături cu oştirile ungureşti

împotriva Turcilor, în cari vedeau pericolul amenințător pentru toată creștinătatea. Așa însă, pe lângă lipsa lui Zápolya, nici steagurile Domnilor români, cari toți împreună ar fi putut eventual să înlăture primejdia, nu s'au văzut fluturând pe câmpia de lângă Mohács în acea zi dela sfârșitul lui August, ale cărei urmări grele și îndepărtate nu se resfrângeau numai asupra Ungariei, ci aveau să le resimtă și Țările Române.

Muntenia și Moldova se aflau, — cum s'a spus, — în raport de vasalitate față de Poarta otomană. Era însă această atârnare statornicită în condiții prielnice pentru amândouă țările. In schimbul unui tribut, care nu era prea mare, Sultanul le asigurase autonomie deplină în ocârmuirea lor internă. Aveau drept să și aleagă, ca și mai înainte în timpurile de viață neatârnată, voevozii, cari — dupăce răspundeau tributul și darurile obicinuite — erau lăsați să cârmuiască împreună cu sfetnicii lor, scutiți de orice amestec din partea Turcilor. Acestora nu le era îngăduit să cuprindă loc nici să zidească biserici turcești pe teritorul Țărilor Române. Această politică cruțătoare fu însă observată din

partea Turcilor numai câtă vreme se știa, că în vecinătatea lor este un regat puternic, ai cărui luptători, în frunte cu Românul Iancu-Vodă (Huniade) de atâtea ori au răspândit pieire și spaimă printre ieniceri, încât Turcul avea motiv a se teme și a fi cruțător cu Românii, cari puteau fi sprijiniți și din partea Ungariei în luptele lor contra semilunei.

Dar dupăce, în urma catastrofei dela Mohács, Ungaria sfâșiată în lăuntru ajunge tributară Turcilor, puterea acestora spori considerabil. Norocul le dăduse în Sultanul Soliman un împărat cu planuri de cuceriri întinse, cărora doar zidurile Vienei — și chiar acestea cu greu — putură să le frângă aripa.

Pe când își croia acest Sultan puternic planurile sale de cucerire, Țările Române lunecară pe povârnișul unei decăderi dureroase. Epoca de vitejie ostășească a Românilor, veacul care a văzut strălucitele biruințe necurmate ale celor mai glorioși căpitani români: Iancu-Vodă, Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare se încheiase, când trupul fără viață al acestuia din urmă fu coborît în mormântul de piatră al mănăstirii Putna. Din întreagă

înflăcărarea războinică a eroilor din veacul al XV-lea abia dacă mai rămân câteva scântei, ca să arunce o strălucire efemeră şi de puţin folos asupra vre-unei domnii ca cea a lui Petru Rareş în Moldova, care a fost şi el un mare luptător contra Turcilor. Starea Munteniei la începutul secolului XVI e mai rea, pentrucă era mai supusă Turcilor decât Moldova care era temută, fiindcă a înghiţit atâtea oşti turceşti în cei aproape 50 de ani de stăpânire a lui Ştefan cel Mare şi căreia tocmai această domnie glorioasă îi crease oarecare stabilitate pentru veacul următor. O bună rânduială însă în privinţa succesiunii la tron nu s'a putut stabili nici aci aşa, că între urmaşii legiuiţi şi mulţimea de copii din flori ai lui Ştefan, cum şi între ai lui Petru Rareş se desfăşura un şir neîntrerupt de lupte pentru domnie, cari toate contribuiră a slăbi ţara şi a o primejdui aşa de mult, încât cătră sfârşitul veacului ajunge şi Moldova pe aceeaş treaptă de umilinţă ca şi Muntenia ori poate mai rău decât aceasta. Amândouă Principatele secolului al XVI-lea îşi duc traiul lor chinuit mai mult în războaie civile, decât în pace. In loc de a se uni în faţa primejdiei

din afară, care era tot atât de mare şi pentru una şi pentru alta, Ţările Române le vedem încăierându-se ele între ele, adeseori pentru motive de nimic, cum s'a întâmplat d. p. la 1525 încăierarea provocată de Ştefăniţă Vodă al Moldovei pentru a răpi lui Radu dela Afumaţi pe frumoasa domniţă Ruxanda.

Un rău, care bântuia şi mai mult, era sumeţia boierilor şi sfăşierile dinlăuntru, ce izvorau fără contenire din râvna oarbă de a cârmui ţările după voia lor. In secolii trecuţi aceşti boieri nu erau atât de puternici, ca să poată primejdui scaunul Domnului lor, dar erau destul de viteji şi cuprinşi de dragostea moşiei, ca să poată apăra ţara contra oricărui atac îndreptat împotriva ei. Cu timpul însă câteva familii boiereşti, mărindu-li-se moşia şi numărul supuşilor, câştigară atâta putere şi vază în ţara întreagă, încât ajungerea ori rămânerea în scaun a voevozilor devine atârnătoare de sprijinul lor. Aşa sunt de pildă în Muntenia boierii Craioveştii, cu ajutorul cărora urcă scaunul domniei Neagoe Basarab, tot aşa Buzeştii, cari la 1521, izbutesc să pună, pentru scurtă vreme, contra lui Teodosie, fiul lui Neagoe, şi contra Pâr-

vuleştilor, cari îl susţineau pe acesta, pe călugărul Dragomir (Vlad VI). In Moldova cel mai puternic boier era hatmanul Luca *Arbure,* el însuş diriguitorul ţării, pe vremea lui Ştefăniţă Vodă (1517—1527), care îl omorî, împreună cu mulţi alţi boieri răsculaţi. Alt boier, Nicoară Şerpe, stăruind pe lângă regele polon, înlesni calea domniei lui Petru Rareş. Aceşti boieri şi alţii asemenea lor, în toată curgerea vijelioasă a veacului al XVI-lea, nu găseau altceva mai bun de isprăvit, decât să provoace necontenite certe pentru domnie, din cari numai foarte rar se întâmpla să poată scăpa teferi. De cele mai multe ori tot ei cădeau jertfă neastâmpăratelor întreprinderi, pierzându-şi tot avutul şi viaţa chiar, ori în cazul cel mai bun fiind nevoiţi a lua drumul pribegiei. In lupta continuă dintre Domnii Ţărilor Române ca reprezentanţi ai autorităţii monarhice şi dintre boierii, cari urmăresc tendinţe particulariste, până la sfârşitul secolului XVI aceştia din urmă rămân înfrânţi. Un răsunet al acestor lupte încordate au păstrat reminiscenţele literare ale secolului, care în mod semnificativ înfăţişează şi în Muntenia şi în Moldova un număr neobiş-

nuit de domni „răi", „cumpliţi" sau „tirani" (Mihnea cel Rău, Alexandru cel Rău, Ioan cel Cumplit, Aron Tiranul). Aceasta se explică prin faptul că ştirile cronicilor purced dela scriitori, cari făcând parte din clasa boierească, nu puteau fi destul de obiectivi în aprecierea Domnilor, cari au izbutit în cele din urmă să frângă cerbicia boierilor nedisciplinaţi.

Schimbările dese de domnie au fost cea mai mare năpastă a acestui veac. Ele purcedeau dintr'un obiceiu vechiu, dar foarte primejdios în urmările lui. La Români anume, ca şi la vecinii din sudul Dunării, oricine putea arăta o înrudire, fie şi mai îndepărtată, cu dinastia veche, se credea în drept să pretindă chiar scaunul domnesc pentru sine. Se născură astfel serii neîntrerupte de pretedenţi, cari toţi găseau sprijinitori printre boierii din ţară şi mână de ajutor la vecinii de peste hotare: Unguri, Poloni, Turci.

23. Principatul Transilvaniei sub suzeranitate turcească. Constituindu-se Transilvania ca principat semi-independent, sub suzeranitate turcească, pasurile Carpaţilor începură a se închide acum pretendenţilor pri-

begi, cari nu mai puteau găsi aci adăpost sigur, nici ajutor de arme împotriva rivalilor susţinuţi de stăpânirea turcească. Sultanul Soliman temându-se de eventualitatea unirii Transilvaniei cu Principatele Române a asigurat pe membri dinastiei Zapolya de întreagă protecţia şi amiciţia sa, preferind — cum scrie contemporanul Verancsics — a se lipsi deocamdată de stăpânirea Transilvaniei şi a se mulţumi din partea ei, ca şi din a Moldovei cu unele daruri, iar din a Munteniei cu tributul anual. In cursul înverşunatelor lupte dintre Ioan Zápolya şi Ferdinand Habsburgul găsi Petru Rareş, Domnul Moldovei prilej să intre biruitor în Transilvania stăpânind aci ţinuturi mai întinse decât cele cedate la 1475 de către Matia Corvinul lui Ştefan cel Mare. Un scriitor italian (Paulus Jovius) laudă pe Rareş ca pe un bărbat cu multe virtuţi şi cu multe scăderi spunând despre el că, înfăţişându-se odată la curtea Sultanului din Constantinopol, a vorbit atât de frumos şi de înţelept, încât i-a pus în uimire pe toţi cei de faţă. La fel spune şi un scriitor rus (Ivan Peresvietov) care a stat timp de cinci luni la curtea lui Petru Rareş

în Suceava, că a găsit la el adâncă învăţătură fiind ca un „doctor înţelept". Odată a pus Petru întrebarea: este dreptate în împărăţia rusească? I s'a răspuns, că este cre-

Petru Rareş şi familia sa prezentând lui Christos biserica din Moldoviţa.

dinţă creştinească bună şi deplină, tot asemenea mare frumseţă de biserici, dar *dreptate nu este*". Atunci Petru Vodă a suspinat şi a zis: *unde nu este dreptate, nu este nimic!...* Pretendenţilor la tron li s'a închis către sfârşitul veacului XVI şi calea spre Polonia, unde după 1576 Ştefan Báthory inaugură o politică

prietenească Turcilor, pe cari nu voia să-i supere prin vre-un amestec în trebile Moldovei. Pe voevozii, cari de aci înainte mai umblă după ajutor polon, refugiindu-se în această ţară, îi omoară bunii vecini. Aşa au procedat cu Ştefan Tomşa, cu Iancu Sasu şi cu Ion Potcoavă. Chiar şi nobilii poloni, cari ar fi sprijinit astfel de domni mazilIţi ori pretendenţi proaspeţi, erau decapitaţi, cum o păţise Samuil Sborovsky. Pretendenţilor le rămâneau acum pentru a-şi mulţămi aspiraţiile lor de domnie, două căi: una, cea mai anevoioasă şi cam nesigură, îi îndemna să cutreere pe la curţile creştine din Apus, unde scornindu şi genealogii hiperbolice şi arătând strălucite aptitudini de curteni, să-şi câştige simpatiile oamenilor cu influenţă în Constantinopol, a căror intervenţie le putea asigura, pentru câtăva vreme scaunul domnesc într'o ţară s'au în cealaltă. Aşa a umblat — şi a reuşit la 1583 — fratele lui Mihai Viteazul, talentatul Petru Cercel, un spirit poetic, care a fost la curtea din Franţa şi a scris versuri în limba italiană. Iar a doua cale îi ducea de-adreptul în Constantinopol, unde pentru un număr însemnat de pungi încărcate cu

galbeni ori-când se putea cumpăra un scaun domnesc. Dela o vreme aceasta era singura cale, ducătoare la izbândă. Sprijinul curţilor creştine nu mai putea ajuta mult şi cine s'ar fi răzimat numai pe acesta, uşor o putea păţi ca Petru Cercel, care după doi ani de domnie a fost alungat de Turci şi aruncat în mare. De altfel nici sprijiniţii Turcilor nu puteau să stăpânească în linişte şi siguranţă. Venirea în ţară a fiecăruia trezia patimi învechite ori aţâţa ambiţii nouă şi răscolea cete întregi de boieri nemulţumiţi asupra noului Domn, care — dacă purta firea unui Mihnea cel Rău, a unui Moise-Vodă ori Mircea Ciobanul, sau a Moldovenilor: Ştefăniţă-Vodă, Alexandru Lăpuşneanu şi Ion cel Cumplit, — nu se sfiau a lua în gura sabiei şi a înfige în vârful ţepelor pe boierii potrivnici. A omorî pe boieri şi a-i despoia de moşii, erau lucruri prea obişnuite. Şi de multe ori cruzimea era însoţită de simpatia poporului, de bucuria sărăcimii, care purta un înăbuşit dor de răzbunare şi ură zăvorîtă în suflet împotriva boierilor tirani.

24. Lipsa de siguranţă şi de stabilitate. Exploatarea economică-financiară a Ţărilor

Române. Dar după ce curăța în chipul acesta pe toți, cari nu erau în tabăra lui, Domnul se putea simți și mai puțin sigur. Strălucirea unei domnii trecătoare, pentru care se vărsa atâta sânge, cu sau fără vină, se încheia de obiceiu cu moartea năprasnică, ce o pregătiau voevodului dușmanii săi drept răzbunare. Intr'un colț sau altul al țării totdeauna se putea ivi un pretendent nou, în jurul căruia se grupau nemulțămiții. La Constantinopol deasemenea nu era niciodată lipsă în ceice așteptau clipa norocului, îmbulzind cu promisiuni pe atotputernicii, cari împărțeau darul domniei în Țările Române. Câteva pungi mai mult și vechiul Domn trebuea să plece ca să facă loc altuia, care nici acesta n'avea să îmbătrânească cu cuca de voevod pe cap. In temeri necontenite, amenințați de răscoale în țară, ori de nenorocirea mazilirei, ce putea să le vină în tot momentul dela Poartă, așa trebueau să-și poarte voevozii secolului XVI domnia, care de obiceiu avea durată foarte scurtă, de câțiva ani, de câteva luni ori chiar săptămâni. „Această țară nu e moștenirea noastră, — se plânge mama unui astfel de Voevod (Mihnea Turcitul) — azi

sântem şi mâne nu sântem, după voia lui Dumnezeu şi ne aflăm în mâna Turcului şi nici noi nu ştim, unde vom fi până la capăt"... In chipul acesta au ajuns Ţările Române dela raportul de atârnare cinstită şi cruţătoare la o desăvârşită supunere faţă de Turci. Iar aceştia, cu toate asigurările date că vor lăsa neatins teritorul românesc, au început a îmbuca rând pe rând tot mai mult din pământul ţărilor, à căror rodnicie a ispitit atât de mult în cursul veacurilor pe toţi vecinii lacomi. Muntenia pierdu pe rând cetăţile dunărene: Turnul, Giurgiul, Brăila şi Severinul, în jurul cărora paşii cuprindeau ţinuturi întregi, din cari s'au format raiale turceşti. Asemenea i se luară Moldovii cetăţile Chilia, Cetatea Albă, Ismailul şi cu ele întreg ţinutul dintre Nistru, Prut şi Marea Neagră, pe care l-a prefăcut în sangiac turcesc. Polonii rup şi ei, cât pot, din ţărmurul Nistrului. Pustiirea Tătarilor, a celor mai înfricoşaţi dintre vecinii prădalnici, nu odată trebui să o îndure Moldova care, pentru a avea linişte, e nevoită a plăti hanului tătăresc tribut la 1566, iar mai târziu Ieremia Movilă, strâmtorat, primi 15,000 de Tătari, cedându-le şapte sate

moldoveneşti spre aşezare în Bugeac. Pământul ciungărit, cât mai rămânea în cuprinsul ţărilor române, se dădea în administrare unor păpuşi de voevozi, cari n'aveau altă chemare decât să stoarcă banul săracului pentru a umplea haznaua împăratului păgân şi să strecoare an de an la Constantinopol tot venitul ţărilor române, din care se alimenta viaţa desfătată şi trândavă a stăpânitorilor străini. Până cătră Sf. Gheorghe în fiecare an trebueau să sosească pungile încărcate de bani grei, bani munciţi şi stropiţi de sudoare şi sânge românesc. Netrimiterea lor la timp era socotită ca rebeliune şi pentru astfel de faptă Turcul cunoştea o singură pedeapsă: moartea. Haraciul împărătesc sau birul, care fusese statorit la început pentru Moldova în suma de 4000 ducaţi, se urcă sub Petru Rareş (1532) la suma de 10 000, peste alţi 20 de ani la 30 000, apoi 65, 70 şi chiar 80 de mii se cereau anual, iar din Muntenia se storceau sume îndoite şi întreite, ori se cerea chiar un bir lunar în locul tributului anual, sub ultimii voevozi ai secolului XVI lea. Pe lângă haraciu se mai cereau diferite *poclonuri*, aşa numitele *peş-*

cheşuri, pentru Sultan, pentru nevestele lui, pentru viziri şi pentru toţi ceilalţi demnitari din jurul lor. In caz de războiu sau dacă i se năştea Sultanului fiu ori i se prilejia alt eveniment familiar, precum şi la sosirea unui Domn nou se cereau danii deosebite, subsidii extraordinare, cari se numeau ajutorinţe (curama). Pentru armata turcească trebueau să dea oi, boi, cai, grâu, orz, porumb, ş. a. Tot produsul Ţărilor Române par'că nu mai avea altă destinaţie decât aceea de a mulţumi „nesaţul păgânesc" al împărăţiei turceşti, care înghiţea tot ca o bute fără fund.

25. Ruina ţărănimii libere. Pentru a strânge toate aceste biruri, dăjdii, năpăşti şi mâncătorii, era încredinţat vistiernicul având lângă sine dăbilarii (colectorii de dare) cari porneau în goană asupra ţăranilor birnici. Aceştia, ca să poată răspunde feluritele biruri, începuseră dela o vreme a-şi vinde moşia, delniţa, celei mai apropiate mănăstiri ori vre-unui boier. Iar când nu mai aveau ce vinde, intrând sub ocrotirea celor ce luaseră moşia în stăpânire, se lipseau de libertatea personală, pentru ca în felul acesta să poată scăpa de povara dăjdiilor.

La 1576 se aminteşte cel dintâi caz, când un ţăran se vinde. Vânzări de acestea se întâmplă mai multe în Muntenia, decât în Moldova. Ţăranul ajungea astfel să nu mai poarte grija birului, pe care i-l plătea boierul de aci înainte. Dar în schimb el, dimpreună cu toţi ai lui, devenea proprietatea boierului, pierzându-şi libertatea personală şi ajungând să fie considerat nu ca o fiinţă, ci ca un lucru aparţinător moşiei şi care se putea vinde împreună cu aceasta. Astfel de ţărani căzuţi la sclăvie, se numeau *rumâni* în Muntenia, iar în Moldova *vecini*. Cei mai cu stare cari, putând răspunde birurile, şi-au păstrat independenţa personală, purtau numirea de *moşneni* şi *răzăşi*. Aceştia din urmă se putură menţinea mai mult decât cei dintâi. Răzăşii moldoveni se găsesc şi în secolul XVII totdeauna gata să lupte pentru libertatea lor şi a ţării, până când moşnenii din Muntenia cad pe rând la *rumânie*, abia mai rămân câţiva în unele ţinuturi muntoase, câţiva *megieşi*, păstrându-şi moşioara, temeiul neatârnării personale. Această împuţinare a ţărănimii libere şi proprietare avu triste consecinţe pentru ţară, contribuind la slăbirea

treptată a elementului militar până la desfiinţarea lui aproape totală, în urma răscoalei seimenilor în secolul XVII. Iar desfiinţarea elementului militar deveni începutul decăderii politice din secolul următor.

Astfel a pricinuit stăpânirea turcească, prin birurile ei grele, prin apăsarea neomenească a sărăcimii, ruina ţăranului român şi a creat acea stare jalnică a ţărilor române, care începe pe la jumătatea secolului al XVI lea pentru a-şi ajunge culmea în secolul al XVIII-lea sub stăpânirea Fanarioţilor. Un istoric din secolul XVI, ragusanul Ludovic Tubero înfăţişează tristele urmări ale cârmuirii turceşti citând următorul proverb al Dalmatinilor: „Pământul pe care l-au atins Turcii cu copitele cailor lor, nici de ploile de vară nu se mai însufleţeşte şi nici cu iarbă nu se mai îmbracă".

Pe lângă exploatarea turcească, mai trebue menţionat un factor de ordin general, care contribui şi el indirect la înrăutăţirea situaţiei economice a ţărilor române. Descoperirile geografice dela sfârşitul secolului XV şi din secolul următor au schimbat direcţia comerciului internaţional, abătându-l dela ţăr-

murii Mărei Mediterane spre Ocean. Circulaţia slăbeşte pe vechile drumuri comerciale răsăritene, începând a se inteţi în direcţia contrară, spre Apus. In locul negutătorilor levantini şi italieni se ivesc cei din ţările riverane ale Oceanului sau din centrul Europei, dar interesul lor e mai scăzut. Orientarea comerciului spre Apus află o expresiune în tratatul comercial încheiat de Moldova în timpul lui Petru Schiopul cu Anglia la sfârşitul secolului XVI, (27 Aug. 1588), prin care li se asigura negutătorilor englezi libertatea deplină de circulaţie şi comerciu cu singura îndatorire de a plăti o dare de 3 la sută din preţul mărfurilor.

26. Inviorare în domeniul vieţii religioase şi culturale. Tabloul întunecat, în care ne înfăţişează împrejurările politice şi sociale-economice situaţia Ţărilor Române în acest secol, se înseninează puţin în laturea culturală artistică, prin activitatea lui Radu cel Mare şi Neagoe Basarab în Muntenia, prin a lui Petru Rrareş şi Alexandru Lăpuşneanu în Moldova, unde nu numai t. adiţia istoriografică din timpul lui Ştefan cel Mare se continuă prin cronicarii Macarie, Eftimie şi Azarie, ci sub

înrâurirea curentului umanist din Polonia se ivesc şi tendinţe de a înfiinţa şcoli şi aşezăminte, precum se întâmplă aceasta şi în Ardeal, unde reforma religioasă luterană şi calvină dă naştere unui sănătos curent de literatură şi cultură naţională, care străbătând şi peste Carpaţi pregăteşte lent, dar cu succes calea tendinţelor spre concentrare şi unitate în cârmuirea Ţărilor Române.

Astfel epoca medie, care ne-a înfăţişat la începutul ei organizarea administrativă a statelor române, iar în cursul secolului XV ascensiunea lor prin conducători destoinici ca Mircea, Iancu şi Ştefan, sprijiniţi pe o ţărănime liberă şi vitează, se încheie cu linia coborâtoare spre decăderea economică, politică şi socială prezentând totuş rezultate apreciabile în domeniul culturii unde a putut să încolţească speranţa în timpuri mai bune.

III.

Epoca modernă.

1. Declinul puterii militare turceşti şi liga creştină. Dela un timp puterea militară a Turcilor pornise spre povârniş. Braţul temut al

ienicerilor se ostenise. Aceştia nu mai erau ghiauri răpiţi cu forţa dela sinul mamelor creştine şi crescuţi în aspră disciplină militară, necunoscând decât plăcerea de a lupta şi muri pentru izbânda semilunei. Ei erau recrutaţi de printre Turcii, cari se desobişnuiseră de luptă, începând a vâna viaţa uşoară şi devenind oaspeţii cafenelelor din Stambul.

Slăbirea armatelor turceşti, observată de puterile creştine, dădu acestora îndemn a se gândi la o acţiune comună ce ar fi de întreprins împotriva semilunei. Se plănuia tocmai o ligă creştină cu scopul pornirii unui „războiu sfânt" contra păgânătăţii, când norocul trimise poporului românesc un izbăvitor în persoana lui Mihai Vodă-Viteazul.

Numele lui ne reaminteşte pe al depărtaţilor înaintaşi Burebista şi Decebal, cari izbutiră şi ei să unească sub o singură cârmuire, de durată scurtă, pe băştinaşii Daciei. După atâţia voevozi slabi, câţi au urcat în secolul XVI scaunul domnesc al Munteniei, urma acum în persoana lui Mihai un Domn, care în scurta lui stăpânire de 8 ani avea să săvârşească atâtea fapte războinice,

încât ajungând pe la curțile europene „și la toți mai marii veste de bărbăția și vitejia“ lui, i s'a zis „al doilea Alexandru“, cum spunea solul Carlo Magno din Milano. Cârmuind câtva timp cu milă pentru săraci și cu blândeță banatul Craiovei, Mihai câștigă iubirea și alipirea poporului, chinuit de stăpânirea lui Alexandru cel Rău. Acesta temându-și domnia de popularitatea primejdioasă a lui Mihai, hotărî să-l piardă. Dar Mihai s'a refugiat în Ardeal, apoi în Constantinopol, unde prin stăruința sprijinitorilor săi, mai ales a Grecului Andronic Cantacuzino, cum și prin mulțimea banilor, pe cari îi împrumutase dela Turci, Greci și Evrei pentru a stâmpăra lăcomia celor dela Poarta otomană, izbuti să câștige domnia Țării Românești.

2. Mihai Viteazul ca Domn al Țării Românești. Biruința dela Călugăreni. Ajuns în scaunul domnesc, Mihai arătă îndată, în ce chip înțelegea să cârmuească. Când creditorii lui turci începură a face gălăgie, îi chemă pe toți la București, ca să le plătească datoriile și cametele. Și le plăti, dar nu cu bani, cum așteptau ei, ci prin sabie și foc

Mihai Viteazul.

(Nov. 1594). Trimise apoi solie pe frații Stroe și Radu Buzescu în Transilvania și Moldova, să ducă știre că gândul lui este să lupte cu creștinii împotriva Turcilor păgâni. Aceste trei țări încheiară deci alianța, în vederea primejdiei comune ce le aștepta. Cu toate

Iscălitura lui Mihai Viteazul.

acestea Mihai nu primi nici un ajutor, ci luptă singur cu cetele Tătarilor, învinși în 3 rânduri, și cu Turcii pe cari, trecând Dunărea, îi alungă spre Constantinopol. Sub conducerea războinicului Sinan pașa porniră Turcii expediția de răsbunare, cu număr mare de oaste, împotriva creștinilor. Și acum iarăș Mihai singur îi întâmpină, cu câteva mii de ostași, ciocnindu-se cu potopul turcesc la vadul Călugărenilor, în luna lui August 1595,

într'o luptă asemănătoare cu cea dela Marathon prin inegalitatea oştilor, ce stăteau faţă în faţă. Aci curajul personal al lui Mihai făcu minuni. Retrăgându-se apoi către munţi, dupăce oştirea lui fu întărită prin ajutoare moldoveneşti şi ardelene, năvăli din nou asupra Turcilor, pe cari îi ajunse în graba retragerii la Giurgiu, tocmai când sârguiau să treacă Dunărea. Aci se năpusti ca o vijelie asupra lor înroşind cu sânge păgânesc valurile Dunării bătrâne. Apoi luă cu asalt cetatea Giurgiului, pe care o dădu pradă flacărilor.

Deşi întreagă lumea creştină răsuna acum de faima acestor învingeri, totuş Mihai se afla într'o situaţie foarte strâmtorată. Câtă vreme trebuia să păzească graniţa dela Dunăre, care putea fi în tot momentul primejduită de Turci, prin alte părţi ale ţării pustiau cete de Tătari, iar boierii începură a ţese intrigi împotriva lui.

3. Cucerirea Transilvaniei. Uşurarea situaţiei preoţilor şi ţăranilor români. Din partea vecinilor ardeleni şi moldoveni nu mai putea fi în siguranţă, căci aici cancelarul polon, Ioan Zamoyski aşezase domn pe o unealtă a

sa, Ieremia Movilă, neîmpăcat duşman al lui Mihai, iar în Ardeal nestatornicia lui Sigismund Báthory, care abdică în primăvara anului 1598, pentru a reveni iarăş peste 4 luni, ca să plece din nou peste alte şapte, a creat o stare de lucruri, cu care Mihai nu se putea împăca nici decum. Pentru a avea şi el un sprijin, căutase încă de mai înainte, alianța împăratului Rudolf II, căruia îi jură credință (în Târgovişte, Iunie 1598) în aşteptarea ajutoarelor ostăşeşti, cu cari voia să continue lupta contra Turcilor şi peste Dunăre, în Balcani. Dar ajutoarele nu au urmat, iar pe eroul dela Călugăreni, politica austriacă, vestită prin duplicitatea şi scurta ei vedere, plănuea să-l folosească drept unealtă numai pentru descurcarea ițelor în Ardeal. Aci lăsa Sigismund Báthory, în primăvara anului 1599, pe un văr al său: cardinalul Andrei Báthory, un favorit al lui Ioan Zamoyski. Andrei luase înțelegere şi cu Turcii, căutând protecțiunea Sultanului. Un astfel de om pe tronul Ardealului, putea primejdui atât interesele curții din Viena, cât şi poziția lui Mihai. Unii erau de părere că un atac îndoit trebue îndreptat împotriva lui

din partea lui Mihai, — care dădea mereu ştire, că ar fi gata oricând să ocupe Ardealul în numele împăratului — şi din partea lui Gheorghe Basta, generalul imperial din nordul Ungariei. Dar acesta nu voia să se mişte din Caşovia, pe când Mihai nu mai putea amâna fără riscul de a fi însuş alungat din scaun, căci Andrei Báthory era înţeles cu Ieremia Movilă şi cu Turcii, ca să-i surpe domnia. Pentru a-l preveni, Mihai trecu munţii, câştigă şi pe Secuii şi pe Saşii din Transilvania de partea sa, risipi în vestita bătălie dela Şelimbăr (28 Oct. 1599) oştirea lui Andrei şi peste trei zile intră cu triumf în Alba-Iulia. Istoricul contemporan ardelean, Gaşpar Bojtinus arătând zădărnicia încercărilor lui Andrei Báthory de a se împotrivi lui Mihai, scrie următoarele cuvinte cu adânc înţeles: „legea neînduplecată a destinului nu poate fi schimbată prin nici o silinţă omenească". Astfel se împlini la sfârşitul secolului XVI. legea destinului prin sabia lui Mihai. Locuitorii băştinaşi ai Ardealului primiră cu bucurie pe Mihai, numai privilegiaţii nu-l puteau suferi, cu toate că el le confirmă repede privilegiile şi îi luă în sfatul său,

încrezându-se în jurământul lor mai mult decât ar fi trebuit. Motivul duşmăniei lor nepotolite îl găsim într'o scrisoare a Sibienilor, cari la 10 Septemvrie 1600 îndemnau pe Secui,

Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba-Iulia.

să se lapede de Mihai, fiindcă el ar fi avut de gând să stângă pe Unguri, pe Secui şi pe Saşi „umplând cu Valahi pământul acesta frumos, care ne-a crescut şi îngrăşat pe noi"....

Suirea lui Mihai în scaunul de principi cu strălucire regală ai Ardealului, aduse o uşurare şi îmbunătăţire pentru preoţimea românească de aci, statornicindu-i organi-

zaţia bisericească şi consolidând tradiţionala legătură ierarhică dintre mitropolia Transilvaniei şi a Ungrovlahiei. Pentru desrobirea ţăranilor români asupriţi şi amorţiţi în umilinţă

Pecetea lui Mihai Viteazul.

pe Mihai nu-l iertau împrejurările să t-a vreo măsură mai radicală. Când câţiva dintre ei, împinşi de dorul nestins al răzbunării, porniră asupra nobililor, ca să dărâme cetăţile lor de nedreptate, Mihai dădu, prin banul său Mihalcea, poruncă aspră contra lor, căci nu voia să aibă nobilii prilej de nemulţumire. O lege specială a făcut totuş să se voteze în dieta ţinută la Alba-Iulia în vara anului 1600, încuviinţând locuri de păşunat

pentru satele româneşti din Ardeal. Cele 3 naţiuni privilegiate ale constituţiei feudale ardelene: nobilii, secuii şi saşii se simt însă datori a lămuri chiar în motivarea acestei legi că au votat „*numai* din consideraţie faţă de Măria Sa Voevodul Mihai şi din bunăvoinţa lor faţă de Măria Sa".

4. *Cucerirea Moldovei şi înfăptuirea unităţii naţionale.* Dar după ce se afla în stăpânirea Ardealului înţelese Mihai deplin, ce faptă mare a săvârşit şi năzuia să aducă acum şi a treia ţară română: Moldova sub sceptrul său. Inainte de a face aceasta, trimiţând pe boierii săi, Stoica şi Mihalcea la Viena, înnoi jurământul de credinţă faţă de împăratul, în numele căruia voia să ţină Ardealul şi dela care nădăjduea ajutoare băneşti pentru a putea duce la îndeplinire toate planurile sale. Neastâmpăratul Sigismund Báthory sosi în primăvara anului *1600* la Ieremia Movilă în Moldova, croind planuri spre a smulge Ardealul din mâna lui Mihai. Dar acesta trecu repede Carpaţii prin pasul Oituzului şi în 8 zile cuceri Moldova, primind în Iaşi jurământul de credinţă al boierilor. La sfârşitul lui Maiu 1600, cele trei ţări erau

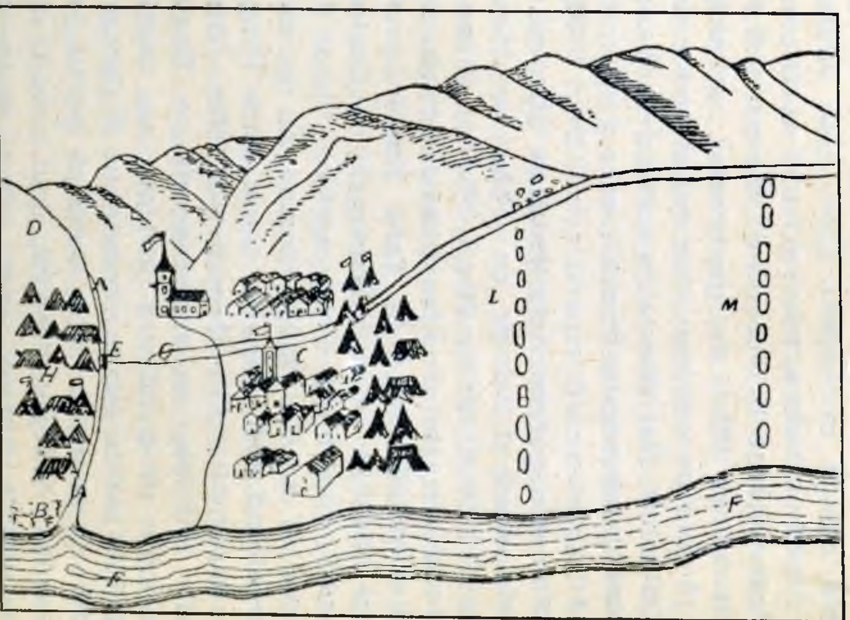
unite sub un singur Domn român, care stăpânea acum în Muntenia, Transilvania şi Moldova. „Vai! — exclamă Bălcescu, povestitorul acestor biruinţe — căci nu ne-am putut opri aci, în culmea triumfului naţiei române, oprind împreună cu noi şi timpul şi istoria"! Iar fostul profesor al Universităţii din Iaşi, Alexandru D. Xenopol, care în vasta sa scriere *Istoria Românilor din Dacia Traiană* afirmase că ideea unităţii politice s'ar fi ivit la Români numai în secolul al XVII-lea, pe timpul domniei lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, ca un rezultat al unităţii intelectuale, la sfârşitul vieţii, când şi-a revizuit scrierea sa pentru o ediţie nouă, s'a simţit îndemnat să adauge, în legătură cu înfăţişarea politicii lui Mihai Viteazul, următoarea întregire şi îndreptare: „Conştiinţa că Muntenii şi Moldovenii erau acelaş neam, răsărit din identitatea limbei şi a religiei, nu era cu totul străină timpului de atunci. Ba ea era chiar pusă ca temelie unor cereri politice. Aşa când boierii Dan Vistiernicul şi Vintilă Clucerul, care se dau drept reprezentanţii boierimii muntene, cer dela regele Poloniei Sigismund al II-lea, ca să-i mântuie de vo-

evodul Mihai şi să iee ţara lor sub protecţia Poloniei, cum este şi a Moldovei, punându-le Domn pe fratele lui Ieremia Movilă, Simion — între motivele, pe cari boierii îşi sprijină rugămintea, este şi acela că „toţi suntem de aceeaş credinţă şi de aceea în vremile vechi gospodarul moldovan devenia gospodar muntean şi gospodarul muntean, gospodar moldovan".

Aceeaş identitate de limbă şi de credinţă îndemnase şi pe Românii din nordul Transilvaniei să se alăture oştirilor moldovene ale lui Petru Rareş, îndată ce ele se iviră în Valea Lăpuşului, la 1529, spre a despresura Ciceul asediat de aderenţii lui Ferdinand Habsburgul. Polonul Petru Perembsky, secretarul reginei Izabella spunea lămurit, într'un raport al său, că Românii din Transilvania „din cauza identităţii limbei sau alăturat cu uşurinţă Moldovenilor".

Dar statul unificat la 1600 atât de repede se sprijinea mai ales pe sabia lui Mihai, pe care toţi îl duşmăneau. Cei dintâi, cari se grăbiră a-i pregăti căderea, au fost nobilii maghiari. In timpul scurt, cât a stat Mihai în Moldova, ei plănuiră o răscoală

în interesul readucerii lui Sigismuad Báthory. Mihai alergă în Ardeal spre a se întâlni cu doctorul Pezzen, trimisul curții austriace, cu care ajunge la învoială să cârmuiască el Ardealul cu titlul de guvernator, primind lângă sine un comisar imperial şi ajutor de 10.000 taleri. Dar înainte de a sosi dela Viena încuviinţarea acestei învoieli, care a fost primită din partea curţii imperiale (la 12 Sept. 1600), nobilimea ungurească sprijinită de Gheorghe Basta, atacă şi învinge pe Mihai la Mirislău (18 Sept. 1600), lângă Murăş. Steaua norocului acestui erou începuse a se întuneca. Mihai învins alergă în Ţara Românească, unde năvălise polonul Zamoyski cu Simion Movilă. Lipsit de orice sprijin, Mihai fu învins şi aci în două rânduri şi ne mai întrezărind altă scăpare, porni spre Praga la împăratul! (15 Decemvrie 1600). Staturile ardelene nu recunoscură pe Basta, cu toate că a lui era biruinţa, ci, mulţumindu-i pentru ajutor, chemară pe Sigismund Báthory pentru a treia oară pe tronul Ardealului. Ardealul trebuia deci cucerit din nou pentru imperiali, lucru care i se încredinţă şi de astădată lui Mihai, dar nu lui

Lupta dela Mirislău.

singur, ci şi aceluia, care îi era rivalul de moarte, lui Basta. In lupta ce se dădu la Goroslău către sfârşitul lui Iulie 1601 oştile ungureşti au fost învinse, iar Sigismund Báthory din nou alungat. Rămaseră acum doi stăpâni în Ardeal: Mihai şi Basta, în pieptul căruia încolţise dorinţa de a se vedea singur Domn în Ardeal. Născocind, ca să aibă cu ce îşi justifica asasinatul, învinuiri de necredinţă din partea lui Mihai faţă de Austriaci, Basta trimise călăii săi în tabăra lui Mihai, să-l prindă, iar dacă se va împotrivi să-l omoare. In dimineaţa unei Dumineci (din August 1601) fu omorît pe câmpia dela Turda, Mihai Voevod care a întrupat pentru o clipă unitatea naţională politică a Românilor. „Şi căzu — cum spune cronica contimporană — trupul lui cel frumos ca un copaciu, pentrucă nu ştiuse, nici se împrilejise sabia lui cea iute în mâna lui cea vitează. Şi-i rămase trupul gol în pulbere aruncat. Că aşa au lucrat pizma încă din începutul lumii, că pizma au pierdut pe mulţi bărbaţi fără de vină, ca şi acesta... Şi rămaseră creştinii şi mai ales Ţara Românească, săraci de dânsul".

5. Radu Şerban, Gavriil Bethlen şi Movileştii. După căderea lui Mihai urmează

pentru Muntenia şi Moldova trei decenii, pentru Ardeal unul, în care, aceste ţări, trăind vremuri de necurmată frământare, n'au putut să aibă nici linişte şi nici siguranţă. In Ardeal se răsculară, sub conducerea lui Moise Székely, Ungurii contra lui Basta, dar fură învinşi la Braşov de viteazul Radu Şerban, continuator şi acesta al politicei creştine, demn urmaş al lui Mihai. Apoi urmă răscoala lui Bocskay, scurta şi slăbănoaga stăpânire bătrânească a lui Sigismund Rákóczy şi svârcolirile neastâmpăratului Gavril Báthory, care având planuri de cucerire asupra Poloniei, a cercat întâi să câştige Ţările Române. De aceea a pornit la 1610 cu oaste asupra lui Radu Şerban, pe care l-a alungat în Moldova, de unde s'a întors însă curând şi a izbutit să sfărâme oastea lui Gavril Báthory (1611) pe locul, unde cu 8 ani înainte îşi găsise mormântul Moise Székely. La 1613, ajungând cu sprijinul Turcilor şi ajutorul voevozilor români, isteţul şi cumpătatul Bethlen în scaunul Transilvaniei, izbuti să statornicească aci o domnie de întremare politică-constituţională şi de progres cultural, spunând chiar dela început că vrea să înalţe principatul său la ceeace a fost odinioară *vechia Dacie*.

In Muntenia, cu Mihai Viteazul s'a stins vechia familie a Basarabilor. Cele dintât trei decenii ale veacului, ce urmează, se pierd în frământări necontenite, dar sterpe, în cursul

Gavril Bethlen.

cărora se rostogolesc cu repeziciune nu mai puţin decât 11 domnii deşarte de folos sau facere de bine pentru ţară şi pentru poporul românesc. Tot în acei ani se întâmplă alte 17 schimbări de domnie în Moldova, unde se desfăşură seria de lupte sângeroase,

de omoruri năpraznice de sub stăpânirea agitată şi des întreruptă a Movileştilor.

In timpul acesta principatul Transilvaniei, întărit prin tactul politic şi prudenţa lui Bethlen, începu a exercita o influenţă adesea binefăcătoare asupra Ţărilor Române, influenţă, prin care era să se pregătească şi pentru aceste ţări statornicia unor domnii mai liniştite şi mai îndelungate, cum a fost a lui Matei Basarab (1632—1654) în Muntenia, iar în Moldova a lui Vasile Vodă Lupu (1634—1653).

6. Matei Basarab, Vasile Lupu şi Racoţeştii. Pe amândoi îi ajută la domnie răscoala boierilor împotriva voevozilor, cari veniau în ţară înconjuraţi de Grecii nesuferiţi şi numai pe aceştia îşi întemeiau domnia. In Muntenia înaintea lui Matei Basarab domnise Grecul Leon Tomşa, care nu se gândea decât cum să stoarcă poporul prin strângerea birurilor multe şi grele. Prigonit de acest Grec, Matei, — în jurul căruia se grupaseră toţi boierii nemulţumiţi, aderenţi ai partidului naţional — se refugiază cu tovarăşii săi în Ardeal, de unde, cu ajutorul lui Gheorghe Rákóczy I, încercă să alunge pe Leon Grecul şi să pună însuş

mâna pe frânele domniei. Prima lui încercare se izbi de resistența victorioasă a Grecului, în rândul al doilea însă izbuti să-și ajungă scopul în toamna anului 1632, dupăce Leon fu mazilit, iar fiul plăpând al lui Alexandru Iliaș din Moldova, Radu învins dimpreună cu oștile turcești, cari îi veniră în ajutor împotriva lui Matei. Acesta ajunge așadară în scaunul domnesc fără învoirea Porții otomane. Lipsit de aprobarea Sultanului, el cercă să-și asigure domnia prin sprijinul lui Gh. Rákoczy I „craiul Ardealului", care i-a fost de mult ajutor și până aci. Dar numai cu acest sprijin Matei n'ar fi fost în stare să câștige domnia, nici chiar biruința pe câmpul de luptă. El dispunea încă de două puteri, dintre cele mai însemnate: iubirea poporului și vitejia ostașilor săi. Rezidentul din Constantinopol Rudolf Schmidt spunea cu dreptate, că Matei Basarab a obținut principatul mai mult „prin valoarea și sabia sa" decât prin alte mijloace și aceasta i-a asigurat înaintea Turcilor o astfel de reputație, încât îl considerau aproape ca pe *un al 2-lea Mihai*. Matei a inaugurat o politică externă demnă și prevăzătoare, iar în

Matei Basarab.

cârmuirea internă a imprimat o direcţie creştinească sănătoasă, ocrotind pe cei năpăstuiţi şi purcezând cu dreptate faţă de toţi supuşii săi. Cronicarul (Const. Căpitanul) îl laudă că „s'a nevoit... de a dres ţara foarte bine, care-şi după orânduiala lor boierii, slujitorii, ţăranii, cât *tuturora le era bine în zilele lui... că ţara iubea pe Domn şi Domnul pe ţară*". Fiindcă din partea Turcilor îl aştepta un viitor nesigur, el a încheiat cu Rákóczy alianţa, în sensul căreia se obligă amândoi a-şi da mână de ajutor oricând va cere trebuinţa. De alianţa aceasta avea nevoie atât Matei cât şi Rákóczy, fiind şi acesta ameninţat din partea Turcilor, pe cari îi îmbulzea cu făgăduieli Ştefan Bethlen, un pretendent la tronul Ardealului. Deci primejdia comună făcu să se unească cei doi stăpânitori dela nordul şi dela sudul Carpaţilor.

7. Matei Basarab „Domn al Răsăritului". In sfârşit, dupăce timpurile se mai liniştiră şi mânia Turcului se mai potoli, Matei reuşi prin dibăcia sa şi prin intervenţia lui Rákóczy la Poartă, să capete dela Sultan caftanul de întărire. Astfel se începu o domnie îndelungată, care veni ca o binecuvântare

pentru popor şi pentru ţară. Să îndrepte tot, ce au stricat înaintaşii lui lacomi şi nestatornici, să întemeieze şcoli şi biserici, să dea Ţării Româneşti legi statornice, cari să asigure biruinţa dreptăţii — aceste erau scopurile înalte, pe care Matei cercă şi izbuti să le atingă în cursul stăpânirii sale de 22 de ani. In politica externă a reluat cu demnitate tradiţia creştină din timpul lui Ştefan şi Mihai, cultivând relaţii cu împăratul Ferdinand III, cu Veneţienii, cu Polonii şi cu popoarele din Balcani, cari îl rugau să păşească în fruntea unei coaliţii creştine contra Turcilor şi îi făgăduiau că-l vor alege *„Domn al Răsăritului“*. Toate stăruinţele lui pentru înjghebarea acestei coaliţii au rămas însă zadarnice, ca şi ale lui Ştefan cel Mare în secolul XV. Toate speranţele, pe care creştinii din Balcani le puneau într'însul, s'au spulberat din cauza lipsei de ajutor efectiv dela monarhii creştini, cu toate că el se declara şi la bătrâneţe gata a lua comanda şi a merge „cu barba lui albă“ în fruntea oastei, ce va porni contra Turcilor.

Ar fi putut îndeplini măcar o parte a acestor speranţe creştine, dacă „oarba neu-

nire dela Milcov“ nu l-ar fi reținut și abătut de multe ori din calea sa de muncă și pregătire.

Aproape în acelaș timp ajunse în scaunul domnesc al Moldovei trufașul și nestatornicul *Vasile-Vodă-Lupu,* pe care — după vorba lui Miron Costin, — „nu-l încăpea Moldova, ca pe un om cu hirea înaltă și împărătească mai mult, decât domnească“. Chiar dela începutul domniei acest ambițios voevod pornise cu vrăjmășie împotriva lui Matei, pe care voia să-l doboare din scaun și să așeze în tronul Munteniei pe fiul său Ioan, ori mai târziu, pe ginerele său, Timuș, hatmanul Cazacilor.

Aproape întreaga domnie a lui Matei a fost tulburată din pricina atacurilor fățișe ori a uneltirilor dosnice, pe cari acest Vasile Lupu le îndrepta necontenit împotriva lui Matei, când la Poartă, când la Rákoczy în Ardeal, ori la Tătari și la Cazaci. In toate aceste tulburări Rákoczy totdeauna părtinea ori se făcea că părtinește pe Matei, dar promitea de multe ori sprijinul său și lui Vasile, cu care a încercat să înfiripeze legături de cuscrie. Așa a știut Rákoczy să profite de vraj-

Vasile Vodă Lupu.

bele celor doi principi români, cari printr'o unire şi bunăînţelegere frăţească ar fi putut săvârşi lucruri cu mult mai folositoare pentru neamul nostru.

8. Intrecere în domeniul culturii naţionale. Stăpânirea amândurora este totuş de mare însemnătate politică, prin faptul, că ea urmează ca o reacţiune împotriva Grecilor, cari amestecau domniile, stricau obiceiurile şi despoiau ţara.

Dar mai mare decât aceasta este importanţa ei culturală. Intre Matei şi Vasile se desfăşoară o întrecere binefăcătoare pentru întemeierea de şcoli şi tipografii, pentru răspândirea luminii. Inceputul îl făcu Matei, iar Vasile, ca om ambiţios ce era, care în nimica nu voia să rămână mai prejos de rivalul său din Muntenia, cerca să-l întreacă în toate.

Pe timpul lor s'a înrădăcinat în viaţa de stat şi în biserică limba românească, în locul limbii vechi slavone. Aceasta multă vreme li s'a atribuit, în mod exagerat, ca merit personal. Dar lucrul nu s'a întâmplat tocmai aşa. Nici chiar Matei nu avea înţelegere deplină pentru însemnătatea limbii româneşti,

iar Vasile Lupu era şi mai puţin pătruns de dragostea cărţii şi a scrisului românesc, pe care, dacă l-a sprijinit, a făcut-o mai mult dintr'o ambiţie laudabilă.

Biruinţa limbii româneşti asupra celei slavone, se explică pe altă cale, mult mai firească.

Dela o vreme, către sfârşitul veacului al XVI-lea, diecii cunoscători de slavoneşte se împuţinară, iar curentul grecesc nefiind încă destul de general şi de puternic, actele pe cari le cereau trebuinţele vieţii de stat, începură să fie scrise pe înţelesul poporului, în limba lui. Cu încetul apoi, aceasta pătrunse în cancelariile domneşti şi în cărţile bisericeşti. In privinţa acestora din urmă, învăţaţii n'aveau decât să urmeze exemplul Ardelenilor, cari din propaganda religioasă, iniţiată de Saşii luterani şi continuată apoi din partea principilor calvini ai Transilvaniei, s'au ales cu un mare folos: dela 1544 şi până la 1648 li s'au dat pe rând în graiu românesc aproape toate cărţile de slujbă bisericească tipărite de obiceiu cu cheltuiala străinilor şi cu scopul de a-i abate pe ne-

Maria, fiica lui Vasile Lupu.

simţite, dela credinţa strămoşească. Dar acest din urmă lucru nu a izbutit.

In Principate abia în secolul XVII se continuă bunul început din Transilvania. Matei Basarab însuş, la începutul domniei sale, era sprijinitorul curentului nou slavonesc, care pornea dela un român de viţă domnească, dela Petru Movilă, marele apărător al ortodoxiei, ajuns mitropolit în Kiev. Dela acesta ceru şi obţinu Matei măestrii de tipar pentru Muntenia, unde Meletie Machedoneanul tipărise câteva cărţi slavoneşti, acel călugăr Meletie „aprins de dragoste pentru meşteşugul tipografiei", care la 1640 se găsea şi el alături de Ilie Iorest, printre candidaţii la scaunul de mitropolit ardelean, fără a reuşi însă, din motiv că Rákóczy preferi să împlinească voia lui Vasile Lupu, care sprijinea pe Iorest, iar nu pe a lui Matei Basarab, a cărui fire paşnică ştia că n'o să-i facă supărări şi încurcături mai târziu.

Sprijinitor al curentului românesc a fost în Muntenia Teofil, episcopul Râmnicului, la stăruinţa căruia a tradus călugărul Mihail Moxalie „Pravila cea mică" (Govora, 1640), căreia îi urmează nu peste mult „Indreptarea

legii“ (Târgovişte, 1652) o culegere de legi şi canoane, tradusă „dă pe elineaşte pe cuvinte proaste româneşte“.

Iar în Moldova Vasile Lupu înfiinţă cea dintâi şcoală înaltă şi un „tipar domnesc“ la îndemnul mitropolitului Varlaam, care tipărea la 1643 Cazania, închinată „ca un dar limbii româneşti“. Mai târziu mitropolitul Dosoftei, care „adânc din cărţi ştia“, îmbrăcă în versurile de mare frumuseţe ale graiului poporal plângerile psalmistului şi tipări „Viaţa şi petrecerea sfinţilor“, ca să înţeleagă toţi. In Bălgradul Ardealului, vlădicul calvinizant, Ştefan Simion, tipări la 1648 Noul Testament cu litere chirilice, iar Ştefan Fogaraşi publică în acelaş an un *catehism* cu litere *latine* pe seama şcoalelor româneşti din Banat, întrodus mai târziu şi în cele din Ardeal, cum era şcoala cu internat, înfiinţată la Făgăraş (1657) în timpul păstoririi mitropolitului Sava Brancovici. Merită amintite şi cărţile publicate de protopopul Ioan Zoba din Vinţi: *Săcriul de aur* (1683) şi *Cărare pe scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685) tradusă după cartea predicatorului maghiar Stefan Matkó, care o prelucrase după un

autor englez. La 1688 apăru în Bucureşti, sub ocrotirea lui Şerban Cantacuzino (1678—1688) *Biblia* întreagă în româneşte, o lucrare menită nu numai pentru Muntenia, ci şi pentru ceilalţi Români „cari tot dintr'o fântână cură". Prin aceasta, Muntenia devine centrul producţiei literare bisericeşti, iar în Moldova înfloreşte literatura cronicarilor crescuţi în şcoli polone şi influenţaţi de curentul umanist, pe când Transilvania unde propaganda calvină a fost zădărnicită prin reacţiunea catolică, ajunge prada luptelor şi frământărilor confesionale, din cari abia către sfârşitul veacului al XVIII-lea se pot Românii întrema.

9. Urmaşii lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Sub Matei Basarab şi Vasile Lupu ţările române erau mai scutite întru câtva de amestecul Turcilor, de o parte fiindcă Turcii prinseseră frica oştirilor române, de când cu straşnicele înfrângeri faţă de Mihai Viteazul, de altă parte fiindcă amândoi aceşti principi aveau şi sprijinul Ardealului, devenit puternic prin cârmuirea înţeleaptă a lui Bethlen, care izbuti să aibă în primul deceniu al războiului de 30 de ani un rol în-

semnat chiar în politica europeană. Gheorghe Rákóczy, tatăl şi fiul, amândoi avură legături prieteneşti cu Domnii principatelor române. Vasile Lupu fu alungat la 1653 din scaun prin

Constantin Şerban Basarab.

Gheorghe Ştefan. Dar în curând (1658), Rákóczy provocând, prin expediţia sa nechibzuită în Polonia, mânia Turcilor, fu destituit din partea acestora, fapt care a pricinuit

şi căderea lui Gheorghe Ştefan în Moldova şi pe a lui Constantin Şerban în Muntenia, fiindcă amândoi ajutaseră pe Rákóczy în acea expediţie.

10. Incercări de scăpare de sub jugul turcesc cu ajutorul Austriacilor şi al Ruşilor. Sfârşitul suzeranităţii turceşti în Transilvania. In cursul luptelor lui Mihai Viteazul se formase un partid al boierilor, cari încrezători în ajutorul ţărilor creştine, doreau să curme raportul de atârnare faţă de Turci şi să împartă între dânşii cârmuirea, întemeind un regim oligarhic sub protecţia vre-uneia din puterile creştine. Unii aşteptau dela Austria, alţii dela Rusia, să scape ţările române de sub jugul turcesc.

Pe la jumătatea veacului al XVII-lea stăpânea la Moscova unul dintre cei mai vestiţi ţari: Alexie Mihailovici (1645—1676), tatăl lui Petru cel Mare. Gândul lui era să izbăvească popoarele creştine de jugul Turcilor. El oferi deci ocrotire şi lui Matei Basarab, care însă cu firea sa chibzuită şi prevăzătoare nu se grăbi s'o primească, şi noului Domn al Moldovei: Gheorghe Ştefan. Acesta trimise la Moscova pe Ghedeon, mitropolitul Moldovei

şi pe logofătul Grigorie Neaniul, să arate ţarului Alexie, în ce condiţii ar putea Moldova primi protectoratul rusesc. Condiţiile acestea, cuprinse în scris într'un tratat, au fost încuviinţate din partea ţarului *la 29 Iunie 1656,* apoi întărite cu jurumântul pe care solii moldoveni îl făcură (la 7 şi 21 Iulie 1656) în biserica Uspenia din Moscova.

Cu toate acestea Gheorghe Ştefan nu a primit nici un ajutor din partea ţarului, când Turcii l-au alungat din tronul Moldovei în chip de pedeapsă pentrucă a trimis lui Rákóczy trupe de ajutor în expediţia polonă.

Cu 12 ani mai târziu, în vara anului 1668 a călătorit şi *mitropolitul Transilvaniei Sava Brancovici* la Moscova, unde a fost bine primit din partea aceluiaş ţar Alexie, căruia îi scria într'un memoriu că Sârbii, Bulgarii şi Românii aşteaptă să pornească de undeva o năvală a creştinilor asupra blestematului Turc, căci sunt în mare lipsă, necaz şi strâmtoare; dacă ar vrea Dumnezeu, aceştia *toţi ar fi cu oaste gata*". Curând după întoarcerea lui Sava în Transilvania, sfetnicii principelui Mihai Apafi au început a-l prigoni, ridicând tot felul de învinuiri nedrepte îm-

potriva lui. Sava a resistat cu energie apărându-şi biserica şi credinţa ortodoxă până în vara anului 1680, când prin o judecată fără de lege a fost alungat din scaunul mitropoliei, aruncat în temniţă şi bătut cu vergi. Şerban Cantacuzino aflând despre această ne mai pomenită urgie, a pro estat îndemnând pe reprezentantul său la Constantinopol, pe Constantin Brâncoveanu să încheie o învoială cu duşmanii lui Apafi pentru reaşezarea lui Sava Brancovici la cârma bisericii româneşti din Transilvania.

* * *

Puterea Turcilor clătinată de mai înainte, începe a fi ameninţată acum şi din partea Austriei, ca şi din a Rusiei. In cursul luptelor ce au urmat, principii români au avut o purtare politică de iscusită diplomaţie. Pe faţă se arătau părtinitori ai Turcilor, ca ai unor stăpânitori, de cari atârnau şi cărora trebuea să le plăească regulat mulţimea de pungi, încărcată cu birurile grele. Şerban Cantacuzino obişnuea să se achite de această îndatorire în mod original, care făcea, ca banii trimişi pe seama sultanului din Constantinopol, să ajungă

uneori iarăşi înapoi în ţară. Aşeza anume în strâmtorile Balcanilor haiduci bulgari, cari prindeau şi despoeau regulat solia lui Vodă, aşa că aceasta ajungea la Constantinopol cu mâna goală, iar banii îi înapoiau în ţară oamenii lui Vodă.

In ascuns unelteau principii cu Austriecii ori cu Ruşii, cari nu-i mai slăbeau din făgăduieli amăgitoare. Cu toate acestea nu cutezară a păşi pe faţă cu planurile lor, până nu li se vor da dovezi, că creştinii sunt mai puternici decât otomanii. Aşa se întâmplă, că, cu prilejul asedierii Vienii prin Turci (1683), atât Şerban Cantacuzino, cât şi Mihail Apafi al Transilvaniei şi Gheorghe Duca al Moldovei, deşi tustrei aderenţi ai politicei creştine, se găsesc totuş luptând de voie, de nevoie — în tabăra Turcilor. După izbânda creştinilor, cari cu ajutorul regelui polon Ioan Sobieschi au reuşit să alunge mulţimea oştilor turceşti de sub zidurile Vienei, s'a apropiat sfârşitul suzeranităţii otomane la cârma Transilvaniei. Asupra acestei provincii dorea să-şi întindă stăpânirea de o parte Polonia, de alta Austria. Aceasta din urmă a izbutit să-şi ajungă scopul trimiţân-

du-şi generalii cu trupe de ocupaţie în numeroase oraşe din Transilvania şi vestind, prin călugărul iezuit Antidie Dunod, pe sfetnicii lui Apafi că Maiestatea Sa împăratul dela Viena îi va lua sub protecţia sa, ori vor ei, ori nu... Sfetnicii înspăimântaţi au iscălit la Sibiu (10 Maiu 1688) o declaraţie, prin care vesteau că Transilvania se desface de orice legături cu sultanul din Constantinopol şi se supune împăratului Leopold, care cu trei ani mai târziu a întărit prin iscălitura şi pecetea sa condiţiile, în care urma să fie cârmuită de aci înainte Transilvania intrată sub ocrotirea pajurii cu două capete. Aceste condiţii sunt cuprinse într'o diplomă solemnă numită după numele împăratului: *diploma leopoldină* (1691). Sultanul se mângâia cu nădejdea, că în scurtă vreme va putea să readucă Transilvania din nou sub suzeranitatea Porţii otomane, ceeace nu s'a mai întâmplat. Dimpotrivă prin *pacea dela Carlovif* (1699) a fost silită Poarta otomană a recunoaşte faptul împlinit al trecerii Transilvaniei sub stăpânire austriacă.

11. Constantin Brâncoveanu şi progresul cultural-artistic din timpul său. Succesorul lui

Şerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu purtă şi el o politică de prevedere şi de echilibru care îi deveni în cele din urmă fa-

Constantin Brâncoveanu şi familia sa.

tală. Era la început contra Austriacilor, apoi s'a înţeles cu ei şi a făcut în ascuns şi Ruşilor promisiuni, dacă vor ieşi învingători

asupra Turcilor. Dar la 1711, când în fața acestora, țarul Petru cel Mare, pentru a scăpa de rușinea unei capitulațiuni, se văzu silit a primi o pace nefavorabilă, Brâncoveanu își pierdu încrederea în Ruși, spunând, că „Turcii trebuesc învinși cu altceva, decât cu glăji de rachiu". Prin pungile de bani trimise la Constantinopol cerca să-și asigure din nou priestenia Turcilor, dar la Poartă unelteau Cantacuzineștii, potrivnicii lui, cari l-au pârît pentru înclinările lui spre Austriaci și Ruși. Chemat la Constantinopol, fu omorît la 15 August 1714, dimpreună cu cei 4 feciori ai săi. De altfel domnia de un sfert de secol a lui Constantin Brâncoveanu a lăsat urme adânci în viața culturală și artistică a țării. O influență italiană se resimte în acest domeniu. Învățatul istoric Constantin Cantacuzino stolnicul studiase în Italia, precum vestiții istorici moldoveni Grigorie Ureche și Miron Costin au studiat în Polonia și au rămas influențați în scrisul lor de ideile propoveduite prin școala polonă. Brâncoveanu însuș era sprijinitor al artei și literaturii. Italianul Del Chiaro — care i-a fost secretar — scrie cu laudă despre grădinile lui „foarte frumoase de formă

pătrată şi desenate după gustul cel bun italenesc". Talentele încurajate de darnicul Domnitor începură a ieşi la iveală şi din straturile adânci ale populaţiei. Acelaş Del Chiaro constată că „Românii sunt înzestraţi cu o fire cât se poate de bună şi cât se poate de în stare să izbutească în oricare din îndeletnicirile, la care s'ar deda; totul este, bine înţeles, să fie îndrumaţi şi deprinşi. Mi-aduc aminte că am văzut pe un tânăr argat al casei Cantacuzineştilor, care atât de bine învăţase să deseneze cu peniţa, încât desenurile ce făcea, păreau trase pe aramă. Iar un altul se pricepea foarte bine la pictură, până într'atât încât a copiat cât se poate de exact, mai multe icoane bisericeşti la Veneţia şi, întors apoi în Ţara Românească... a făcut acolo mai multe tablouri".

Prin dărnicia lui Brâncoveanu pentru opere de artă şi literatură, s'au putut realiza în cursul domniei lui de un sfert de secol progrese însemnate, cari au fost resimţite şi dincolo de graniţele ţării prin o expansiune culturală, pe care mitropolitul timpului Antim Ivireanu o asemăna unui „rîu cu curgerile de aur, dintru care au curs aceste 4 izvoare:

ale Românilor, Elinilor, Arabilor şi ale Iverilor tipare", iar Manu Apostol Atenianul în prefaţa cărţii greceşti *Sentinţele unor vechi filosofi* tradusă din italineşte la îndemnul lui Constantin Brâncoveanul, scria: „în aceşti preafericiţi ani ai păzitei tale de Dumnezeu domnii înfloreşte iarăş gloria vestită, care din vechime şi dela început a câştigat neamul cu înţelepciunea sa până la marginile lumii... aceste bogate daruri le avem zilnic din mâna ta cea binefăcătoare, prea bunule Domn, care se bucură se 'mpartă necontenit şi pe întrecute tuturor binefacerile sale".

12. *Constantin Brâncoveanu sprijineşte biserica Românilor din Transilvania.* Urmând pilda lui Matei Basarab, care dăruise însemnate ajutoare mitropoliei ardelene şi clădise biserica dela Porceşti, Constantin a trimis şi bani pe seama acestei mitropolii, care tocmai atunci se învăluia „ca o corabie" în mijlocul valurilor potrivnice, i-a dăruit şi moşia Merişani din judeţul Argeş, a clădit şi mănăstirea dela Sâmbăta de sus, precum şi biserica din Făgăraş. Unitatea naţională, care nu se putea realiza prin politică, s'ar fi putut înfăptui în domeniul vieţii sufleteşti, prin cre-

dință și cultură, dacă Transilvania nu ar fi ajuns la 1688 sub stăpânirea catolică a Habsburgilor, cari cu toate că i-au garantat în mod solemn respectarea autonomiei, (1691) s'au amestecat cu multă stăruință și cu tăinuite planuri chiar în viața intimă, sufletească a locuitorilor ei, izbutind a sfâșia pe Români în două biserici, în două tabere confesionale potrivnice.

Ruptura aceasta, cu îndepărtate urmări, s'a făcut în toamna anului 1698, când păstorea mitropolitul Atanasie Anghel, printr'un manifest iscălit de 38 protopopi, cari — neliniștiți în sufletul lor de pasul făcut și neîncrezători în făgăduințele ce li s'au dat, — au ținut să adauge la sfârșitul manifestului de unire aceste cuvinte lămurite: „așa ne unim aceşti ce-s scrişi mai sus, cum *toată legea noastră*, slujba bisericii, liturghia și posturile și *darul nostru,* (preoțesc) *să stea pe loc.* Iar. dacă n'ar sta pe loc acelea, *nici aceste peceți să n'aibă nici o tărie asupra noastră*".

Atanasie însuș nu a iscălit manifestul. De aceea a început să fie bănuit din partea Iezuiților, cari nu prea aveau încredere în statornicia lui, deoarece el încerca să con-

ținue vechile legături cu cârmuitorii Țării Româneşti, trimițându-le ştirea că dânsul nu ar fi „unit" „că unirea" s'ar fi încheiat numai de ochii lumii şi pentru ca preoților să li se ierte dările. Constantin Brâncoveanu, dându-i crezământ, a încercat să împiedece sfâşierea unității bisericeşti a poporului român din Transilvania, a dăruit pe seama mitropoliei moşia Merişani din județul Argeş, la 15 Iunie 1700. Iată deci o dovadă că Atanasie a reuşit a se apropia de Viena, fără a se lipsi deocamdată de foloasele şi ajutoarele, ce puteau izvorî din legăturile cu Bucureştii: trecuseră aproape doi ani dela manifestul unirii şi Constantin Brâncoveanu îl credea încă tot vlădică ortodox; altfel nu s'ar fi putut lăsa înduplecat, să-i facă darul acesta însemnat.

Dar curtea din Viena trebuea să ştie hotărît, ce temeiu poate pune pe catolicismul lui Atanasie. Deaceea l-a silit să facă jurământ la *20 Martie 1701* că se lapădă de orice legătură cu mitropolitul Țării Româneşti (care era şi el un Transilvănean: Teodosie din Veştem) şi se supune cu totul celui maghiar din Strigoniu (Estergom) recunoscându-l pe acesta „drept şi adevărat mitropolit" al său. Prin acelaş jurământ se obliga mai departe să se

lapede şi de „prieteşugul şismaticilor, a ereticilor şi a craiului sau Vodii Ţării Munteneşti“... La 25 Martie fu hirotonit din nou „întâi diacon, apoi pater, apoi vlădică papistaş“ de către mitropolitul Kollonits împreună cu doi episcopi unguri (din Györ şi din Nitra).

După această sfăşiere luă însuş Teodosie Veştemeanul titlul de mitropolit al Transilvaniei, iar Constantin Brâncoveanu încuraja cu scrisori părinteşti pe Românii braşoveni şi făgărăşeni, cari nu voiau să mai recunoască pe Atanasie ca mitropolit al lor, după ce alunecase dela ortodoxie.

Constantin Brâncoveanu cerca să pătrundă în Transilvania *şi pe cale economică* prin moşiile, pe cari le stăpânea aci şi prin casele, ce cumpărase în Braşovul vechiu şi în Şchei. Intâmpinând împotrivire din partea conducătorilor saşi, le scria acestora la 6 Decemvrie 1708: „aţi pus în socoteală, ca să nu ne îngăduiţi? Care lucru n'am fi gândit nici-decum, ci noi socoteam, de vor avea vre-unii opreală a cumpăra, iară pentru noi necum să ziceţi ceva, ci încă să vă fie d-voastră cu părere bună. Mai vârtos că de

am cumpărat acele case, nu ştiu să se fie făcând d-voastră nici o păgubire, că noi în casele acelea nu doară că vom să punem să se vândă au niscai vinuri, au să se lucreze alte meşteşuguri (că din mila lui Dumnezeu cu acea hrană nu ne hrănim) fără cât având prin multe locuri case, ni-au poftit inima ca să avem şi acolo nişte căscioare, să se afle şi câte-odată să fie şi pentru odihna oamenilor noştri, ce trimitem cu trebi şi s'ar fi căzut nici decât despre partea d-voastră bănuieli să nu auzim pentru aceasta; că ce mare lucru este? Mai vârtos că noi pe d-voastră în multă dragoste vă avem... şi oamenii d-voastră, orice le-ar trebui şi ar pofti din ţara noastră a cumpăra, au vii, au case, au niscai bucate, neopriţi sunt; dar d-voastră a ne opri şi a nu ne îngădui să ţinem acele case, din ce pogoară şi ce este pricina, poftim pe d-voastră un răspuns să avem. Şi cu aceasta sfârşind, mila lui Dumnezeu să fie cu d-voastră pururea".

In această potolită mustrare a lui Brâncoveanu vor fi putut citi Saşii că destinul istoric nu-l pot împiedeca şi oraşul lor va ajunge, cu două veacuri mai târziu, ca şi

Transilvania întreagă, sub stăpânire românească?

Dimitrie Cantemir

13. Dimitrie Cantemir și urmările politicii lui rusofile. Fanarioții. In Moldova la începutul secolului al XVIII-lea, învățatul Domn, Dimitrie Cantemir, îndrăzni să pășească pe

faţă contra cârmuitorilor din Constantinopol. Când începu Petru cel Mare războiul cu Turcii, el chema Moldova la arme pentru Ruşi, iar când aceştia fură învinşi, părăsi ţara, în care n'avea să se mai întoarcă nici odată.

Aceste schimbări de front în politica Domnilor români formează trecerea la un timp de dureroasă decădere politică şi întunecare, în parte, a conştiinţei naţionale. Puternicii din Constantinopol, pierzându-şi încrederea în principii români pământeni, au început a nu mai da acestora scaunul domniei. Ci trimiteau la tronul lor mai ales Greci, cari îşi câşigară merite ca dragomani, ca agenţi pe lângă Poarta Otomană. Intre aceştia se făcea o adevărată licitaţie, se vindea la mezat domnia ţărilor române. Cine oferea sume mai mari, acela izbutea să o capete. Dela 1711 şi 1716 înainte aceşti Domni străini încep a veni încunjuraţi de cetele nesfârşite ale creditorilor, clienţilor şi rudenilor, aducând cu sine mulţime mare de neamuri străine: Greci, Turci, Arnăuţi, ş. a. Importanţa principilor, în mod firesc, scade; ei nu mai sunt priviţi decât ca nişte funcţionari ai Porţii

otomane având putința să exploateze țara și poporul pentru a împăca nesațul împăratului păgân. Ei nu mai sunt aleși ca până aci, prin obșteasca voință a țării, ci sunt numiți de către atotputernicii din Țarigrad, numai pe câte 3 ani. Fiecare înoire de domnie trebuea cumpărată cu sume îndoite și întreite, căci totdeauna se aflau concurenți, cari să dea mai mult. Pentru o înoire de domnie se cereau la început, sub numirea de „mucarel“, 50.000 lei în Muntenia și 25.000 în Moldova, dar în curând Mihail Racoviță urcă suma aceasta, pentru un nou steag de numire, la 250.000, iar Constantin Mavrocordat promite împotriva acestuia o dare nouă, un fel de cinste pentru persoana Sultanului, numită *geaigeà* și care nu făcea mai puțin de 500.000 lei. Pentru a răspunde toate sumele acestea, pe lângă sporirea birurilor nenumărate, storcea poporul în toate chipurile. Unii dintre voevozi cercară a statornici, cel puțin pentru biruri, o limită, făcând bieților oameni înlesnirea de a-l plăti în 4 sferturi pe an, dar veniau alții, cari în loc de patru cereau opt sferturi, ori câte 12 și 20 de sferturi chiar, la an. „Din pricina acestora — scrie spătarul Ioan Canta

— mulţi oameni de frică şi de sărăcie fugeau prin munţi şi prin codrii şi mulţi pereau de frig şi de foame şi mulţi dintre fruntaşii satelor s'au primejduit cu uliţa şi le-au ras bărbile".

14. *Semne de reacţiune contra elementelor străine. Măsuri de apărare pentru meseriaşii indigeni.* Intreg secolul XVIII, Ţările Române au fost exploatate în chip nemilos de către aceşti Domni fanarioţi, cârmuirea cărora a fost în cele mai multe cazuri apăsătoare pentru popor. Mulţimea sătenilor se istovea de atâtea împovărări, ce îi apăsau cu toată greutatea, până la ruina desăvârşită a satelor. Când li se cereau dări nouă, sate întregi rămâneau pustii. Ca o nouă năpastă veniră peste ţărani, *Jidovii,* cari prin secolul XVII începură a cumpăra moşii dela răzeşii sărăciţi, iar în secolul XVIII se întâlnesc ca *orîndari* (arendatori), luând în arîndă şi dreptul de crîşmărit. Traiul rău şi lipsa de ocupaţie în timpul iernii alungau pe ţărani în crîşma Jidanilor. Aşa se icui în satele româneşti elementul cel mai stricăcios. Plângeri s'au ridicat destule împotriva lor şi s'au aflat voevozi ca Alexandru Vodă Ghica şi Ale-

xandru Moruzi, cari au oprit aşezarea Jidanilor la sate, dar fără rezultat. La 1767 s'au luat la Iaşi unele dispoziţii pentru ocrotirea ciobotarilor pământeni şi împiedecarea străinilor de a le face concurenţă. Astfel în catastiful întărit de mitropolitul Gavriil (art. 15) se spune: „nici un meşter să nu aibă voie să vândă ciobote a jidovului sau a armeanului, iar care se va afla făcând vicleşug, să se certe unul ca acela şi să dea 5 oca ceară la praznic". Se impun dări mai mari pentru străinii, cari vor să se stabilească în Iaşi, iar „năimitul Moldovean, de se va băga la Armean, să aibă a da *herăia* un *ort* ciobotarilor" peste dările obicinuite.

Boierii nu mai erau ca în vremile depărtate, iubitori de războaie, căutând cu primejdia vieţii gloria ori prada, ci ajunseră şi ei scăzuţi cu sufletul, uitaseră meşteşugul războaielor şi vânau acum traiul fără trudă, belşugul fără avânt şi liniştea, care îi moleşea. Astfel după cum îi mustra un scriitor din vremea aceea, — părăsind deprinderile viteze ale boierilor de odinioară au ajuns a nu se mai gândi la alta, decât ce vor mânca şi ce vor bea, iar a „cinstii pohtă era departe de ini-

mile lor". — Odinioară își găseau plăcerea în luptă, acum o căutau în intrigi și rivalități pentru scopuri mărunte. Mulți dintre ei, pentru a-și împăca ambițiile se făceau unealtă străinilor voevozi. Astfel mărturisesc boierii la 1718 că într'o însemnată pricină de judecată „chemându-i pe rând Neculai-Vodă (Mavrocordat) și dându-le a înțelege să nu răspundă împotrivă nici cum la divan; deci știind acea poruncă, *nu au avut gură să grăească spre dreptate,* ei *cum au zis Domnia Sa, așa au poftorit (repetat) și dumnealor cu toții*".

In slujbele mai înalte se îmbulzeau Grecii mai ales în Muntenia, unde resistența pare a fi fost mai slabă decât în Moldova. La cârma bisericii moldovene s'a putut strecura în secolul XVIII un singur mitropolit grec: Nikifor, care fusese călugăr la mănăstirea Neamțului. Dar și el a fost îngăduit să urce scaunul mitropoliei „cu această tocmală (condiție) ca după dânsul altul străin să nu mai fie". La 1 Ianuarie 1752 strângând mitropolitul Iacob la Iași un mare sobor, acesta a hotărît într'un singur glas ca „oricând va avea trebuință țara de păstor la vre-o eparhie, *să urmeze obiceiul țării și din pământeni să se*

aleagă mitropolit sau episcop, iar străin niciodată să nu se primească, nici să mai intre altul străin la păstoria vre-unui scaun". Asupra celor ce nu ar „păzi hotarele obiceiului țării" soborul arunca cele mai fioroase blesteme: „copiii lor să rămâie săraci și muierile lor văduve și toată averea lor să fie întru jăfuire și casele lor întru risipire; în toată viața lor procopsală să nu aibă și iertare să nu afle"... Viața boierilor din Principate își pierdea treptat caracterul curat românesc de mai înainte luând o înfățișare streină, grecească. Țările Române ajunseră inundate de mulțimea Grecilor, cari după căderea Bizanțului în mâna Turcilor se împrăștiară în toate țările Europei. Ei se ridicară aci chiar la o însemnătate politică. Pe la sfârșitul secolului al XVI-lea scria un agent împărătesc, că în Țările Române „cei mai înalți demnitari sunt străini și mai cu seamă *Greci perfizi*".

15. Incercări de a salva puritatea sângelui românesc prin oprirea căsătoriei cu elemente străine. Impotriva lor s'a pornit reacțiunea încă din timpul lui Mihai luându-se hotărârea să nu poată fi în divanul domnesc

nici un Grec. Iar la începutul domniei lui Matei Basarab au fost alungați aducându-li-se învinuirea că despoaie țara, care îi hrănește, căreia însă ei îi sunt dușmani în sufletul lor. Și în timpul fanarioților s'a pornit un curent de reacțiune românească contra grecismului, spre a pune stavilă penetrațiunii fanariote la diregătoriile înalte și amestecului de sânge străin în clasa conducătorilor țării. Divanul Țării Românești constată (30. VII. 1764) că mulți străini Greci, Albanezi, Sârbi și alții, goniți din țara și patria lor pentru feluri de răutăți și blăstămății... după ce vin aici în țară și-și fac oarecare chiverniseală și câștig, nu numai că se înrădăcinează cu întemeiere, ci încă se și însoară de iau femei de aici și fete de boieri și cu multe feluri de mijlociri intră și în rândul boierilor cu diregătorii, cari nu sunt de obrazul lor, din care lucru diregătoriile se necinstesc, neamul boierilor pământeni se ocărește, câștigul și folosul ce ar putea să-l aibă pământenii, îl apucă ei și se pricinuește de obște răzvrătire și stricăciune la toată patria". De aceea s'a luat hotărârea ca pământenii, să nu îndrăznească a-și da pe fii-sa sau alte rudenii

după streini, măcar oricine ar fi, pentrucă oricare de acum înainte va face peste porunca şi hotărârea aceasta, să ştie că cei însuraţi *se vor izgoni din pământul ţării* împreună cu femeea şi toată averea lor se va lua pe seama domniei, *părinţii fetelor şi naşii se vor pedepsi iarăş cu grea pedeapsă şi preoţii ce-i vor cununa, luându-li-se darul,* se vor da la judecătoria politicească de se vor pedepsi; dar fetele străinilor au voie a se mărita după pământean, *însă fără de a încuiba pe ai săi aici în ţară*".

Această ultimă restricţiune a rămas însă fără efect. Curentul de grecizare a claselor conducătoare n'a putut să fie oprit prin astfel de măsuri de jumătate. Şi mai târziu s'au încuibat în ţară grecii pe cari iată cum îi zugrăveşte Vartolomeiu Măzăreanu: „oameni de nimic, viclenţ şi răi, mici la inimă... sluji înşelătoare, stăpâni tirani, la primejdii fricoşi, la norociri semeţi şi mândrii, la luat lacomi, la dat scumpi, prieteni vicleni, vrăjmaşi neîmpăcaţi.

16. Situaţia ţăranilor. Reformele lui Constantin Mavrocordat. Sub prigoana acestora ea şi sub jugul dăjdiilor grele, poporul se

adânci în umilinţă. Ii dispăru şi tăria sufletească de a se mai răzvrăti împotriva acestei stări de lucruri, a cărei îndreptare nu ştia, dela cine le-ar putea veni. Nădejdea ce o aveau unii în puterile creştine, a fost în curând frântă de amara desamăgire, ce trebuiră să îndure Românii. Căci aceste puteri, atât Austria cât şi Rusia, arătându-se în tot momentul gata de a ocroti ţările române, nutreau ele însele planuri ascunse de cucerire. Aşa a ajuns, în urma păcii dela Passarovitz (1718) partea cea mai bogată şi mai frumoasă a Ţării Româneşti, *Oltenia*, sub cârmuire austriacă, sub care a rămas până la 1739. Grija de căpetenie a acestei cârmuiri era mai ales încasarea regulată a dărilor. Toată schimbarea ce s'a produs, a fost deci, că în timp de 21 de ani acest ţinut a plătit darea unui împărat creştin. Imbunătăţire s'a făcut întru atâta, că dările erau, sub această cârmuire, fixate şi împărţite mai drept, iar pentru popor a rezultat oarecare uşurare din faptul, că administraţia împărătească a desfiinţat *rumânia*, ridicând ţăranii la treapta mărginaşilor, ne mai fiind siliţi să lucreze moşia străină decât numai pentru răscumpărare în zeciuială, muncă ori bani.

Urmând acest exemplu precum şi sfaturile părintelui său, stărui mai târziu şi Constantin Mavrocordat, atât în Moldova cât şi în Ţara Românească, pentru liberarea ţăranilor, ştiind că aceasta va aduce cu sine sporirea venitelor ţării. Boierilor şi mânăstirilor le dădu ca despăgubire scutelnici, adecă oameni, cari nu erau îndatoraţi să plătească nimic pentru visterie. Apoi chemă în 1746 pe toţi boierii şi feţele bisericeşti la curte, ca să se învoească a elibera pe fraţii lor „îngenunchiaţi prin un rău obiceiu". Luară astfel hotărârea ca tot ţăranul să-şi poată răscumpăra libertatea personală cu 10 taleri. In acelaş sens încercă să uşureze şi soarta vecinilor din Moldova, ţinând în primăvara anului 1749 în biserica Trei Ierarhi din Iaşi un sobor cu mare ceremonie religioasă. Cu acest prilej solemn a întrebat boierii: dela cine au cumpărat ei pe vecini? Boierii au răspuns că nu i-au cumpărat, ci i-au moştenit, spre a-i pune la câte o slujbă ca să le fie de ajutor; dar nu pot nici să-i vândă, fiindcă nu au drept la aceasta. Atunci Constantin Vodă cu obşteasca învoire a boierilor a hotărît „să nu mai fie locuitorii ţării vecini, ci

să lucreze câte 24 zile într'un an boierilor şi mânăstirilor, vara, iarna". Hotărârea aceasta cuprinsă într'un hrisov sobornicesc (1. VII. 1749)

Constantin Mavrocordat.

a fost iscălită de toţi membri marelui sobor. Dar unii dintre cei ce au iscălit hotărârea privitoare la desrobirea vecinilor, s'au împotrivit mai târziu la executarea ei şi au ri-

dicat pâri la Constantinopol contra lui Constantin Vodă, care cu trei luni mai târziu, la sfârşitul lui August, a fost mazilit.

Aceste reforme ale lui Constantin Mavrocordat, deşi n'au putut fi generalizate, au avut totuş urmări bune, uşurând încâtva soarta „rumânilor" şi a „vecinilor".

Când ajunse Oltenia din mila Turcului iarăş sub principele Ţării Româneşti, Constantin Mavrocordat, acesta se văzu obligat a promite urcarea din nou a tributului cu 100.000 taleri.

17. Sfâşierea Moldovei. Mulţi boieri nu mai puteau suferi acum jugul turcesc. Agenţi muscăleşti cutreerau prin Ţările Române, răspândind credinţa deşartă într'o mântuire, care le-ar putea veni din partea Ruşilor. Nu mult dupăce începu ţarevna Caterina II războiul cu Turcii la 1769, o deputaţie de Moldoveni şi Munteni plecă la Petersburg, unde Moldovenii cerură un regim oligarhic constătător din 12 boieri, cari să se schimbe repede ca să poată ajunge la cârmă spre a se îmbogăţi „toată partea boierescă pe rând", iar Muntenii cer şi mai mult: legi şi judecători muscăleşti şi voesc să aşeze chiar şi biserica

lor sub jurisdicţia Sfântului Sinod rusesc. Prin pacea dela Cuciuc-Cainargi (1774) Principatele Române ajung sub protectoratul Rusiei, dar cu asigurarea, că teritorul lor va rămânea neştirbit, ceeace însă nu s'a respectat. Căci abia peste un an (1775, 5 Maiu), Austriecii, cari ajutaseră pe Turci contra Ruşilor, răpesc 3 ţinuturi din nordul Moldovei, pământul sfânt în amintiri eroice, Ţara Bucovinei cu cetatea de scaun domnesc şi arhieresc: Suceava şi mănăstirea Putna, locul unde se odihnesc moaştele lui Ştefan, zidul de apărare al creştinătăţii. Şi o răpesc fără vre un războiu, ci prin o cucerire pacinică, mituind căpetenitile Turcilor din Constantinopol şi corupând câţiva boieri moldoveni, pe cari, dimpreună cu Domnul lor, Grigorie Ghica, i-a încurcat şi primejduit şi mai mult intriga muscălească, din pricina căreia Ghica a şi fost asasinat de Turci la 1777, iar boierii Bucovinei, prezidaţi de Dosoftei Herescu, episcopul dela Rădăuţi, nu întârziară a face jurământ de credinţă împărăţiei habsburgice.

Se desfăcu astfel, prin viclene uneltiri străine, dar şi prin nepriceperea şi slăbiciunea pământenilor de ţara Moldovei, fru-

moasa Bucovină, cu 100.000 țărani români, peste cari cârmuirea străină aduse Ruteni din Galiția, Ciangăi din Ardeal, Poloni și Germani, așa că în veacul următor Românii erau amenințați să-și piardă covârșirea numerică în această provincie, devenită austriacă. Orice legătură cu Moldova strămoșilor încetă. Țara Moldovei în curând avea să sufere o nouă sfârticare, din partea Rusiei, care în lăcomia ei cerea Principatele Române în întregime; dar sub presiunea celorlalte puteri europene se mulțumește să smulgă, la 1812, Basarabia. Și au rămas până la 1918 ținuturile Moldovei, cele din Răsărit și dela Miază-Noapte, țări înstrăinate, cu locuitorii lor români gemând sub cnutul muscălesc și sub prigoana beamterilor austriaci.

18. Resistența Românilor din Transilvania contra încercărilor de catolicizare. Revoluția lui Horia. Politica habsburgică, prin opera de convertire forțată la catolicism și-a dat silința, să înstrăineze sufletește pe Românii ardeleni de restul neamului. Constantin Brâncoveanu a protestat zadarnic împotriva acestei tendințe. Ceeace n'a putut obține cuvântul lui,

transmis împăratului din Viena, prin intermedierea unui consul englez, a obținut resistența uimitoare a preoților și țăranilor ardeleni, cari nevoind să primească „legea împăratului“ s'au răzvrătit în repetate rânduri până când cercurile politice din Viena, convinse de zădărnicia propagandei catolice, din care împărăteasa Maria Teresia făcuse o problemă de stat a monarhiei, au renunțat la mijloacele violente, puse în serviciul acestei propagande, recunoscând astfel măcar în parte falimentul unei politici de convertire, care n'a făcut decât să alimenteze în massele poporului spiritul revoluționar. Când a pășit Horia în fruntea țăranilor nemulțumiți, pe lângă motivele de ordin social, politic și economic, revoluția avea și unul de ordin religios: sila, care continua a se face poporului român pentru părăsirea bisericii sale străbune. Și e semnificativ, că în cursul acestei revoluții țărănești a fost ucis un preot român greco-catolic, iar cei ortodocși au avut parte rolul de conducători, parte pe acela de pacificatori. Răscoala s'a început în biserica din comuna Mesteacăn la 21 Octomvrie 1784 și a durat vre-o două luni. A

Horia, Cloşca şi Crişan

treia zi de Crăciun a fost prins Horia şi Cloşca în pădurea Scorocet (lângă Huedin) unde se retrăseseră, să caute adăpost. In temniţa dela Alba Iulia a fost adus curând şi Gheorghe Crişan, care s'a sinucis aci spânzurându-se de nojiţele opincilor. Iar asupra lui Horia şi Cloşca s'a pronunţat sentinţa de moarte la 26 Februarie 1785: „să li se frângă *cu roata* toate membrele corpului începând de jos în sus, anume întâi lui Ioan Cloşca, apoi lui Horia zis şi Ursu Nicola, şi în felul acesta să fie trecuţi din viaţă la moarte, iar corpurile lor să fie despicate şi tăiate în 4 bucăţi şi aşezate pe roate de marginea drumurilor, anume în comunele unde au săvârşit cruzimile cele mai fioroase"... In răscoala aceasta au pierit 111 unguri, pe urma cărora au rămas 28 văduve şi 77 orfani, iar dintre răsculaţii români au fost ucişi 349 inşi rămânând 243 văduve şi 580 orfani.

In răscoala aceasta a avut rol şi Mihail Popescu, care fiind trimis de domnitorul Moldovei în misiune secretă la Viena, a făcut cunoştinţă cu Horia şi a venit în Transilvania, pe unde umbla îmbrăcat în uniformă de ofiţer rusesc. El a stat în Zălau pe moşia contelui Gyulai până la 17 Noemvrie 1784.

19. Revoluţia lui Tudor Vladimirescu. In cursul revoluţiei lui Horia, ţăranii spuneau că Ardealul e *ţară românească*, nobilii unguri n'au ce căuta aci, să poftească în ţara lor, care era Ungaria. Erau deci conduşi de aceeaş lozincă politică, pe care avea s'o exprime la 1821 categoric, şi în sudul Carpaţilor, Tudor Vladimirescu faţă de Greci, ca unelte ale stăpânirii turceşti. De altfel şi mai înainte boierii ceruseră să fie numit Domn al Ţării Româneşti unul dintre ei *Ştefan Prăşcoveanu* din părţile Buzăului. Dar cererea relativă la Domni pământeni nu li s'a încuviinţat decât dupăce Tudor Vladimirescu, ca un apărător al dreptăţii şi al sărăcimii chemă poporul înarmat cu furci şi cu topoare la luptă împotriva Grecilor. Răscoala lui Tudor porni în Ianuarie 1821 din comuna Padeş (pe valea Motrului). Intreagă Oltenia ajunse repede sub ascultarea lui, dupăce îşi formase o mare tabără la Corcova, unde protopopul Şontea împărtăşi pandurilor binecuvântarea bisericii. Cetele de panduri din Dolj şi Gorj se întruniră la Coţofeni, unde se strânsese odinioară oastea, care l-a ajutat pe Matei Basarab să alunge pe Leon Vodă Grecul dela cârma Ţării Româneşti.

Tudor Vladimirescu

Sufletul lui Tudor era întărit în hotărîrea de a se jertfi pentru ţară, dar în acelaş timp era şi chinuit de îndoială. Prietinilor săi le adresa uneori întrebarea: trăi-voi oare să scap ţara din ghiarele străinilor? Ceice l-au cunoscut, îl laudă pentru simţul lui de dreptate şi pentru disciplina straşnică, în care se silea să ţină cetele pandurilor săi. Ca organ pedepsitor avea aşa numita *garda uciderii*, alcătuită din 45 ostaşi îmbrăcaţi în haine roşii.

Când se apropia de Bucureşti, oastea lui sporise la 9—10 000 panduri, având şi 7 tunuri şi vreo 500 călăreţi. Intrarea în capitala ţării s'a întâmplat la 21 Martie, într'o frumoasă zi de primăvară. In aceeaşi zi, seara, primi pe mitropolitul Dionisie Lupu împreună cu boerii divanului, cari i se închinară ca unui ocârmuitor. Dar situaţia lui în Bucureşti devine foarte grea îndată ce intră şi Alexandru Ipsilanti cu eteriştii lui, provocând şi trecerea oştilor turceşti în nordul Dunării. Intr'o scrisoare dela 4 Aprilie Tudor spunea: „eu sunt bucuros ca mai bine să pier cu cinste în casa mea, decât să umblu prin păduri după poftele şi planurile

fanarioţilor... pentru că eu nu caut cevaş pentru mine, ci ţara îşi caută dreptăţile cele robite de fanarioţi“... Iar a doua zi scria mitropolitului Dionisie Lupu şi boerului Alexandru Filipescu-Vulpe îndemnându-i să ia înţelegere şi cu boerii moldoveni, ca să ştie unii de alţii ce fac; fiind „de un neam, de o lege“ se cuvine să lucreze „la un gând şi într'un glas“, ca să poată dobândi „deopotrivă dreptăţile acestor principaturi“ ajutându-se unii pe alţii. Nu-i lipsea deci lui Tudor nici ideea unităţii naţionale, nici simţul solidarităţii necesare între cele două ţări româneşti din sudul şi răsăritul Carpaţilor.

Dar împrejurările i-au devenit cu totul potrivnice. Deaceea la jumătatea lui Mai s'a văzut nevoit a se retrage din Bucureşti, iar cu 12 zile mai târziu, în noaptea dintre 26 şi 27 Mai oamenii lui Ipsilanti îl sfârticară cu iataganele, aruncându-i trupul într'o fântână părăsită, la marginea Târgoviştei. Astfel şi-a închinat Tudor viaţa neprihănită ca o jertfă scumpă în lupta pentru ţară şi neam, fiind convins chiar dela începutul răscoalei că intrând în luptă pentru dobândirea drepturilor naţionale „s'a îmbrăcat cu cămaşa

morţii". Jertfa lui n'a fost însă żadarnică. Dimpotrivă prin ea s'a deschis calea domniilor naţionale (pământene) în cele două ţări.

20. *Ideea unităţii naţionale* începuse a lumina şi sufletul unora dintre conducătorii Românilor din Transilvania şi a pătrunde chiar în rândurile mulţimii. Cu toate că în cursul secolului XVIII Habsburgii au făcut încercări repetate şi stăruitoare pentru desbinarea sufletească a Românilor şi pentru izolarea Transilvaniei de către Muntenia şi Moldova, adeseori au fost siliţi să constate că legăturile între aceste ţări sunt cu mult mai puternice, decât să poată fi desfiinţate prin măsurile guvernului ardelean sau prin ale curţii din Viena. Oricât de numeroase erau mijloacele, de cari dispunea monarhia habsburgică, ea nu a fost în stare să şi realizeze deplin scopul de a desface pe Românii ardeleni din străvechile lor legături cu fraţii de peste munţi. Dimpotrivă, prigonirile ei de ordin religios, politic şi economic, făceau să se adâncească în sufletul poporului tot mai mult dorinţa de a fi laolaltă cu fraţii din cele două ţări.

La începutul secolului XVIII Românii ardeleni amenințau că, de nu vor fi îngăduiți să trăească în vechea lor credință ortodoxă, vor părăsi Ardealul care „nu e închis cu garduri“ și vor trece în Țara Românească. Pe la mijlocul aceluiaș secol țăranii ardeleni porneau în cete numeroase și, trecând Carpații, se așezau în Țara Românească, unde Grigore Vodă Ghica îi chemase, garantându-le putința de a trăi după vechile lor datini (1750).

Insuș episcopul greco-catolic *Ioan Inochentie Micu* (Klein) — o fire de luptător neînfricat, care începuse a pretinde drepturi politice pentru neamul său — când fu silit să plece la Viena, spre a răsfrânge învinuirile, ce ridicaseră împotrivă-i dușmanii, a convocat la Blaj în vara anului 1744 un sinod, în care spunea că, dacă va izbuti să se mai întoarcă în Ardeal, nu va sta la îndoială să treacă *cu oamenii săi peste munți*...

Și mai târziu, în cursul revoluțiunii lui Horia, se aude iarăș glasul țăranilor revoltați strigând, că nu mai vor să se întoarcă la starea cea vechea a iobăgiei, ci mai curând sunt hotărîți a părăsi cu toții Ardealul

şi a trece în apropiata *Ţara românească.* Toate aceste dovezi arată lămurit, cât de nesdruncinată a rămas legătura sufletească între Românii de pe amândouă laturile Carpaţilor, până la sfârşitul secolului XVIII.

Iar pe la începutul secolului următor se cântau prin Moldova nişte versuri socotite ca fiind scrise de către talentatul mitropolit Veniamin Costachi şi prin cari se rostea puternic dorinţa sufletelor româneşti de a fi împreună „în patria cea dulce“:

Dumnezeule prea înalte, de ce suferi tirănia?
Izgoneşte toţi vrăjmaşii şi-i zdrobeşte cu mănia
Şi în patria cea dulce pe noi pe toţi ne adună
Ca la a tale altare să putem cânta 'mpreună...

Dela rostirea acestei dorinţi în forma versurilor lui Veniamin şi până la putinţa de a o vedea înfăptuită, au trebuit să treacă încă un veac de frământări, de lupte şi de jertfe nepregetate, prin cari şi-a răscumpărat poporul român dreptul la unitate naţională deplină.

21. Progres în domeniul vieţii culturale şi şcolare. In cele culturale epoca Fanarioţilor nu se înfăţişează în culori tocmai aşa mohorîte ca în privinţa vieţii politice şi economice. Activitatea culturală a mănăstirilor

şi a tipografiilor a dat şi în cursul acestei epoce un număr însemnat de cărţi româneşti: 184 în Muntenia, 86 în Moldova şi 162 în Transilvania, pe când numărul publicaţiilor greceşti abia s'a urcat la un total de 30—40.

Şcolile şi-au continuat munca lor cu încetineală, fără nici un avânt mai însemnat. Numărul lor a început a spori în Ardeal prin înfiinţarea şcoalelor din Blaj, prin mai buna organizare a celor dela Braşov, prin cele ivite în confiniile militare dintre cari îndeosebi „şcoalele grănitereşti" dela Năsăud, Orlat şi cele din părţile bănăţene au progresat repede. O statistică oficială din 1781 arată în judeţele Timiş, Torontal şi Caraş-Severin 293 învăţători şi 4403 şcolari. După potolirea revoluţiei lui Horia autorităţile înspăimântate începură a da o importanţă şi mai mare chestiunilor şcolare româneşti, înfiinţând cursuri speciale pentru pregătirea învăţătorilor, la Sibiu, la Blaj, la Timişoara şi la Oradea. In credinţa, că poporul împărtăşit de binefacerile şcolii şi ale culturii va fi mai greu de induplecat la răzvrătiri sângeroase, împăratul Iosif II, proclamase principiul că chestiunea sporirii şcoalelor româneşti pentru popor este „un eminent interes al statului". In acelaş timp în-

cepuseră a se studia măsurile necesare şi pentru o mai bună educaţie a clerului. In scopul acesta se înfiinţară la începutul secolului următor seminariile teologice din Sibiu, Arad şi Vârşeţ, apoi gimnaziul din Beiuş (1828) căruia avea să-i urmeze peste 2 decenii cel din Braşov şi peste 3 cel din Năsăud.

Curentul de redeşteptare naţională se generaliză şi prin acţiunea politică, întreprinsă de Românii ardeleni, în anii 1790—92 cu scop de a obţine drepturi de ordin politic şi cetăţenesc, din exerciţiul cărora ei fuseseră excluşi prin faimoasa uniune a celor 3 naţiuni privilegiate. Simultan cu această mişcare se ivesc şi tendinţele lui Ioan Pinariu (Molnar) de a înfiinţa ziare pentru luminarea poporului precum şi acelea ale preotului Sava Popovici din Răşinari de a lămuri în predici pe înţelesul tuturor chestiunea originii şi a continuităţii Românilor în Dacia lui Traian. In felul acesta începuse a pătrunde încetul cu încetul până în straturile poporului mai luminat dela sate conştiinţa demnităţii naţionale şi derivatul ei: dorinţa unei vieţi libere, neatârnate de elemente străine.

Ea a fost alimentată cu însufleţire şi îndrumată cu înţelepciune prin o propagandă

Gheorghe Lazăr

stăruitoare a ideilor naţionale, prin scrierile istoricilor ardeleni Samuil Micu-Klein, Gheorghe Şincai şi Petru Maior, Ioan Piuariu

Molnar şi bănăţeanul Paul Iorgovici, ideile cărora au pătruns prin apostolia lui Gheorghe Lazăr, destul de repede şi în sudul Carpaţilor. Cei trei mari dascăli ai neamului, Klein, Şincai, Maior, prigoniţi de către ceice ar fi fost datori să-i ajute, au pribegit spre Budapesta şi s'au stâns între străini. Fiul ţăranului din Avrig, alungat şi el din pământul Ardealului, pare a fi avut în mai mare măsură darul de a descifra taina vremilor viitoare. De aceea a pornit spre capitala Ţării Româneşti, de unde avea să răsară în curând soarele redeşteptării pentru toţi fiii poporului nostru.

In poezia sa *Cântarea Dimineţii,* Ioan Eliade Rădulescu se ruga lui Dumnezeu încă în 1822 astfel:

Indreptătorul lumii,
Tu ai mărit popoare
Le-ai pus tu legi prea sfinte
Şi le-ai format în staturi,
Măreşte şi pe noi!

. . . .

Din gloria străbună
De am căzut, ne 'nalţă!
De am uitat unirea
Ce-i întăria întru toate,
Acum ne fă uniţi!

Iar scriitorul contemporan Naum Râmniceanu, dându-şi seamă de importanţa naţională a anului 1821, îl numeşte „anul bunătăţii Domnului". Cu toate că a pricinuit multă amărăciune şi suferinţă, îl consideră totuş „meşter povăţuitor Românilor pentru vremile viitoare".

IV.

Epoca contemporană.

1. *Ideile revoluţiei franceze dau nou impuls tendinţelor de libertate şi unitate naţională.* Intr'un articol întitulat „*Trecutul şi prezentul*" publicat în *Junimea Română* (Paris 1851) Bălcescu spunea: „Ridicarea lui Tudor fu deşteptarea naţiei; de atunci... ţara începu a mai da semne de viaţă". Tendinţele spre înfăptuirea libertăţii şi unităţii naţionale erau în deplină potrivire cu desvoltarea generală din acel timp. Tocmai de aceea erau ajutate în calea desfăşurării lor fericite, prin un puternic curent de cugetare şi acţiune europeană.

La începutul secolului al XIX-lea năzuinţele lui Napoleon de-a întemeia o monarhie uni-

versală au trezit în toate părţile Europei popoarele din aţipirea de veacuri, dând naştere unor însemnate porniri spre libertate şi neatârnare naţională. Astfel în acest secol una din însuşirile de căpetenie ale istoriei universale a devenit tendinţa de a creia state naţionale în locul statelor dinastice, rămase ca moştenire din evul mediu. De o parte influenţa ideilor răspândite de revoluţia franceză, de alta curentul reacţiunii fireşti împotriva acestor idei îndrumă desfăşurarea evenimentelor politicei europene în cursul secolului XIX.

Timpul acesta poate fi numit epoca naţionalismului activ în toate manifestările de viaţă a popoarelor conştiente. Ca o reacţiune contra monarhiei universale şi contra cosmopolitismului se trezeşte şi se întăreşte tot mai mult simţul de aparţinere la o singură individualitate naţională, de preţuire a tuturor însuşirilor şi comorilor proprii neamului său. Fiii aceluiaş popor încep a se simţi cu mult mai strâns uniţi sufleteşte decât în vechime, când simţul trufiei şi deosebirile de treaptă socială deschideau adeseori prăpastii adânci între cei de un sânge şi de o lege. In timpul

acesta încep a ieşi tot mai mult la iveală, în statele europene, însuşirile de căpetenie ale patriotismului modern: preţuirea unităţii teritorului şi a unităţii neamului, căruia insul aparţine. Din această stare de spirit au răsărit ideile contemporane de organizare socială şi politică. Dar ele n'au putut să pătrundă în realitatea vieţii neamurilor civilizate decât luptând să înlăture şi să dărâme pe cele rămase ca moştenire medievală.

Revoluţia franceză dela sfârşitul secolului XVIII a trezit pretutindeni spiritul de protestare contra impilării. La 1794 guvernatorul ardelean contele Bánffy, temându-se de „primejdioasele principii ale libertăţii galicane“ (franceze), ruga curtea din Viena să nu mai permită lui Piuariu şi lui Iorgovici tipărirea gazetelor româneşti şi trimiterea lor în Transilvania. Cu patru ani mai târziu într'un raport consular francez se spunea că „o mică parte din boierime, care poate judeca, ascultă fermecată despre [revoluţia noastră“ şi e speranţă că încetul cu încetul „principiile franceze vor sfârşi prin a pune în lucrare dulcea şi binefăcătoarea lor lumină“. Aceste principii au pătruns în adevăr

în scurtă vreme, ceeace nelinişte pe principele Moruzi îndemnându-l să scrie în hrisovul său dela 1804 că consideră „netrebnici şi bârfitori“ pe boierii cari cereau reforme „după cugetul nesupunerii franţuzeşti“. Iar mitropolitul Veniamin Costachi se simţea îndemnat să încerce a desarma pe agitatorii primejdioşi, cu ajutorul molitvelor Sfântului Vasilie (pentru alungarea duhurilor necurate).

2. Regulamentul Organic şi dispoziţiile lui favorabile comerţului şi industriei. Atât influenţa acestor idei, cât şi exemplele din nordul Carpaţilor şi ale Sârbilor din sudul Dunării au pregătit terenul pentru mişcarea lui Tudor şi pentru încercarea neizbutită de reformă constituţională dela 1822, căreia avea să-i urmeze peste un deceniu „Regulamentul Organic“ alcătuit în spirit oligarhic, după inspiraţii ruseşti. Cu toate acestea era de netăgăduită importanţă prin perspectivele, ce deschidea pentru desvoltarea constituţională şi naţională — economică din viitor. In acest Regulament se cuprindeau dispoziţiuni favorabile, menite să garanteze libertatea comerţului, a porturilor şi a navigaţiei pe Dunăre, apoi măsuri pentru navigabilitatea

râurilor Jiu, Olt, Argeş, Dâmboviţa şi Ialomiţa. Pentru încurajarea industriei era îndrumată cârmuirea ţării să atragă „din străinătate, prin făgăduinţi folositoare, pe meşteri şi lucrători“, ce vor voi să se aşeze aici în ţară, dând celor ce vor desăvârşi vre o ramură de orice industrie, premii sau daruri de însufleţire (art. 158). Pentru exploatarea minelor se prevedea dreptul proprietarului de a lucra singur sau de a le închiria plătind visteriei a zecea parte din câştig. Iar dacă proprietarul nu le-ar putea lucra singur nici închiria, ele să fie trecute în exploatarea statului, urmând ca proprietarul să primească a zecea parte din câştig şi despăgubirile cuvenite pentru stricăciunile ce s'ar pricinui moşiei cu săpatul şi lucrarea minelor.

Mai vitreg au fost trataţi prin dispoziţiile acestui Regulament Organic ţăranii. Cu toate că legiuirea lui Constantin Mavrocordat dela 1746 şi 1749 a fost lăsată în vigoare „în toată cuprinderea ei“, urmând ca ţăranii să lucreze pe moşia boierilor acelaş număr de zile, ca şi înainte de 1832, situaţia lor s'a agravat, întrucât prin Regulamentul Organic li s'a fixat şi cantitatea de muncă, ce trebueau să

îndeplinească într'o zi. In timpul mişcărilor revoluţionare din 1848 ţăranii arătau că lucrează câte *o săptămână întreagă* cu carul cu boi şi nu li se socoteşte decât *ca o zi*. Adevărat că li s'a acordat ţăranilor şi libertatea de a se muta dela un boier la altul. Dar libertatea aceasta o îngrădea Regulamentul Organic în atâtea condiţiuni anevoie de îndeplinit, încât în cele mai multe cazuri ea rămânea o vorbă deşartă.

Nicolae Bălcescu spunea cu drept cuvânt despre Regulamentul Organic că a robit ţara ciocoilor şi pe ciocoi Ruşilor, dar pe lângă toate părţile lui slabe a devenit „un instrument de progres" întroducând principiul libertăţii comerciale, despărţirea puterilor judecătoreşti, administrative şi legiuitoare, precum şi regimul parlamentar.

3. Progresul ideii de unire a Principatelor Române. Incă un merit i se poate atribui Regulamentului Organic, anume acela de a fi indicat direcţia ulterioarei desvoltări naţionale-politice prin faptul că în însuş textul său sublinia stăruitor necesitatea unirii celor două Principate Române.

Ideea de a uni Moldova şi Muntenia într'un stat autonom, sub un singur stăpânitor, se ivise şi în proiectele politice ale războiului dela 1788—1792. Insăş ţareuna Ecaterina II nu era străină de acest plan, deoarece ca stăpânitor al ţărilor contopite fusese luat în combinaţie favoritul ei, principele Grigore Potemkin.

Totuş, înfăptuirea proiectului a rămas în sarcina secolului următor. Autorii Regulamentului Organic nu au nesocotit realitatea, văzută clar şi de alţii înaintea lor, anume că locuitorii acestor ţări sunt fiii aceluiaş popor, că toate elementele unei contopiri naţionale politice fiind date, urmează ca şi organizarea lor administrativă şi constituţională să înlesnească această contopire, ale cărei foloase nu puteau fi tăgăduite. De aceea însuş textul Regulamentului Organic prevede câteva măsuri socotite ca nişte „începuturi de o unire mai de aproape între amândouă Principatele". Rusia încuraja pornirea aceasta câtva timp, până s'a convins de zădărnicia planurilor sale în urma condiţiei cerute de patrioţii români, ca principele ce ar fi să se institue pentru cele două ţări, să nu aibă nici

o legătură cu dinastiile celor trei mari puteri înconjurătoare (1834). Vistiernicul Moldovei Iordache Catargiu ceru aceasta afirmativ pentru înlăturarea geloziei dintre ele.

Ceeace nu s'a putut înfăptui sub raport politic în timpul domniilor regulamentare (1834—1848), s'a pregătit cu stăruință în domeniul școlar, literar și publicistic. Intre ceice au contribuit la munca de pregătire, alături de personalități representative ca Moldovenii Asachi, Kogălniceanu, Russo și Alexandri, ca Muntenii Eliade, Bălcescu și frații Golescu, găsim o serie întreagă de dascăli ardeleni ca Aron Florian, Ioan Maiorescu, August Trebonlu Laurian sau bănățeni ca Diaconovici — Loga, Damaschin Bojâncă și Eftimie Murgu, ale căror merite în munca și lupta pentru unitatea națională nu sunt încă îndeajuns cunoscute. Rămâne să fie scoase la iveală prin cercetări ulterioare și prețuite după cuviință.

Când s'au văzut, în sfârșit, patrioții români, la 1848, ajunși în pragul posibilității de înfăptuire a unității naționale-politice, avură să întâmpine totuș obstacole de neînvins la prima încercare.

4. Pregătirea unirii prin mijloace culturale. Revoluţia din 1848—49 şi urmările ei. In revoluţiile dela 1848 curentul naţional, cu toate că în cele mai multe state europene s'a afirmat în mod hotărât, n'a fost încă destul de puternic, ca să cucerească biruinţa deplină. Unitatea Germaniei şi a Italiei urma să se înfăptuească în a doua jumătate a secolului XIX. Cu atât mai puţin desăvârşit putea să fie succesul în Orient. In ce priveşte îndeosebi pe Românii ardeleni, ideea libertăţii şi a unităţii naţionale îşi găseşte expresiune destul de categorică în ziaristica lor din 1848. Curând după adunarea de pe Câmpia Libertăţii Gazeta Transilvaniei publica (la 17 Maiu) aceste cuvinte lămurite: „Soarta naţiunii române se va hotărî în Bucureşti şi în Iaşi, iar nu în Cluj, nici în Budapesta; o ştiu adversarii noştri, pentru aceea se şi aruncă asupra ziselor capitale cu toată povara silei lor". Deşi ideea exprimată clar în foaia dela Braşov părea ajunsă în pragul înfăptuirii prin revoluţia din 1848—9, care începuse a zgudui din temelii monarhia habsburgică, reacţiunea austro-rusă izbuti să mai întârzie câtva timp împlinirea destinului istoric. Românii pecetluiră

cu sânge protestul lor solemn contra unirii Transilvaniei cu Ungaria, dar solia binevestitoare a lui Simion Bărnuţiu pentru independenţa naţională-politică a Ardelenilor, eroismul dacic al lui Avram Iancu şi înţelepciunea departe văzătoare a lui Andrei Şaguna urma să şi primească cununa cea neveştejită a realizării tocmai cu 70 de ani mai târziu, la 1 Decemvrie 1918.

Prin şcoală şi prin presă, ca şi prin încercări de organizare culturală se făcuseră însemnaţi paşi de progres spre realizarea unităţii naţionale, chiar şi în timpul domniilor regulamentare, controlate sever de reprezentanţii Rusiei protectoare. Mihail Kogălniceanu propaga şi cu ajutorul învăţământului istoric şi prin revistele şi publicaţiile sale necesitatea unirii şi avea curajul să spună că „o aristocraţie neştiutoare ţine înlănţuit un popor întreg întrebuinţând izvoarele de înavuţire publică numai în folosul unor familii privilegiate". Colegul său dela Academia Mihăileană din Iaşi, Ioan Ghica afirma că „omul nu e desăvârşit, nu e tot ce poate fi decât prin *slobozenie*. Iar Nicolae Bălcescu, care trăia în confraternitate intelectuală cu Mihail

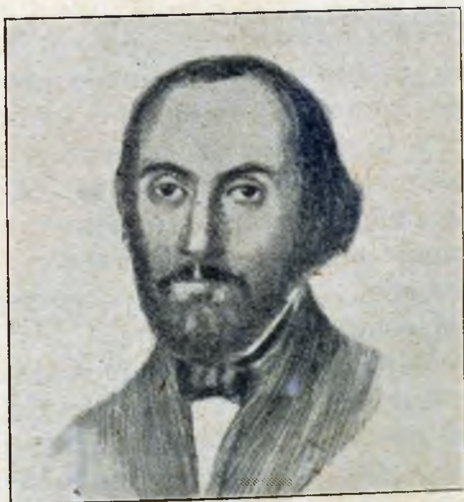

Simion Bărnuțiu.

Kogălniceanu, publicând în revista *Propăşirea* din Iaşi studiul său istoric despre *puterea armată la Români*, urmărea tendinţa de a face din istorie o armă de luptă stăruind asupra necesităţii de a pregăti cât mai bine forţa armată, căci un stat mic poate fi hotărîtor, când va şti arunca la vreme o *greutate* în cumpăna politică. Să nu uităm — exlamă el — că unirea face puterea statelor şi prin urmare fericirea lor! In anii 1845—47 era în fiinţă *„Asociaţia literară a României"* alcătuită din scriitori munteni, moldoveni şi ardeleni urmărind scopul de a înlesni progresul literar „în *toată românimea*".

Revoluţia din Ţara-românească şi Moldova era îndreptată mai ales contra protectoratului rusesc, care devenise mai apăsător şi mai neplăcut decât vechia suzeranitate turcească. In amândouă Principatele revoluţia a fost înăbuşită repede prin oştile ruseşti şi turceşti. Nicolae Bălcescu spunea cu trei ani mai târziu că „revoluţia dela 1848 a fost o revoluţie pentru *popor*, iar nu o revoluţie făcută de popor" şi că fiind condusă de „un guvern slab", ea căzu repede mai ales din pricina că „nu fu insurecţia gene-

rală a Românilor, ci numai o mişcare provincială". Tinerii entusiaşti, care au stat în fruntea mişcării revoluţionare, au fost aruncaţi peste graniţă şi nevoiţi a pribegi în

Nicolae Bălcescu.

apusul Europei. Dar în cursul pribegiei lor au făcut cauzei naţionale servicii foarte însemnate, reuşind a câştiga prin o destoinică propagandă literară-ziaristică simpatiile Franţei în favoarea unirii ţărilor române. Suferinţele exilului le suportau emigranţii cu

bărbăţie, fiind însufleţiţi de credinţa într'o apropiată izbândă a cauzei, pentru care luptau. La sfârşitul anului 1848 (27 Dec.) Costache Negri vorbind în mijlocul emigranţilor şi studenţilor români din Paris, făcea declaraţia următoare: „In visurile mele înflorit se arată viitorul României. Suntem milioane de Români răzleţiţi... Ce ne lipseşte, ca să ajungem un neam tare? Unirea, numai unirea!... Să trăiască Unirea Românilor". Această propagandă din străinătate era sprijinită şi în Moldova din partea scriitorilor tineri, pe cari principele Grigorie Ghica i-a luat mai târziu sub scutul său, permiţându-le a se întoarce în patrie şi a-şi continua aci activitatea literară, prin care s'a pregătit terenul pentru înfăptuirea unirii politice. Nicolae Bălcescu exprimase un adevăr, scriind în „*Junimea română*" din Paris la 1851 (Maiu) că *unirea* toţi Românii o doresc „dar nu unirea părinţilor noştri prin sabie. Mihai singur ajunse prin geniul său a o consolida. Ea căzu. Vrem *unirea morală*, vrem ca tot Românul să simtă trebuinţa ei şi s'o dorească. Numai ea e veşnică". Italianul Iosif Mazzini prorocea însă Românilor: „Voi nu veţi avea neatârnare, li-

bertate şi dreptate până nu vor cădea mai întâi împăratul Vienei şi țarul Rusiei".

5. *Influența propulsivă a evenimentelor europene asupra Românilor. Rolul împăratului Napoleon III.* Pentru ca frământarea aceasta politică să poată avea în scurt timp şi rezultatul practic dorit, o fericită întâmplare a intervenit, făcând să aibă desfăşurarea istoriei europene o influență hotărâtoare asupra istoriei noastre naționale.

Țarul Nicolae I, dupăce reuşi să sugrume Po-pornirile revoluționare din Ungaria şi îm-lonia, crezu că a sosit momentul spre a împlini unele dispoziții din pretinsul testament al lui Petru cel Mare, încercând să aducă întreagă peninsula balcanică sub influență rusească. Intâmpinând împotrivire din partea Sultanului, începu războiul Crimeii (1853—1856), în care însă Rusia a rămas înfrântă. Pacea s'a încheiat la 1856 prin congresul din Paris, sub conducerea lui Napoleon III, care prin plebiscitul din 1852 se proclamase împărat şi izbuti să ridice acum Franța la importanța primei puteri pe Continent. Puterea covârşitoare a Franței şi a lui Napoleon III în politica europeană avea să înlesnească în

Napoleon al III-lea, Impăratul Franței,

mod însemnat calea spre unirea Principatelor Române, pe care congresul din Paris le-a scos de sub protectoratul rusesc, redând Moldovei şi cele 3 judeţe de sud ale Basarabiei (Cahul, Bolgrad şi Ismail).

Principii Barbu Ştirbei al Ţării Romneşti şi Grigore Ghica al Moldovei, conduşi de patriotism luminat, au cerut ei înşişi unirea Principatelor sub un principe ereditar dintr'o dinastie europeană accentuând, că aceasta ar fi singurul mijloc de a deslega în mod satisfăcător chestiunea Principatelor. Cererile Românilor erau sprijinite de plenipotenţiarii Franţei, Angliei, Sardiniei şi chiar ai Rusiei, dar întâmpinau îndărătnică împotrivire din partea Turciei, care nu se putea învoi să-şi piardă dreptul de suzeranitate asupra ţărilor române şi din partea Austriei, care de-asemenea nu voia să renunţe la vechile ei aspiraţiuni de a-şi asigura o înrâurire hotărîtoare şi asupra Românilor din sudul şi răsăritul Carpaţilor. Camil Cavour, făuritorul unităţii italiene, prezentase în cursul războiului Crimeii, la Viena un proiect propunând ca ducele de Modena, un Habsburg din ramura de Este, să fie înălţat la situaţia

de Domn al Țării Româneşti şi al Moldovei, iar în schimb Parma şi Modena să fie cedate Sardiniei. Istoricul Heinrich Friedjung, care comunică acest amănunt adauge, că Napoleon n'ar fi fost potrivnic acestui proiect, întrucât s'ar fi accelerat înjghebarea unui stat român. Pentru Austria ar fi deschis perpective favorabile aşezarea unui Habsburg în scaunul domnesc din Bucureşti. Era însă mai mult decât problematică învoirea Rusiei. Probabil din acest motiv proiectul lui Cavour n'a avut nici o urmare practică.

6. Congresul dela Paris și urmările lui pentru Țările Române. Congresul din Paris luă deciziunea să se convoace în amândouă Principatele câte o adunare (divan ad hoc) spre a-şi exprima dorința, cum să fie organizate în viitor Țările Române. Alegerile deputaților pentru aceste divanuri ad hoc aveau să se facă sub supravegherea caimacamilor (locțiitori de Domn).

In această calitate fu numit pentru Muntenia Alexandru Ghica, iar pentru Moldova, după scurta caimacamie a lui Teodor Balş, Grecul Nicolae Vogoride, ginerele poetului Conachi.

In Muntenia alegerile s'au făcut în ordine, fiind caimacamul însuş partizan al unirii. Dar în Moldova Grecul Vogoride a reuşit prin diferite uneltiri să facă a fi aleşi numai deputaţi potrivnici unirii. Contra sistemului de terorizare prin administraţie membrii partidului naţional din Moldova au protestat energic şi prin legăturile lor cu Franţa au reuşit să-şi ajungă scopul. Franţa a intervenit, ca alegerile falşificate de caimacamul Vogoride să fie anulate, dar Turcia s'a împotrivit. A fost un moment, când Napoleon a ameninţat Turcia şi cu ruperea tratativelor diplomatice „când corabia, care aştepta pe reprezentantul împăratului, ridicase steagul de plecare, şi numai astfel... Turcia a fost silită să facă cele din urmă concesiuni".

Din alegerile nouă au teşit apoi şi pentru divanul ad hoc al Moldovei deputaţi unionişti.

7. *Divanurile ad hoc şi convenţiunea dela Paris.* Astfel în Octomvrie 1857, în amândouă ţările divanurile ad hoc se rostiră pentru garantarea autonomiei lor interne, pentru unirea celor două ţări într'un singur stat, pentru principe ereditar ales dintr'o dinastie europeană şi pentru guvern constituţional repre-

zentativ, dorinţi obşteşti cari urmau să formeze programul viitorului apropiat până la treptata şi deplina lor înfăptuire.

Din cauza împotrivirii plenipotenţiarilor Turciei şi Austriei, dorinţele Principatelor nu au putut fi îndeplinite atunci decât în parte. Prin convenţiunea din Paris (din 7/19 August 1858) s'a hotărît ca „Principatele Unite" să rămână fiecare cu guvern propriu şi cu adunare legiuitoare proprie, înfiinţându-se ca instituţiuni comune o curte de casaţie şi o comisiune centrală la Focşani (cu 18 membri 9 Munteni, şi 9 Moldoveni) îndatorată a pregăti legile de interes comun, a face uniunea vamală şi poştală, a unifica sistemul monetar şi metric şi a organiza puterea militară la fel în amândouă ţările. Iar Principatele să rămână politiceşte tot sub suzeranitatea Porţii otomane, alegându-şi fiecare principat domnitorul pe viaţă, care trebue să fie însă, „fiu de un tată născut Moldovean sau Muntean".

S'ar părea deci, că convenţiunea din Paris a pus o serioasă piedecă în calea dorinţelor de unire. Şi totuş n'a fost aşa. Fiindcă nicăiri, în textul ei, nu se interzicea în mod cate-

goric alegerea aceleiaş persoane în amândouă ţările, unirea era acum aproape de înfăptuire.

8. Alegerea lui Cuza în amândouă Ţările Române. Urarea lui Kogălniceanu. După oarecari frământări între partidele aspiranţilor la tron, la 5 Ianuarie 1859, Alexandru Cuza a fost ales Domn al Moldovei cu unanimitate.

După alegere făcu înaintea adunării următorul jurământ. „Jur în numele prea sfintei treimi şi în faţa ţării mele, că voiu păzi cu sfinţenie drepturile şi interesele patriei, că voiu fi credincios constituţiei în textul şi în spiritul ei, că în toată domnia mea voiu priveghea la respectarea legilor pentru toţi şi în toate uitând toată prigonirea şi ura, iubind deopotrivă pe cel ce m'a iubit şi pe cel ce m'a urît, neavând dinaintea ochilor mei, decât binele şi fericirea naţiei române. Aşa Dumnezeu şi compatrioţii mei să-mi fie de ajutor".

Iar Mihail Kogălniceanu rosti următoarele cuvinte: După 154 ani de dureri, de umiliri şi de degradaţie naţională, Moldova a reintrat în vechiul ei drept, consfinţit prin capitulaţiile sale, dreptul de a-şi alege pe capul său, pe Domn. Prin înălţarea ta pe tronul

Alexandru I. Cuza.

lui Ştefan cel Mare, s'a înălţat însăşi naţionalitatea română... Alegându-te pe tine Domn în ţara noastră, am voit să arătăm lumei ceeace toată ţara doreşte: la legi nouă oameni noi.

O Doamne! Mare şi frumoasă îţi este misiunea. Constituţia din 7 August ne însemnează o epocă nouă şi Măria Ta eşti chemat să o deschizi!

Fii dar omul epocei; fă, ca legea să înlocuească arbitrarul; fă, ca legea să fie tare, iar tu, Măria Ta, ca domn fii bun, fii blând; fii bun mai ales cu acei pentru care mai toţi Domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi... Fă, dar, ca domnia ta să fie cu totul de pace şi de dreptate; împacă patimile şi urile dintre noi şi reîntrodu în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie. Fii simplu Măria Ta, fii bun, fii domn cetăţean; urechia ta fie pururea deschisă la adevăr şi închisă la minciună şi la linguşire.

Porţi un frumos şi scump nume, numele lui Alexandru cel Bun. Să trăeşti dar mulţi ani, o Doamne! ca prin dreptatea Europei, prin desvoltarea instituţiilor noastre, prin simţemintele tale patriotice să mai putem

ajunge la acele timpuri glorioase ale nației noastre, când Alexandru cel Bun zicea ambasadorilor din Bizanț că: România nu are alt ocrotitor decât pe Dumnezeu și sabia sa. Să trăiești Măria Ta!“

In Țara Românească anti-unioniștii lucrau fățiș pentru realegerea fostului Domn Gheorghe Bibescu, care chiar în preajma alegerii se simțea atât de sigur de rezultat, încât își pregătise și banchetul de izbândă. E semnificativă desorientarea opiniei publice în această importantă cauză națională chiar și în preziua alegerii, când toți consulii din București telegrafiaseră, că alegerea lui Bibescu este aproape sigură.

Dar la 24 Ianuarie 1859 partidul național unionist avu și aci o mare izbândă: Colonelul Cuza a fost ales cu unanimitatea glasurilor ca Domn al Țării-Românești. Prin această îndoită alegere a lui Cuza, — care se abătea dacă nu dela litera, desigur însă dela spiritul convenției din Paris, — națiunea română păși cu îndrăzneală spre îndeplinirea dorințelor sale de unitate națională.

9. Domnia lui Cuza și înfăptuirea reformelor. Indoita alegere a lui Cuza și prin

aceasta unirea Principatelor fu recunoscută din partea puterilor europene, la stăruința Franței și a lui Napoleon III, care ca aderent al principiului național sprijinise cu toată hotărârea tendințele spre unitate națională atât ale Italienilor, cât și ale Românilor. De aceea accentua în cuvântarea de deschidere a corpurilor legiuitoare din 8 Februarie 1859: „dacă ne-ar întreba cineva, ce interes are Franța în acele ținuturi îndepărtate, udate de Dunăre, aș răspunde, că interesul Franței este pretutindenea, unde e vorba de a susține o cauză dreaptă și civilizatoare".

Trei ani Cuza a domnit separat în fiecare țară cu guverne și camere legiuitoare deosebite. In acest scurt răstimp se schimbaseră 9 guverne în Țara Românească și 6 guverne în Moldova. Atât de mare era lipsa de stabilitate.

La 24 Ianuarie 1862 camerele legiuitoare s'au întrunit în București ca primul parlament al României, după ce Cuza izbuti să câștige încrederea Sultanului și învoirea lui la contopirea guvernelor și a adunărilor legiuitoare.

Mihail Cogălniceanu.

Cele mai importante probleme, cărora Cuza cu ajutorul lui Kogălniceanu, reuşi a le da o soluţie corăspunzătoare intereselor naţionale, erau: secularizarea averilor mănăstireşti, împroprietărirea ţăranilor şi democratizarea ţării prin o lege electorală, care să asigure drepturile cetăţeneşti şi pe seama celor neprivilegiaţi de soarte. Fiindcă aceste reforme însemnate nu se puteau realiza cu o cameră privilegiată, ca cea aleasă pe baza Convenţiei din Paris, Kogălniceanu înduplecă pe Cuza, să ducă la îndeplinire aceste reforme necesare prin o potrivită lovitură de stat, care a şi urmat la 2 Mai 1864.

10. Progresul Românilor din Transilvania în timpul lui Andrei Şaguna. Paralel cu opera de reforme progresiste radicale săvârşite în sudul şi răsăritul Carpaţilor prin colaborarea lui Cuza cu Kogălniceanu, la Românii ardeleni şi bănăţeni se pot înregistra progrese asemănătoare în domeniul vieţii religioase-culturale: s'a reînfiinţat la 1864 mitropolia ortodoxă română, autonomă şi independentă de legăturile anterioare cu ierarhia sârbească, s'a legiferat statutul organic al lui Şaguna cu introducerea votului universal în

Andrei Şaguna.

viaţa constituţională-bisericească, s'au realizat progrese îmbucurătoare în privinţa învăţământului, s'a înfiinţat „Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român" (1861), s'a legiferat prin dieta ardeleană convocată la Sibiu (1863—4) egala îndreptăţire a naţiunii române cu fostele naţiuni privilegiate prin vechia constituţie transilvană. Toate aceste reforme importante înfăţişează un paralelism instructiv între realizările cârmuirei lui Şaguna în viaţa Românilor ardelent şi între cele înfăptuite în timpul domniei lui Cuza în „Principatele Unite".

Intâmplându-se moartea lui Cuza-Vodă, a lui Napoleon III şi a lui Andrei Şaguna în acelaş an, s'a găsit un ziar românesc (Aurora Craiovii) care făcând o asemănare între binefacerile împărtăşite neamului românesc prin activitatea acestor trei cârmuitori de popoare, nu a stat la îndoială să pună alături numele lor.

Domnia lui Cuza, în care s'a obţinut recunoaşterea unirii şi a autonomiei ţărilor române, punându-se în acelaş timp temelia statului român modern — deşi scurtă — părea a oferi şi ocazia alipirii Transilvaniei la „Prin-

cipatele Unite". După izbucnirea războiului între monarhia austriacă şi Italia (1859) Alexandru Papiu Ilarianu scria în memoriul adresat lui Cuza (1860) că „poate cea mai apropiată luptă în răsăritul Europei e revoluţiunea ungurească" şi că „această revoluţiune, dacă ar triumfa, ar putea să schimbe faţa Europei şi poziţiunea politică a Românilor". Invocând memoria lui Mihai, înfăptuitorul dela 1600 al unităţii şi afirmând că Românii ardeleni „bărbaţi şi femei, bătrâni şi tineri, toţi ar fi gata de a muri pentru Domnul Cuza, Papiu îşi termina memoriul exprimând o dorinţă, care nu era numai a lui: „O Principe şi Doamne al Românilor! fie ca să Vă stee întru ajutor geniul naţiunei române, ca să răzbunaţi cu înţelepciune moartea şi să fiţi executorul fericit al planului celui mai mare Domn şi Român, ce a avut vre-odată Dacia lui Traian".

Altă ocazie s'ar fi ivit la 1866, când s'a deslănţuit războiul între Prusia şi Austria, rămânând aceasta din urmă învinsă ca şi la 1859. Nici una din aceste ocazii n'a putut fi utilizată de Ţările Române, cari la 1859 nu-şi aveau încă recunoscută nici unirea sub un singur Domn, nici dreptul de autonomie le-

gislativă, iar la 1866 erau preocupate de întemeierea dinastiei ereditare şi de încetăţenirea regimului constituţional.

11. *Domnia celor trei regi: Carol I, Ferdinand I și Carol II.* A trebuit să se consolideze aceşti stâlpi ai statului român modern în cursul domniei bogate în rezultate a Regelui Carol, care cu ajutorul sfetnicului său Ioan Brătianu şi al generaţiei sale, prin lealitatea şi devotamentul făgăduit la 1866, practicat timp de aproape o jumătate de secol şi lăsat ca testament politic succesorului său la Tron, Regelui Ferdinand, a îndrumat cu rară înţelepciune timpul de pregătire, în toate domeniile vieţii de stat, ca România să-şi poată îndeplini menirea istorică, îndată ce cumpăna vremii îi va fi prielnică. Constituţia dela 1866, punând baza dinastiei ereditare a scutit pentru multă vreme România de frământările păgubitoare ale îndelungatelor lupte pentru tron. După 12 ani s'a putut face pasul hotărîtor pentru independenţa naţională, prin participarea activă şi victorioasă la războiul ruso-turc din 1877—78, în urma căruia proclamarea Regatului nu putea să mai întârzie (1881). Acest

Ioan C. Brătianu.

Regele Carol I.

rezultat politic a încurajat şi pe Românii subjugaţi, în nădejdile lor de unitate naţională, pe care o pregăteau cu stăruinţă, prin mijloace culturale, de amândouă laturile Carpaţilor.

Prigonirile guvernului din Budapesta devenind tot mai înverşunate, conducătorii Românilor din Transilvania şi Banat au cuprins toate nedreptăţile într'un *memorand* (1892) cerând împăratului dela Viena lecuirea lor. Dar pentru această îndrăzneală au fost prigoniţi şi mai rău, mulţi dintre ei fiind aruncaţi în temniţele din Vaţ şi din Seghedin. In aceleaşi temniţe au fost chinuiţi şi o mulţime de gazetari, preoţi şi profesori români; dela 1906—1908 osândele lor s'au urcat la 124 ani 6 luni şi 27 zile temniţă de stat.

Regele Carol avu norocul ză sporească teritorul României în sudul Dunării cu regiunea, care în urma războiului balcanic i-a fost cedată prin pacea dela Bucureşti (1913) la care a prezidat Titu Maiorescu, fiul Ardeleanului Ioan Trifu şi nepotul protopopului Ioan Popasu din Braşov. Acesta îşi începuse studiile în liceul ortodox din Braşov; plecând de acolo, ca să le continue la Viena, şi-a

Memorandiştii întemniţaţi la Vaţ şi Seghedin.

luat rămas bun dela colegii săi scriind aceste puţine cuvinte: *la revedere în România unită!* Urarea lui a fost menită a se realiza mai târziu.

Pentru aceasta trebuia să intervină din nou, în mod hotărîtor, ca şi la 1853—56, evenimente de domeniul istoriei universale, în desfăşurarea istoriei noastre naţionale. Şi ele au intervenit tocmai la sfârşitul domniei Regelui Carol, inaugurând în cele mai grele împrejurări, dar şi sub cele mai promiţătoare auspicii Domnia Regelui Ferdinand, a cărui frunte a sângerat de cununa de spini a exodului în Moldova înainte de a se împodobi cu coroana de oţel la Alba Iulia, ca rege al tuturor Românilor. (15 Oct. 1922). Scurta, dar glorioasa domnie a regelui Ferdinand a încununat cu izbândă deplină lunga serie de lupte şi sacrificii închinate de poporul român idealului său de libertate şi unitate naţională. In vara anului 1927 coborându-se în pacea mormântului dela Curtea de Argeş, a lăsat urmaşilor săi, pe lângă o ţară întregită şi pornită pe calea progresului, o nepreţuită moştenire morală: aceea de a subordona, în orice împrejurări, interesele personale trecătoare, permanen-

tului interes obştesc al patriei. Dând adeseori dovada eroismului deplin prin felul, cum a ştiut să se învingă pe sine făcând să triumfe cauza naţională, a fixat un testament de ordin politic superior, demn de a fi urmat cu sfinţenie de către cei ursiţi a purta cârma şi răspunderea pentru viitorul României întregite. Atât în preajma, cât şi în cursul războiului mondial a trebuit să treacă Regele Ferdinand prin clipe de grea sbuciumare sufletească, dar a rămas în toate împrejurările credincios cauzei mari a latinităţii şi şi a Românismului, având toată încrederea în dreptatea şi biruinţa acestei cauze, după cum a mărturisit însuşi într'o convorbire cu scriitorul francez Robert de Fiers.

La sfârşitul anului 1920 a făcut Regele Ferdinand această mărturisire:

„Sunt cinci ani de când am spus, într'un moment solemn că voi fi bun Român şi voiu fi până la sfârşitul meu, căci în inima mea nu este alt sentiment mai tare decât iubirea de ţară".

Cât de puternic a fost sentimentul acesta în inima Regelui Ferdinand, tot aşa se cuvine să fie şi în inima fiecărui cetăţean al României!

La 15 Octomvrie 1922 Regele Ferdinand şi Regina Maria s'au încoronat la Alba-Iulia, în biserica clădită anume spre acest scop în locul, unde fusese odinioară mitropolia zidită de Mihai Viteazul.

Astfel s'a împlinit, spre fericirea neamului românesc, partea întâia din dorinţa exprimată (la 15 Februarie 1915) de marele patriot Nicolae Filipescu în următoarele cuvinte: „Cronicarul zice, că trăznete şi fulgere erau în cer, când în scaun s'a urcat Şerban Vodă Cantacuzino. Era o prevestire. Când pe tron s'a urcat Regele Ferdinand, Europa era sguduită de cel mai înfricoşat războiu din câte sunt pomenite de istorie. E şi aceasta o proorocire de ce va fi domnia de azi.

„Sire, eşti trimisul lui Dumnezeu ca să împlineşti visul unui neam. Vei fi cel mai mare Voevod al Ţării împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul: „Domn al Ardealului, al Ţării Româneşti şi al Moldovei", aducând pe deasupra şi strălucirea purpurei regale. S'au răpus, în cel mai suprem avânt de vitejie a neamului, vei fi sfinţit ca erou naţional. De aceea mărirea ce ţi-o urăm, Sire, este;

Nicolae Filipescu.

Regele Ferdinand I.

„Să te încoronezi la Alba-Iulia sau să mori pe câmpia dela Turda".

Cu prilejul încoronării Regele Ferdinand şi-a mărturisit dorinţele sufletului într'o proclamaţie în modul următor:

„Vreau ca ţărănimea stăpână pe veci pe ogoarele, ce le-a dobândit, să le dea toată puterea de rodire în folosul ei şi al binelui obştesc.

„Vreau ca muncitorimea, credincioasă patriei, să-şi aibe soarta tot mai prosperă într'o viaţă de armonie şi dreptate socială.

„Vreau ca în hotarele României Mari, toţi fiii buni ai ţării fără deosebire de religie şi naţionalitate, să se folosească de drepturi egale cu ale tuturor Românilor, ca să ajute cu toate puterile Statul, în care Cel-de-Sus a rânduit să trăiască cu noi.

„Vreau ca Românii din toate straturile sociale, însufleţiţi de năzuinţa unei depline înfrăţiri naţionale, să se folosească toţi de legitima ocrotire a Statului.

„Vreau ca în timpul Domniei mele printr'o întinsă şi înaltă desvoltare culturală, patria noastră să-şi îndeplinească menirea de civilizaţie, ce-i revine în renaşterea Orientului

Regina Maria.

european, după atâtea veacuri de cumplite sbuciumări“.

Fie ca aceste dorinţi regale să se îndeplinească integral spre binele naţiunii şi spre slava nepieritoare a patriei române!

După încoronarea dela Alba-Iulia Regele Ferdinand a mai domnit aproape 5 ani. In timpul acesta, deşi sănătatea îi era sdruncinată, n'a contenit a se interesa de toate chestiunile politice, culturale şi economice, sprijinind iniţiativele folositoare şi sfătuind pe toţi factorii vieţii româneşti, să colaboreze în armonie la consolidarea patriei întregite.

Principele moştenitor Carol renunţând la tronul României, prin hotărârea reprezentanţei naţionale dela 4 Ianuarie 1926 succesiunea la tron a revenit fiului său minor Mihai, care la 20 Iulie 1927 a şi fost proclamat Rege al României, cârma statului fiind încredinţată unei Regenţe din care făceau parte Principele Nicolae, Patriarhul Miron Cristea şi Gheorghe Buzdugan, fost preşedinte a curţii de casaţie (1927—1930).

Prin testamentul său a dispus Regele Ferdinand, ca o sumă de 50 (cincizeci) milioane din averea sa personală să fie distri-

buită între diferite instituţiuni religioase, culturale, ştiinţifice şi de ocrotire socială din cuprinsul Ţării.

Insufleţit de pilda glorioşilor săi înaintaşi, Regele Carol al II-lea urcând tronul la 8 Iunie 1930 şi-a fixat programul prin hotărârea de a pune toată puterea sa de muncă în serviciul ţării şi al naţiunii, spre a deveni un „voevod al culturii româneşti", ca odinioară Constantin Brâncoveanu. După Carol I, întemeietorul Regatului, după Ferdinand cel loial, îndeplinitorul tendinţelor de unitate naţională-politică, Regele Carol II întregeşte seria prin îndrumarea acestui Regat spre culmile progresului cultural, ca să-şi poată îndeplini menirea nu numai spre binele cetăţenilor săi, dar şi spre folosul umanităţii.

12. Unirea dela 1859 şi cea dela 1918. Nu putem încheia această povestire scurt a trecutului românesc, fără a constata că într'un anumit fel istoria s'a repetat în zilele noastre. Precum la 1853—1856 înfrângerea Rusiei şi sprijinul Franţei au creiat un prilej prielnic pentru unirea Principatelor Române, tot aşa răsboiul izbucnit în vara anului 1914, înfrângerea şi desmembrarea Rusiei în pri-

M. S. Regele Carol II.

măvara anului 1917, prăbuşirea Austriei în toamna anului 1918, ajutorul naţiunii franceze şi al tuturor neamurilor aliate cu dânsa au dat un puternic avânt procesului istoric de întregire şi unitate politică a Românilor. Şi precum neputincioase au rămas atunci toate intrigile austro-maghiare şi toate împotrivirile turceşti faţă de unirea Principatelor, tot astfel au căzut acum spulberate nenumăratele piedeci artificiale, cu ajutorul cărora duşmanii seculari ai neamului românesc au reuşit să întârzie atât de mult îndeplinirea unui proces istoric, pe care ei se făceau a nu-l înţelege şi se amăgeau cu credinţa deşartă, că vor fi în stare a-l zădărnici pentru totdeauna.

Rezultatul firesc al acestui proces istoric era însă de prevăzut. Incă înainte de înfăptuirea unirii Principatelor scria Thouvenel, ambasadorul francez din Constantinopol în corespondenţa sa: „Unirea Principatelor nu înseamnă alteceva decât pregătirea alipirii la România unită a provinciilor ce se găsesc în atârnare de împăratul Austriei". Iar ambasadorul Austriei la Constantinopol, baronul Prokesch-Osten scria într'o notă către ministrul Franţei că, dacă vor fi încurajaţi

Românii din Principate să se unească într'o singură țară, nu se vor mulțămi numai cu atât, ci „vor găsi țara lor prea mică“ și vor aspira la un stat independent“ cuprinzând și Bucovina, Transilvania, Banatul și cu pretențiunea Balcanilor ca frontieră. Frumoasă perspectivă pentru Austria!... Nu, un asemenea stat nu trebue să existe. *El ar amenința Austria până în măduva oaselor“.*

Austria era amenințată destul de greu prin toate tendințele naționale ale conglomeratului de popoare strânse în mod artificial sub pajura ei cu două capete. Purtând de mult timp în însăș compoziția sa germenele dismembrării, prăbușirea ei la sfârșitul anului 1918 nu mai putea fi împiedecată.

13. Speranțele Românilor ardeleni îndreptate spre Răsărit. Un călător englez, Charles Boner, trecând la 1865 prin Transilvania, vedea clar lucrurile și spunea lămurit că Austria greșește, când clădește pe credința Românilor căci „nimic nu-i atrage spre Apus, speranțele Românilor sunt îndreptate toate către Răsărit și toți nutresc în taină nădejdea că odată după unirea tuturor provinciilor, se va întemeia o națiune românească mare și puternică“.

Fiecare succes obţinut de Românii din sudul şi răsăritul Carpaţilor avea răsunetele sale fireşti în sufletul Ardelenilor, încurajând pe Români şi înspăimântând pe cârmuitorii lor străini, cari n'au lipsit a lua pas de pas măsuri politice şi administrative pentru împiedecarea sau întârzierea înfăptuirii definitive a unităţii naţionale-politice româneşti. Astfel după unirea principatelor (1859) ei au forţat unirea Transilvaniei cu Ungaria (1865); după succesul din 1866 cu dinastia ereditară şi regimul constituţional-democratic au obţinut abrogarea (1867) legilor votate în dieta din Sibiu dela 1863—4 pentru egala îndreptăţire a naţiunii române; după proclamarea regatului României (1881) au votat legea pentru maghiarizarea învăţământului secundar (1883); după serbările comemorative din 1906, la care au participat şi Românii din provinciile subjugate, a urmat fără întârziere legea lui Apponyi (1907) pentru încătuşarea şi desfiinţare şcoalelor româneşti.

Dar toate măsurile lor au fost zadarnice. Nu era cu putinţă a opri desăvârşirea unui proces istoric firesc sau, după cuvântul aşa de mult grăitor al istoricului ardelean

dela începutul secolului XVII: legea inevitabilă a destinului nu putea fi schimbată prin nici o măsură luată de guvernanții vremelnici, fiind ea supusă unei voinți și unei cugetări, care este mai presus de a oamenilor.

14. Istoria lumii cugetă. Deosebirea între unitatea politică înjghebată la 1600 și între cea realizată la 1918. Puterea conștiinții naționale. După cuvântul lui Mihail Eminescu: „Istoria lumii cugetă — deși încet, însă sigur și istoria omenirii e desfășurarea cugetării lui Dumnezeu".

Cugetarea și voința lui Dumnezeu s'a îndeplinit la 1918 prin declarațiunile de unire cu regatul României, declarațiuni votate cu entusiasm de Basarabeni la Chișinău, de Bucovineni la Cernăuți și de Ardeleni la Alba Iulia în adunarea națională din 1 Decemvrie, înfăptuind acum din nou idealul unității și libertății naționale-politice a tuturor Românilor. Vestitorul însuflețit al împlinirii idealului de libertate și unitate națională a fost răposatul Vasile Goldiș, care spunea în cuvântarea sa dela Alba Iulia: „Națiunile trebuesc liberate. Intre aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și

Transilvania. Dreptul naţiunii române de a fi liberată îl recunoaşte lumea întreagă, îl recunosc acum şi duşmanii noştri de veacuri.

Vasile Goldiş.

Dar, odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcei sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. *Libertatea acestei națiuni înseamnează unirea ei cu Țara Românească*“...

Pentru oricine s'ar simți îndemnat să facă o asemănare a întregirii României de acum cu cea dela 1600, e bine să se arate, că de astădată unitatea și libertatea națională a Românilor nu se întemeiază numai pe sabia vitează și pe mintea ageră a unui voevod. Ea este acum sprijinită de însăș voința lui Dumnezeu, de rezultatele clare și firești ale desvoltării istorice și de toate elementele constitutive ale naționalității lor definitiv închegate. Aceste elemente sunt: trecutul mai mult decât milenar, teritoriul unitar și compact, trăinicia extraordinară a rasei daco-getice „nemuritoare“, unitatea credinței, a limbei și culturii naționale și, mai presus de toate, puterea morală a conștiinței naționale, fără de care ar fi șubrede și nesigure toate celelalte elemente, cum s'a întâmplat să fie la 1600.

Această conștiință națională să ardă ca o flacără pururea vie în sufletul tuturor fiilor națiunii române! La lumina ei să se înfră-

ţească toate cugetele, de căldura ei să se pătrundă toate inimile, la chemarea ei să se încordeze toate braţele spre luptă şi muncă românească triumfătoare! Astfel clădirea libertăţii şi unităţii naţionale politice, începută la 1600 prin Mihai Viteazul, continuată de-a-lungul secolelor prin toţi luminătorii poporului, sfinţită la 1784 prin zdrobirea lui Horia şi Cloşca pe roată, iar la 1821 prin sacrificiul de sânge al Domnului Tudor din Vladimiri, înfăptuită parţial la 1859, prin unirea Principatelor şi desăvârşită la 1918, va deveni prin virtutea tuturor cetăţenilor patriei române atât de trainică şi resistentă, încât nici porţile iadului nu o vor birui pe dânsa...

15. Românii rămaşi în afară de graniţele patriei întregite. România întregită cuprinde în timpul de faţă toate vechile provincii româneşti: Oltenia, Muntenia, Moldova, Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Banatul, Transilvania, Maramurăşul şi Crişana (cu 18 milioane locuitori, câte 58 de fiecare cm. [2]). Nu se găsesc însă toţi Românii înlăuntrul graniţelor ei actuale. Fiindcă puterea de expansiune a poporului român s'a afirmat în cursul timpului în măsură însemnată, păstorii au trecut cu turmele

RUSIA
POLONIA
CEHOSLOVACIA
UNGARIA
SÂRBIA
BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
BUCUREȘTI
Hotin
Cernăuți
Storojineț
Dorohoi
Botoșani
Soroca
Bălți
Orhei
Chișinău
Tighina
Nistrul
Cetatea Albă
Prutul
Iași
Huși
Vaslui
Bârlad
Cahul
Ismail
Sulina
Tulcea
Galați
Brăila
Tecuci
Focșani
Râmnicu S.
Buzăul
Buzău
Ploești
Roman
Bacău
Piatra N.
Fălticeni
Suceava
Rădăuți
Câmpulung M.
Moldova
Bistrița
Siretul
Mercurea C.
Odorhei
Sf. Gheorghe
Brașov
Sinaia
Câmpulung
Târgoviște
Ialomița
Dâmbovița
Argeșul
Călărași
Silistra
Cernavodă
Constanța
Balcic
Dunărea
Giurgiu
Zimnicea
T. Măgurele
Slatina
Pitești
Curtea de Argeș
Făgăraș
Oltul
Sighișoara
Mediaș
Blaj
Sibiu
R. Vâlcea
Caracal
Corabia
Craiova
Jiul
T. Jiu
Turnu S.
Calafat
Orșova
Petroșani
Deva
Hunedoara
Brad
Mureșul
Alba Iulia
Abrud
Turda
Cluj
Tg. Mureș
Reghin
Sărmaș
Dej
Năsăud
Sighet
Baia Mare
Satu M.
Someșul
Zălau
Oradea
Beiuș
Crișul A.
Crișul N.
Crișul R.
Arad
Timișoara
Timișul
Lugoj
Reșița
Oravița
Baziaș

lor la păşune adeseori şi dincolo de granițele fireşti ale pământului strămoşesc. S'au întins mai mult spre Răsărit peste Nistru, unde în aşa numita „Republică Moldovenească", organizată de bolşevismul rusesc, vieţuiesc aproape la 600.000 de Români transnistrieni; dincolo de Tisa, în Republica Ceho-Slovacă au rămas mai puţini (50 000).

In ţinutul *Mezerici* sunt o mulţime de sate „valahe", un ţinut întreg, în care poporul român deslipit de masa lui cea mare din Dacia de odinioară s'a slavizat, păstrează însă până în timpul de faţă elemente din portul, jocul şi cântecul românesc (chiuiturile). Ţinutul întreg poartă numirea de ţinut al Valahilor, poporul se ocupă cu păstoritul şi lemnăritul.

Pe teritoriul Ungariei de azi au mai rămas vre-o 50.000 până la 60.000 Români răsfiraţi dealungul graniţei. Un număr mare de Români au fost împiedecaţi să devină cetăţenii României întregite, prin linia demarcaţională, care a sfâşiat Banatul lăsând peste 1/4 milion de Români bănăţeni în regatul jugoslav sub stăpânire sârbească, unde se mai găsesc şi Românii din Valea Timocului

(300.000). Mai sunt Români şi în Bulgaria pe lângă Vidin (100.000), iar în Peninsula Balcanică Românii macedoneni sau Aromânii sunt răspândiţi în număr de peste 1/2 milion.

Toţi Românii aceştia, aflători în afară de graniţele patriei noastre, sunt ca nişte trupe de pază, ca nişte posturi înaintate, cărora le revine un rol destul de greu, dar nu mai puţin însemnat, acela de a străjui la porţile României întregite dând alarma oricând s'ar ivi vre-un început de primejdie din partea unor vecini, cari nu văd tocmai cu ochi buni ţara noastră întregită până aproape de hotarele fireşti ale graiului românesc. Suntem datori a ne gândi şi la soarta grea a Românilor rămaşi în afară de graniţele actuale ale patriei noastre ajutându-i, de câte ori ni se dă prilej, încurajându-i în luptele lor pentru apărarea graiului şi a sufletului românesc, ţinând totdeauna seamă de adevărul exprimat în cuvintele: *despărţit sau depărtat, fratele-i tot frate.*

CUPRINSUL:

Pagina

Pagina

III. Epoca modernă. 124

Datorințele bunului Român.

I. Ce este Asociațiunea „Astra“?

E cea mai mare și cea mai veche societate românească din Ardeal, pentru răspândirea culturii în sânul poporului român.

II. Ce a făcut și va face Asociațiunea?

1. A ajutat în timpuri grele, cu *burse*, tinerii români la învățătură de carte și de meserii. — 2. A înființat o *bibliotecă centrală* în Sibiu. — 3. A înființat un *Muzeu* minunat, cuprinzând mai ales lucruri făcute de harnicele țărance române, dar și alte celea. — 4. A ținut zeci de mii de *conferențe* poporale la sate și la orașe. — 5. A înființat *cursuri pentru analfabeți* (neștiutori de carte). — 6. A înființat *bănci poporale și cooperative*. — 7. A tipărit, în zeci și zeci de mii de exemplare, *cărți de învățătură și petrecere pentru popor*. — 8. A tipărit revista *„Transilvania“*. — 9. A înființat *despărțăminte, cercuri culturale, biblioteci poporale* la sate. — 10. A ajutat construirea de *Case naționale*. — 11. Ajută tipărirea unei biblioteci pentru cărturarii cu școală mai mare (de către Secțiile „Astrei“ din Cluj).

III. Ce trebue să facă orice Român bun?

Să se *înscrie membru* la Asociațiune (membru fondator 1000 Lei, membru pe viață 500 Lei, membru activ 50 Lei). — 2. Cărturarii cu știință de carte mai multă să aboneze revista „Transilvania“ și să cumpere cărțile tipărite de Secțiile „Astrei“. Aceștia, și apoi lumea dela sate *să cumpere* broșurile din Biblioteca poporală a „Asociațiunii“ (fiecare coală de tipar de 16 pag. 1. Leu, 50 coale cu 800 pag. 50 Lei.)

In „Biblioteca poporală a Asociaţiunii"

au mai apărut broşuri cu conţinut istoric. Iată unele din ele, cari se află de vânzare:

Nr. 109. *Victor Lazăr: David Urs de Mărgineni.* (Viaţa vestitului general român.)

Nr. 136. *Ioan I. Lapedatu: Amor şi răzbunare.* (Povestire istorică).

Nr. 137. *Luptele lui Mihaiu Viteazul,* povestite de el însuş.

Nr. 140. *1 Decemvrie 1918,* conferenţă întocmită de *Romul Simu.*

Nr. 156. *Războiul româno - ruso - turc* 1877—78. Andreiu Florea Curcanul. Povestire de Nic. Gane.

Nr. 159. *Victor Lazăr: Copii cu renume.* Biografii povestite tinerimii noastre.

Nr. 160. *Alex. Ciura*: Biografia Părintelui *Vasile Lucaciu.*

Nr. 166. *Dr. I. Lupaş: Inceputul neamului românesc.*

Nr. 183. *A. Nanu: Arhanghelul dela Turda.* Povestiri istorice.

Nr. 186 şi 193. *Nicolae Petra-Petrescu: Biografii romane.*

Nr. 197. *Petre Petrescu,* insp. şcol.: *Să luăm aminte!*

Cumpăraţi şi răspândiţi cărţile „Astrei". Un număr costă numai 5 Lei. Se găsesc la librării şi la Sibiiu, „Astra", Str. Şaguna 6.